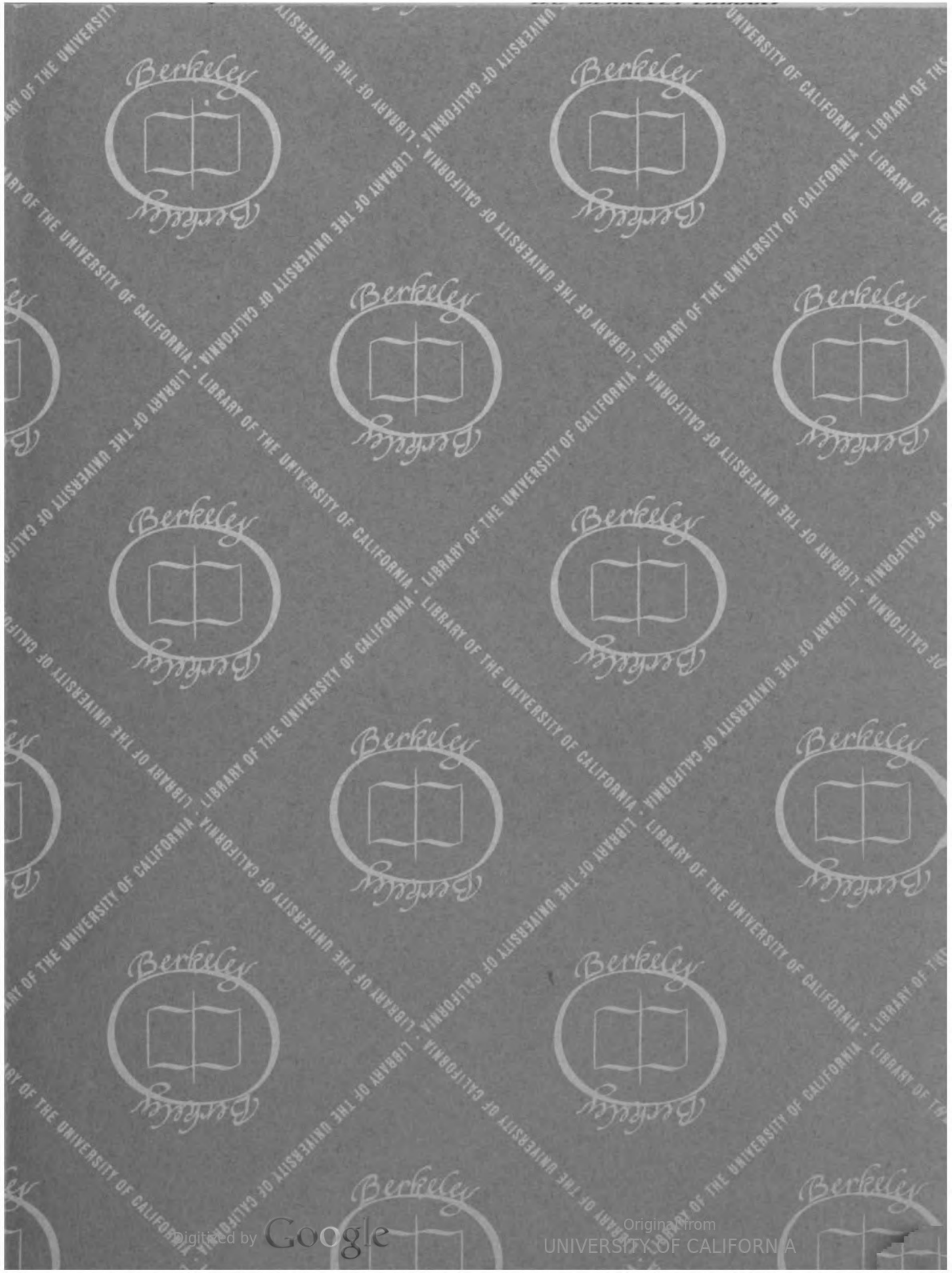

UTRECHTSCHE BIJDRAGEN VOOR
LETTERKUNDE EN GESCHIEDENIS
XII

KAREL ENDE ELEGAST OORSPRONKELIJK?

PROEVE VAN TOEGEPASTE SPROOKJESKUNDE

DOOR

MARIE RAMONDT

UITGEGEVEN TE UTRECHT BIJ A. OOSTHOEK. 1917

UTRECHTSCHE BIJDRAGEN VOOR LETTERKUNDE EN GESCHIEDENIS. XII

UTRECHTSCHE BIJDRAGEN VOOR LETTERKUNDE EN GESCHIEDENIS

ONDER REDACTIE VAN

DR. J. J. A. A. FRANTZEN, DR. G. W. KERNKAMP,
DR. W. VOGELSANG EN DR. C. G. N. DE VOOYS
:: HOOGLEERAREN AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT ::

XII

UITGEGEVEN TE UTRECHT BIJ A. OOSTHOEK. 1917

KAREL ENDE ELEGAST OORSPRONKELIJK?

PROEVE VAN TOEGEPASTE SPROOKJESKUNDE

DOOR

MARIE RAMONDT

UITGEGEVEN TE UTRECHT BIJ A. OOSTHOEK. 1917

BOEK- EN KUNSTDRUKKERIJ VONK & CO., ZEIST.

VOORWOORD.

Dat ik 't nog eens waag de aandacht te vragen voor de oude quaestie over de oorspronkelijkheid van een onzer beste Mnl. gedichten, den **Karel ende Elegast** (een quaestie, die men een twintig jaar geleden nog vrij wel voor afgedaan hield), heeft zijn grond in 't feit, dat de later ontdekte Oostelijke varianten n.l. de Russische, Mongoolsche en Litauwsche versies, nooit in 't verband bestudeerd zijn. Bovendien, voor niet ieder staat op 't oogenblik vast, dat de uitspraak van **Gaston Paris** in zijn Histoire poétique de Charlemagne (1865) verkondigd, en een vernietigend oordeel vellend over de oorspronkelijkheid van dit zuiver poëem, de absolute is. **Dr. Kuiper** sluit zich in zijn Elegast-uitgave (1890) bij Paris' meening aan evenals **Prof. Te Winkel** in zijn artikel over **Karel ende Elegast**[1]). Maar **Prof. Kalff** twijfelt aan de onoorspronkelijkheid van het gedicht, als hij het behandelt in zijn Geschiedenis der Ned. Letterkunde en ook **Dr. Moller** in zijn uitgave van den Mnl. roman handhaaft de originaliteit van het kleine epos.

Toch heeft dit alles me niet tot stelselmatig onderzoek gedreven, maar ben ik er onwillekeurig en niet langs den weg der Ned. letterkundige geschiedenis toe geleid.

De studie van 't sprookje deed me, terwijl ik Polívka's overzicht van Ončukov's sprookjesbundel[2]) doorzocht een Russische variant vinden der Elegast-sage.

De studie van 't sprookje deed me de door Prof. Uhlenbeck meegedeelde Russische variant n.l. de byline van Volch[3]) als zoodanig verwerpen.

---

[1]) Tijdschrift 1891.
[2]) Archiv. f. Slav. Phil. 1910.
[3]) Tijdschrift XII p. 198.

II

Deze beide stellingen kon ik natuurlijk alleen verdedigen met *het sprookje zelf* en zoo bleek, dat sprookjes maar niet alleen folkloristische en volkspsychologische waarde hebben, maar dat de litteratuurhistorie met de sprookjesvorsching gebaat kan zijn. Dit niet alleen: als we haar veronachtzamen, komen we tot verkeerde gevolgtrekkingen.

De Grimm's, von Bernhardi, Wundt, Panzer, Bethe, Heusler hebben in Duitschland successievelijk gewezen op 't verband tusschen sprookjes en de Germaansche Heldensage, al zijn zij het verre van eens met elkaar, wat de onderlinge verhouding betreft van die twee ineengeweven letterkundige soorten. Hier in Nederland kwam Prof. Symons' mooie artikel Heldensage en Sprookje [1]) de verschillende theorieën samenvatten en zijn standpunt uiteenzetten. Doch allen hadden uitsluitend het oog op het Germaansche epos. Het Fransche bestudeerend naar aanleiding van mijn Elegast-onderzoekingen, kwam ik tot de ontdekking, dat voor deze heldenzangen hetzelfde geldt als voor de Germaansche sage, n.l. dat ze omrankt zijn met sprookjesmotieven.

Zoekend naar geleerden, die dit vast voor mij ontdekt zouden hebben, vond ik, dat er wel op gewezen was, maar dat het bij „wijzen op" bleef en de folklore-thema's eenvoudig als zoodanig in de rommelkamer der litteratuur-historie werden gestopt zonder nader onderzoek. Met één uitzondering: Carl Voretzsch. Voretzsch heeft in zijn studie over „Huon van Bordeaux" een inleidend hoofdstuk gewijd aan: Märchen, Sage, Epos en de waarde van 't sprookje hoog gehouden tegenover b.v. Becker die wel „Lokal- und Wandersagen" aanneemt, maar ze kortweg weggooit als „unansehnliches Rohmaterial".

't Kon dus wel niet anders, of ik moest op mijn weg telkens Voretzsch ontmoeten. Aan deze ontmoetingen dank ik veel o.a. den moed om de methode, die ik me voorstelde te volgen, door te voeren bij het onderzoek van onzen „Elegast". Onderzoek

---

[1]) Verslagen Kon. Vlaamsche Academie 1910.

van den „Elegast" ging ten slotte beteekenen onderzoek naar zijn al of niet oorspronkelijkheid. Het resultaat geef ik in de volgende bladzijden.

Behalve aan het werk van Carl Voretzsch is het mij een behoefte mijn dank te brengen aan Prof. Muller te Leiden, Prof. Frantzen te Utrecht en Prof. Salverda de Grave te Groningen voor onschatbare opmerkingen, waarvan ik dankbaar gebruik maakte.

Mijn even oprechten dank aan Prof. Polívka te Praag en Prof. van Wijk te Leiden voor hun vriendelijke hulpvaardigheid, waar ik op voor mij ontoegankelijk Russisch stootte.

Nog voel ik me gedrongen tot een betuiging van dankbaarheid aan Dr. M. Schönfeld, met wien ik over de Germaansche eigennamen zoo vaak van gedachten heb mogen wisselen.

Een woord van dank aan den heer De Mare van de Kon. Bibliotheek te 's-Gravenhage, die me bij 't zoeken naar litteratuur over de onderwerpen, deze studie rakende, zoo vaak tijd en moeite bespaard heeft.

DEN HAAG, Mei 1914. MARIE RAMONDT.

Door omstandigheden is de uitgave van deze studie vertraagd. Intusschen verscheen het magistrale boek van Foulet over den „Roman de Renart", waarin hij zoo stevig stelling neemt tegen de folkloristische methode. Al sta ik lijnrecht in sommige gevallen tegenover zijn opvattingen, toch dank ik veel aan zijn opmerkingen. Zijn zuurdeesem heeft in me gegist, maar de folkloristische methode verlaten heb ik niet.

DEN HAAG, April 1917. MARIE RAMONDT.

AAN DE TROUW EN 'T GEDULD VAN MIJN MOEDER

EN

AAN DE WERKKRACHT VAN MIJN VADER

ZIJN DE VOLGENDE BLADZIJDEN IN HERINNERING GEWIJD.

INHOUD.

INLEIDING.

In den grond is het toch wel een zonderling verhaal, dat van Karel ende Elegast: van een groot Koning, die in duisteren nacht uit stelen gaat met een dief van beroep, inbreekt bij zijn eigen zuster, daardoor een samenzwering, tegen zijn leven gesmeed, ontdekt, en dit alles verricht op Gods gebod en onder goddelijke hoede. De Fransche geleerde Gautier heeft er zich zelfs voor geschaamd, dat deze geschiedenis Fransch zou zijn!

Maar sedert Gautier is er veel in ons inzicht veranderd: we hooren nu in deze vreemde vertelling „uralte Melodei'n" aanruischen uit het oerwoud der sage, waar we onbevangen naar te luisteren hebben, zonder als maatstaf onze tegenwoordige opvattingen te nemen.

Er is in de eenvoudigste bestanddeelen van den „Elegast" een primitieve moraal, zooals we ook in de sprookjes aantreffen, waar de valsch beschuldigde vrouw zonder vorm van proces naar den brandstapel verwezen wordt of 't bosch ingejaagd; waar de reus zijn eigen dochters moet slachten; de dieverij een ambacht was, zooals 't bouwen van schepen en 't smeden, en waar de beroepsdief de koningsdochter tot vrouw krijgt als loon voor zijn heldendaden in 't vak.

Er is daarentegen in de uitwerking van den „Elegast" een verchristelijking dezer a-moraliteit, zooals in zoo menig heidensch verhaal, dat den christelijken doop ontving, tot zich gelokt door de middeleeuwsch Katholieke kerk, die de onverwoestbare jeugd der volksverhalen geëerbiedigd heeft, ze niet doodde, maar een nieuw leven leiden deed.

En toch — hoe anders is de indruk door Karel ende Elegast gewekt, dan die door het sprookje, dat kind van 't oogenblik, gegeven! Er is dan ook niet aan de sage van „Hoe een Koning uit stelen ging" de doop „sans phrase" toegediend, zooals b.v. 't geval is bij de verhalen uit de Gesta Romanorum, waarin de luchtige vluchtige sprookjes vastgesmeed werden met de zware ketens van het dogma.

De visie van den dichter, die Elegast en Karel's geschiedenis bezong, is uit de primitieve donkere oerinstincten, die den ondergrond van 't verhaal vormen, omhoog gerankt tot een sfeer van vaste, stralende klaarheid. Daardoor komt in dit epos van Karel „die edel man", een spel van licht en duister, zooals er wemelt op een oude schilderij.

Donker en heidensch zijn de wildernissen, waar Elegast vertoeft, wiens „list es menichfout", maar „overclaer" schijnt de maan en „die sterren lichten anden trone" als de koninklijke figuur van Karel door het duister woud rijdt, waar Elegast „enen sonderlinghen pat" komt gegaan. Zwart is Elegast's wapenrok, zwart zijn paard, maar Karel's wapenen „verlichten alse den dach van stenen ende van goude".

Hoog en helder van klank zijn de regels, waarin Karel's grootheid overschouwd wordt:

vs. 65. Dlant es algader mijn
Tote Colene opten Rijn
Ende tote Romen al voert
Als den Keiser toebehoert.

Maar donker klinkt daar tegenaan:

Ic ben here, mijn wijf es vrouwe
Oest toter wilder Denouwe
Ende west toter wilder See.

Dit is maar niet een artistiek spel schitterend om uiterlijke gebeurtenissen en globale menschentypen, maar ook in de zielen

der helden is die donkere ondergrond en die lichte klaarte aangegeven: in Karel den sterken Koning met zijn menschelijke zwakheid, in Elegast den dief, den rebel met zijn menschelijke sterkte.

Als Gods heilige trekt Karel uit „an deser deemster nacht allene"; de slaap des Heeren ligt over de wakers en de deuren openen van zelf, — maar tegelijk wordt hij tot stelens toe verdeemoedigd.

De woudlooper Elegast, de wettelooze — in zijn ziel is het na zijn verbanning door Karel donker geworden, maar blijft niet zijn trouw aan den Koning en zijn meelij met armen vonken door de somberte heen?

Die opheffing van de menschelijke instincten in een hoogere sfeer, dat ootmoedig erkennen van het donkere in ons bestaan en de lichtwelving er over heen maken, dat deze dichter bij de gratie Gods meer deed dan een liefelijk spel spelen, meer deed dan een christelijk tintje leenen aan een oud verhaal: hij gaf een oerchristelijke gedachte in een schoon spel der verbeelding en in een diep deinend rythme.

Voorwaar: „een geur van oorspronkelijkheid zweeft door dit kleine epos."

Of een wetenschappelijk onderzoek deze intuïtieve aanvoeling zal bevestigen? Mogen de volgende bladzijden een antwoord op deze vraag zijn.

Uitgaand van den mnl. Karel ende Elegast, zal ik eerst de verhouding er van tot de Russische varianten bespreken, dan die tot de Mongoolsche en Litauwsche, om daarna een hoofdstuk te wijden aan de in deze uitheemsche versies ontbrekende Elegast-figuur. Ten slotte wil ik dan de van ouds bekende redacties beschouwen, n.l. de Duitsche, Fransche en IJslandsche en in aansluiting hiermee de Passio Agilolfi, de mlat. legende, waartoe Bédier den chanson de geste van Basin meent te moeten terugbrengen. Dit alles voert tot de slotconclusie omtrent de al of niet oorspronkelijkheid van den Elegast.

HOOFDSTUK I.

KAREL ENDE ELEGAST BIJ DE RUSSEN.

Toen Prof. Uhlenbeck indertijd een Russische heldenzang meedeelde [1]), die verwantschap toonde met den mnl. roman van Karel ende Elegast en Prof. Kern in dezelfde aflevering van het Tijdschrift een Mongoolsche variant gaf, maakte de laatste de opmerking, dat het Mongoolsch verhaal dichter bij het Frankische staat dan het Russische. Ik zou nog verder willen gaan en ben van meening, dat de byline en de roman slechts één motief gemeen hebben, n.l. dat van den vorst, die bij een opmerking van zijn vrouw over de onderneming, waarvan hij 't plan ontvouwt, zóó in woede raakt, dat hij haar in 't gezicht slaat. Om mijn bewering te staven, zou ik de Russische byline, die de typische compositie van het epos heeft: een historisch element omvlochten met sprookjes en mythen, in zijn constitueerende elementen willen ontleden.

Ik baseer de analyse op Prof. Uhlenbeck's vertaling:

1. De jonge prinses Marfa Vseslavjevna wandelt door een groenen tuin. Een slang slingert zich om haar leden, waarop ze zwanger wordt en een zoon baart van buitengewone lichaamskracht, Volch Vseslavjevič.
2. Het kind vraagt anderhalf uur na zijn geboorte een stalen pantser en een looden staf van dertig poed. Op zijn zevende jaar kan hij schrijven en lezen en legt zich daarna toe op de geheime kunst.

---

[1]) Tijdschrift XII p. 198.

3. Op zijn twaalfde jaar kan hij zich veranderen in een helderoogigen valk, een grijzen wolf en een bruinen stier met gouden horens.
4. Hij besteedt drie jaar aan 't samenbrengen van een bende, die bestaat uit 7000 (de variant zegt 29) gezellen.
5. Het gerucht loopt te Kiev, dat de Koning van Indië (var. Saltan Beketovič) tegen Rusland wil optrekken, om Kiev te veroveren. Volch trekt nu met zijn makkers naar Indië (var. Turkije) om den ongeloovigen vorst te tuchtigen.
6. Volch voorziet zijn volgelingen van kleeren en voedsel, doordat hij zich 's nachts in een wolf verandert en pelsdieren doodt, of in een valk, om jacht te maken op vette ganzen en witte zwanen. Om het rijk van den Indischen (var. Turkschen) vorst te verkennen, verandert hij zich in een bruinen stier met gouden horens en is in twee sprongen uit het oog verdwenen van zijn makkers.
7. Als valk zit hij aan 't venster van den Koning en hoort 't gesprek van den vorst over 't plan naar Kiev te trekken, waarop de Koningin zegt, dat daar een machtig held geboren is, die den Koning weerstaan zal. Woedend slaat deze haar in 't gezicht en verdrijft haar uit zijn oogen.
8. Volch verandert zich in een hermelijn en bijt de boogpezen der vijanden door, maakt pijlen en vuurwapenen onbruikbaar. Als valk vliegt hij terug naar zijn vrienden en voert hen voor de ijzeren poorten der stad, waar hij zich en de zijnen in mieren verandert, zoodat ze onder de poorten door binnenkruipen kunnen.
9. Daar dooden ze allen behalve 7000 (var. 29) meisjes, die aan Volch's makkers ten huwelijk gegeven worden.
10. Hij zelf doodt den Koning en huwt diens weduwe.

Het eerste element der analyse is ontstaan uit de vermenging van twee sprookjesmotieven, n.l. dat van den Berenzoon en den Dierenbruidegom. Het motief uit de internationale verhaalgroep van den Berenzoon bestaat

hierin, dat een vrouw samenleeft met een beer; de uit dit huwelijk geboren zoon is van ongewone sterkte. Zijn kracht toont hij door gewapend met een zwaren staaf of boom een monster te bestrijden, af te dalen in de onderwereld en de daar gevangen prinsessen te bevrijden.

De inleiding, die de afkomst van den Berenzoon vertelt, vindt men ongewijzigd o.a. in: Lotharingen [1]), *Rusland* [2]) den Kaukasus [3]), Pommeren [4]), It.-Tirol, den Lausitz, Catalonië, Hannover Picardië, Kasjmir, Nieuw-Mesopotamië [5]), Servië [6]), Baskië, Oldenburg [7]), IJsland, Frankrijk in 't Dep. de l'Aude, Rutheensch Hongarije, Palestina en bij de Letten [8]).

Deze ruw-primitieve voorstelling. die zeker wel de oorspronkelijkste is [9]), werd in veel landen verzacht o.a. in Duitschland [10]), Croatië [11]), Fra. Vlaanderen, It.-Tirol, Portugal, Transsylvanië, Bohemen [12]), Slavonië [13]), Litauen [14]), Servië [15]), Posen [16]), Bosnië [17]), Bretagne, Denemarken, bij de Letten, bij de Zigeuners in de Boekowina [18]), waar de sterkte geweten wordt aan het zoogen door een dier, een berin, een ezel, een koe of een paard, of aan het buitengewoon lang voeden door de moeder zelf.

---

1) E. Cosquin. Contes pop. de Lorraine n⁰. 1.
2) Afanasjev. Vert. Anna Meijer n⁰. 28 (Groot-Russ. sprookjes).
3) R. Köhler. Kleinere Schriften I p. 543.
4) U. Jahn. Volksmärchen aus Pommern u. Rügen n⁰. 21.
5) Deze namen zijn te vinden in Cosquin's aant. op n⁰. 1. Jean de l'Ours. t. a. p. p. 6 en 17.
6) Vuk Karadschitsch. Volksmärchen der Serben n⁰. 1.
7) Cosquin t. a. p. Aant. p. 7 noot 1.
8) Panzer. Beowulf p. 18.
9) Dit bleek mij later ook Panzer's meening te zijn.
10) Cosquin t. a. p. Aant. p. 7.
11) Archiv f. Slav. Phil. V p. 31.
12) Cosquin t. a. p. p. 7.
13) Archiv f. Slav. Phil. V p. 29.
14) Schleicher. Lit. Märchen p. 128.
15) Archiv f. Slav. Phil. V p. 27,
16) Konrad. Neues Märchenbuch p. 76.
17) Archiv f. Slav. Phil. V p. 30.
18) Panzer t. a. p. p. 31.

Soms ook is de heele inleiding weggevallen, of is er een andere gesubstitueerd, wat plaats greep o.a. in Tunis [1]), Vlaanderen [2]), Sleeswijk [3]), Lotharingen [4]), Tirol [5]), Sicilië [6]), Duitschland [7]), Walachije [8]), Haute-Bretagne [9]), Herzegowina [10]), Pommeren en Rügen [11]), Griekenland [12]), Hongarije [13]), Bosnië, It-Tirol, Albanië, Basse-Bretagne, Catalonië, de Lausitz, Zwitserland, 't Hoogland van Pamir, Bengalen, 't Pandsjaab-gebied, Italië, Oostenrijk, Ierland, Litauen, Finland, Zwaben [14]), Rusland [15]), bij de Kurden [16]), in Moravië, Jutland, Zweden, Noorwegen, de Faröer-eilanden, Schotland, verschillende deelen van Frankrijk, Roemenië, Polen, Klein-Azië, Zuid-Siberië, Arabië, Brazilië, Palestina, bij de Kalmukken, Letten, Esten, de Kabylen, de Zigeuners uit Pommeren en in de Boekowina [17]).

Panzer stelt den ouderdom van 't sprookje wel heel hoog,

---

1) Hans Stumme. Tunisische Märchen n°. 1.

2) Volkskunde II p. 238.

3) Müllenhof, Sagen Märchen u. Lieder der Herzogtümer Schleswig, Holstein u. Lauenburg n°. 16. Deel IV.

4) Cosquin II n°. 52.

5) Cosquin. Aant. op n°. 1. p. 10.

6) Gonzenbach. Sicilianische Märchen n°. 58, 59, 62 en 64.

7) Grimm. N°. 91 van de Kinder u. Hausmärchen. Verder nog in verschillende streken van Duitschland.

8) Schott. Walachische Märchen n°. 10.

9) Sébillot. Contes pop. de la Haute-Bretagne n°. 26. Litt. orale p. 81.

10) Krausz. Sagen u. Märchen der Süd-Slaven n°. 139.

11) Jahn. N°. 19 en 18 en p. 360.

12) Le Grand. Recueil de contes grecs modernes p. 191.

13) Gaal (oude uitgave) Märchen der Magyaren n°. 5,

14) Cosquin. t. a. p. Voor Basse-Bretagne, zie ook: Rev. d. Trad. pop. XXVII p. 230.

15) Ončukov. (Archiv f. Slav. Phil. 1910) n°. 34.

16) Načar Ogli. Kurdische Sagen. Zs. d. Ver. f. Volksk. XVI p: 411.

17) Geput uit Panzer's opgave van varianten in zijn Beowulf, p. 5 e.v. Daar 't mij niet te doen is, om stelselmatige behandeling van het Berenzoon-sprookje, maar alleen om een indruk te geven van de algemeene verbreidheid er van, heb ik me met opsomming der landen en volkeren vergenoegd, maar niet *alle* varianten in die landen gesignaleerd. Men zie hiervoor Panzer zelf, die het tot 202 varianten gebracht heeft. Evenmin maak ik aanspraak op volledigheid.

meent het terug te kunnen brengen tot de tijden van de Indo-Iraansche gemeenschap [1]). Zeker is, dat het voorkomt bij Somadeva 11e eeuw en bij Konon; even zeker is, dat Antoninus Liberalis in zijn Metamorphosen het sprookje al in zijn geheel vertelt, dus dat het al in Europa bekend was ± 150 n. Chr. [2]). Zeker is uitgesloten, dat het Volchlied een stuk losliet, dat als sprookje een zelfstandig bestaan voerde, om daarna de wereld te veroveren: het Russisch epos dagteekent in den vorm, waarin we 't kennen, zeker niet van vóór 't jaar 150, van vóór Antoninus Liberalis en zijn boek. En dan, de byline is niet het eenig heldendicht, dat dit ruw-heroïsch verhaal tot zich trok: de Germaansche heldensage heeft er zich even goed meester van gemaakt: door de Sigfridsage speelt het ongetwijfeld, al kan ik niet zooals Panzer er die waarde voor het epos aan toekennen, die hij er aan geeft [3]), terwijl ik van meening ben, dat van al de in zijn studie over den Beowulf opgesomde sagen, alleen de Hrólfsságа [4]) duidelijk de sprookjesbestanddeelen bevat. Ook het Fransche epos nam het sprookje op, want de avonturen van den Berenzoon worden opnieuw beleefd door Rainoart uit den „Aliscans [5])", terwijl een episode uit den mnl. Torec [6]) volkomen identiek met het sprookje van den diermensch is. Bovendien heeft Ourson uit den „Valentijn en Ourson" den naam bewaard, maar zijn avonturen zijn streng te scheiden van die van Jean de l'Ours en consorten. Widolf Mittumstangi uit de Dietrichssage [7]) houdt in zijn naam misschien ook

---

Maar aan den anderen kant kan ik me niet tevreden stellen met te verwijzen naar „de internationale folklore", daar deze term zoo nu en dan en lang niet door de minste geleerden, zonderling te onpas gebruikt wordt. Zie Voorwoord. Vgl. nog: Aant. op Dat Erdmänneken. Bolte u. Polívka II p. 297.

1) Beowulf p. 226 e. v.
2) Bédier. Les Fabliaux p. 8.
3) Sigfrid. Stud. zur Germ. Sagengeschichte II.
4) Beowulf p. 373.
5) Aliscans. Les anciens Poètes de la France p. 95 en verder den roman door.
6) Vs. 1660—1800.
7) Vgl. Hans mit de ysern stang. Siuts. Jenseits Motive p. 7.

een herinnering vast aan den met een staaf gewapenden Berenzoon.

Resumeerend komen we tot het resultaat, dat een oud sprookjesmotief in 't eerste element der byline leeft, maar niet onvermengd.

Er is in gevloeid de gestalte van een ander diermensch, n.l. die van den Slangenbruidegom. Niet alleen een beer was wel eens de vader van een mensch, maar ook de slang, die als zoodanig voorkomt in de internationale verhaalgroep van den Dierenbruidegom. Het type van dit uitgebreide en vaak variëerende sprookjescomplex komt hierop neer, dat een meisje aan een monster, of een hond, een ezel, een beer, een zwijn, een kikvorsch, een egel, een vogel of een *slang* ten huwelijk beloofd wordt. Door haar kus en haar tranen, dikwijls ook door het verbranden van den dierhuid verbreekt ze den tooverban, waarin het dier gevangen was. Soms verliest zij den bruidegom door het overtreden van een door hem gegeven verbod en slechts na een moeitevollen zwerftocht op ijzeren schoenen en over snijdende messen ontmoet zij weer den vaak ontrouw geworden geliefde, dien zij toch ten slotte voor zich terugwint.

Verhalen, waarin de bruidegom een slangengedaante heeft, vindt men in: Servië [2]) Armenië [2]), Holstein [3]), Hongarije [4]), Britsch-Indië [5]), Toscane, Livorno [6]), Albanië [7]), Walachije, Denemarken [8]), Sicilië [9]), Baskië, Griekenland, Cyprus, Mantua [10]), Tirol [11]), It.-Ti-

---

[1]) Vuk Karadschitsch n⁰. 9 en n⁰. 10.

[2]) Macler. Contes et Légendes de l'Arménie I n⁰. 21.

[3]) Müllenhof n⁰. 1. Deel IV.

[4]) Gaal n⁰. 14.

[5]) Meegedeeld door Cosquin II p. 225 uit Asiatic Journal (Nouv. Série. Vol. II).

[6]) Cosquin II p. 227.

[7]) Kuhn in: Friedländer. Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms I p. 560.

[8]) Köhler I p. 316 en p. 318.

[9]) Gonzenbach n⁰. 43.

[10]) Cosquin. Aant. bij: Le Loup blanc II n⁰. 63.

[11]) Köhler I p. 318.

rol[1]), Litauen[2]), Gottschee[3]), Rumenië (Zigeunersprookje)[4]), Turkije[5]), bij de Suaheli[6]), in Portugal[7]), Catalonië[8]), Esthland[9]), op de Philippijnen[10]) en Malta[11]), terwijl er een groot aantal Slavische redacties zijn.

Een van deze, de Wit-Russische versie, verhaalt, hoe een slang uit een bloem kruipt, terwijl een koningsdochter een krans windt, en eischt als bruidegom aangenomen te worden[12]). Deze inkleeding staat dicht bij die van het Volch-lied. Mocht het al waar zijn (wat niet uit te maken is), dat dit sprookje *voor zoover het dit motief betreft* aan de byline ontleend heeft, het verhaal in zijn geheel kan èn om zijn internationaliteit èn om zijn overigens niets met het epos gemeen hebbenden inhoud, èn om zijn ouderdom[13]) onmogelijk uit het heldendicht zijn voortgesproten; de byline heeft het sprookje opgenomen en kan hoogstens een rank van zich gegeven hebben, die zich opnieuw vasthechtte in den grond van 't sprookjesgebied[14]).

Het tweede element van 't Volch-lied is het motief van de vroegrijpheid van een held. Dit komt vermengd

---

1) Zs. d. Ver. f. Volkskunde III p. 199.

2) Bolte u. Polívka. Anmerkungen zu den Kinder u. Hausmärchen I p. 7.

3) Id. II p. 246.

4) Id. II p. 240.

5) Zs. d. Ver. f. Volksk. XVI p. 243.

6) Bolte u. Polívka II p. 241.

7) Id. II p. 244.

8) Id. II p. 254.

9) Id. II p. 258.

10) Id. II p. 261.

11) Id. II p. 238.

12) Bolte u. Polívka p. 6 en 7.

13) Het komt reeds voor bij Somadeva (11e eeuw) en minder uitgewerkt in het Pañcatantra, dat op pl. m. 300 v. Chr. gedateerd wordt. (Zie J. Ph. Vogel. Gids Febr. 1912 naar aanleiding van de vert. van H. C. v. d. Waals). Apuleius gaf in zijn Amor en Psyche een variant van het sprookje. De quaestie of Apuleius al of niet uit volksverhalen putte, doet hier niet ter zake.

14) Het sprookjesmotief van den slangenbruidegom heeft zich ook nog elders met het epos verweven n.l. met het Sloveensche volksepos. Zie Bolte u. Polívka II p. 238.

met den B e r e n z o o n, dus precies als in 't epos, voor in zeven Groot-Russische sprookjes [1]). De held van een dezer [2]), Svetozor, is wel geen zoon van een beer, maar hij en zijn broers ondergaan dezelfde lotgevallen als de B e r e n z o o n en zijn als hij bovenmenschelijk sterk. Die sterkte komt eenige uren na hun geboorte al over hen. Dan gaat de held uit, om evenals b.v. de Servische Berenzoon een zware ijzeren staaf bij een smid te halen. Telkens wordt de door dezen man vervaardigde stang te licht bevonden, tot eindelijk een van dertig poed goedgekeurd wordt, omdat ze, op 't voorhoofd opgevangen, wel buigt, maar niet breekt. Ongetwijfeld hebben sprookjes en byline *wederzijds* invloed op elkaar geoefend: als we in een andere Groot-Russische variant van den B e r e n z o o n den knots *negentig* poed zien wegen, dan vinden we een der typische, vastwederkeerende byline-getallen in een sprookje verdwaald. Omgekeerd is het getal *dertig* van het Volch-lied geen byline-cijfer, wat wel 't geval is met het getal *drie* [3]). Maar zelfs al nemen we aan, dat *dertig* alleen maar een vergrooting van *drie* is, om meerderen sprookjesglans aan den held te geven, dan dient weer opgemerkt, dat in 't sprookje alle goede dingen in drieën bestaan en de byline het drie-tal wel in 't algemeen aan 't sprookje ontleend kan hebben [4]). Echter doet dit latere en oppervlakkige contact niets af tot de prioriteit van 't sprookje van den B e r e n z o o n op de byline, terwijl h e t m o t i e f v a n d e v r o e g r ij p h e i d niet beperkt is tot het Volch-lied, noch tot het Russisch epos in 't algemeen, zelfs niet tot de Russische sprookjes.

Herhaaldelijk komt ook in andere landen h e t v r o e g r ij p h e i d s m o t i e f in het sprookje van den B e r e n z o o n voor:

---

[1]) Geput uit Panzer. Beowulf p. 29.

[2]) Cosquin deelt het mee I p. 11 uit de Gubernatis' Florilegio p. 72.

[3]) Voor byline-getallen zie Wollner. Untersuchungen über die Volksepik der Groszrussen p. 13.

[4]) „Wie ein breiter Streifen zieht sich das Gesetz der dreizahl durch die Sagenwelt hin", zegt Olrik in zijn Epische Gesetze der Volksdichtung. Zs. f. deutsches Altertum 51 N. F. p. 4.

in Pommeren [1]), Rügen [2]), Brazilië, Portugal, Hannover, Italië, Basse-Bretagne, Baskië, Duitschland, Zwitserland, Frankrijk, Wälsch-Tirol [3]) en Servië [4]). Het is al evenmin in 't bizonder aan den Berenzoon vastgehecht: op sprookjesgebied komt het in allerlei combinaties met allerlei soort van vertellingen voor. In Polen met het Daemon- [5]), in Rusland met het Broedersprookje [6]), in Tibet met dat van het Verborgen Leven [7]), Denemarken verbindt het met de Prinses in de Doodkist [8]), Walachije met den Drachenkampf [9]) en Basse-Bretagne met de booze Stiefmoeder [10]).

Het is dus eerder een uit het volksgeloof geboren, los zwevend motief, dan een organisch sprookjesbestanddeel en heeft zich ook buiten 't sprookje om aan beroemde en in 't bizonder door 't volk vereerde personen gehecht, b.v. Salomo spreekt volgens de Russische Salomonsage reeds vóór zijn geboorte met zijn moeder, is het dan zelfs al oneens met haar [11]).

Met het derde element zwenkt de byline naar een andere groep van verhalen heen: naar die, waarin de practische tooverij hoogtij viert, welke nog naklinkt in de elementen 6, 7 en 8. Blijkbaar wordt zij daarheen gedragen op de vleugels van den helderoogigen valk, want deze is zoowel een dierenbruidegom als de soort roofvogel, waarin zoo graag de een of andere kunstvaardige toovenaar zich verandert. Een vogel als dierenbruidegom vindt men in: *Rusland* [12]), Armenië [13]), Schot-

1) Jahn. N⁰. 21.
2) Jahn. p. 360.
3) Panzer. Beowulf p. 29 en 30.
4) Archiv f Slav. Phil. V p. 34.
5) Köhler I p. 405.
6) Afanasjev (vert. A. Meyer) I n⁰. 27.
7) O'Connor. Folktales from Tibet. p. 150.
8) Grundtvig. (vert.) Dänische Volksmärchen. Die Prinzessin im Sarge.
9) Schott n⁰. 27.
10) Revue d. Trad. pop. XXVII p. 33.
11) Rambaud. La Russie épique p. 385.
12) Afanasjev. (vert. A. Meyer) II n⁰. 5.
13) Macler. Contes et Légendes de l'Arménie I n⁰. 6.

land[1]), Denemarken[2]), Sicilië[3]), Italië[4]), Zevenburgen[5]), Hongarije, Turkije[6]), bij de Zigeuners in Servië[7]), in het Hianzisch gebied[8]), Brazilië[9]) en Finland[10]).

In al deze vertellingen is de vogelgedaante een metamorphose van een goddelijk of eenmaal goddelijk wezen, òf gevolg van betoovering. In de byline nu is het veranderen in een dier de uiting van den wil van Volch zelf, een kunst, die hij geleerd heeft, zooals de held uit 't sprookje van den Tooverwedstrijd, ook wel genoemd de Toovenaarsleerling. De inhoud er van komt hierop neer, dat een vader zijn zoon in de leer doet bij een toovenaar. Na een jaar moet de vader den jongen in dier- soms vogelgestalte onder vele andere soortgenooten herkennen. De zoon heeft echter goed de zwarte kunst afgekeken en ontkomt. Hij laat zich door zijn vader in allerlei gedaanten als hond, os of paard b.v. verkoopen, ten slotte aan den toovenaar zelf. De vader overtreedt het verbod den toom niet mee te verkoopen, waarop een wedstrijd in gedaanteverwisselingen volgt tusschen den toovenaar en zijn leerling in een vermakelijk snel tempo. *Als vogel vliegt en vlucht de jonge man naar een prinses* en wordt de ring aan haar vinger. Waneer de toovenaar haar dezen afdwingt, werpt de prinses hem neer, maar er liggen een menigte gerstekorrels op den grond inplaats van het sieraad. De toovenaar als haan wil de graantjes oppikken, maar oogenblikkelijk wordt de leerling een vos, die den haan den kop afbijt.

---

1) Campbell. Pop. Tales of the West-Highlands I n⁰. 3.
2) Grundtvig. p. 125.
3) Gonzenbach n⁰. 27.
4) Bolte u. Polívka II p. 252.
5) Id. II p. 262.
6) Id. II p. 264.
7) Id. II p. 265.
8) Id. II p. 262. (Vgl. nog: The Earl of Mar's daughter. Child English ballads n⁰. 270).
9) Id. II p. 265.
10) A. Aarne. Finnische Märchenvarianten n⁰. 432

Dit levendige sprookje is al eveneens algemeen verbreid en oeroud. Het wordt gevonden in: Posen [1]), Servië [2]), Friesland [3]), het Munstersche [4]), Denemarken [5]), Walachije [6]), Sleeswijk [7]), Griekenland, Neder-Duitschland, Opper-Paltz, Bohemen, Polen, Jutland, Noorwegen, Bretagne [8]), Oldenburg [9]), Italië, Zweden, Litauen, Sicilië, Portugal, Albanië [10]), Egypte [11]), Zuid-Siberië [12]), Moravië [13]), Zevenburgen, Stiermarken, 't Hianzische gebied [14]), op de Faröer [15]), in Karinthië [16]), Vlaanderen [17]), IJsland [18]) Ierland, Frankrijk [19]), Annam [20]), Finland [21]) en Voor-Indië [22]). Onder het groot aantal *Russische* varianten zijn 7 Klein-Russische, 5 Wit-Russische en 10 Groot-Russische, die het element bevatten van het vliegen naar een venster [23]), dus dat motief, waarop een deel van het Volch-lied gebouwd is. Afgezien van mogelijk later contact tusschen byline en sprookje is het gegeven ongetwijfeld een organisch bestanddeel van het laatste [24]). Eveneens is de

1) Konrad. p. 62.
2) Vuk n°. 6.
3) Dijkstra. Uit Frieslands Volksleven II p. 17.
4) Grimm n°. 68.
5) Grundtvig p. 29 (gevarieerd).
6) Schott n . 18.
7) Müllenhoff no. 27.
8) Köhler I pag. 138.
9) Id. I p. 68.
10) Id. I p. 556.
11) Spitta-Bey. Contes arabes modernes n°. 1.
12) Radloff IV p. 33 en 157.
13) Archiv. f. Slav. Phil. XIX p. 241.
14) Bolte u. Polívka II p. 61.
15) Id. II p. 63.
16) Id. II p. 62.
17) De Mont en de Cock p. 74 en 294.
18) Rittershaus no. 46.
19) Bolte u. Polívka p. 63.
20) Paul Giran. Magie et Religion annamites p. 146.
21) A. Aarne. Finnische Märchenvarianten n°. 325.
22) Cosquin. Rev. d. Trad. pop. 1912 p. 345 e. v.
23) Bolte u. Polívka p. 64 en 65.
24) Zie het grondige onderzoek van Cosquin t. a. p. p. 351.

prioriteit van het sprookje van den Tooverwedstrijd op het Volch-lied buiten kijf. Zoowel Cosquin, die de bakermat der overeenkomende Europeesche sprookjes in 't algemeen in Indië zoekt, als v. d. Leyen, die een groote inslag van Indische vertelsels in de Westersche verhalen aanneemt, bewijzen op verschillende gronden de afkomst van den Tooverwedstrijd uit Indië, waar het sinds eeuwen zijn altijd jeugdig leven leeft [1]).

Maar dat Volch zich verandert in een valk, een wolf en een mier doet toch nog denken aan een ander sprookjesmotief, n.l. aan dat van de Gift der drie Dieren. De Dierengift komt als hoofdgegeven voor in een zeer uitgebreid sprookjescomplex: Die weisze Schlange; [2]) Die Bienenkönigin, [3]); Ferenand getrü [4]); Das Meerhäschen, [5]); Le Don des trois Animaux [6]); La Belle aux cheveux d'or [7]), zijn er de hoofdtypen van, waarin verhaald wordt, hoe een jongeman drie dieren, een roofdier, een vogel (meest adelaar of valk) en een mier uit den nood helpt, of door verstandige verdeeling van een onderling betwisten prooi dankbare gevoelens opwekt. Uit erkentelijkheid helpen de dieren den held drie onvolvoerbare opdrachten ten einde te brengen, waardoor hij een prinses wint; of, zij zijn er hem behulpzaam in zich voor de jonkvrouw zóó te verstoppen, dat ze hem niet vinden kan. In sommige versies haalt hij de schoone voor zijn meester, die op raad van een afgunstigen nijdigaard den jongeling in 't gevaar zendt, maar het meisje schenkt haar liefde aan haar eigenlijken

---

[1]) Cosquin t. a. p. p. 337 e. v. Von der Leyen. Das Märchen p. 114. Het komt voor in den Siddhi-Kûr, het Mongoolsche werk, dat teruggaat op de Vetâlapañcavinçati. Vgl. nog het citaat uit Ovidius, dat Karl Schenkl gaf Germania 1865. Zum Märchen „Der Gaudeib und sein Meister.

[2]) Grimm n⁰. 17.

[3]) id. n⁰. 62.

[4]) id. n⁰. 126.

[5]) id. n⁰. 191.

[6]) Cosquin n⁰. 15.

[7]) id. n⁰. 73.

redder. Soms grijpen de dankbare dieren eenvoudig in, soms overwint de held doordat hem de dierengestalte verleend is.

Het motief van de Dierengift komt, met de metamorphose verbonden, voor in: Lotharingen [1]), Opper-Paltz [2]), Vlaanderen [3]), Sicilië [4]), Schotland [5]), Posen [6]), Servië [7]), Toscana, Epirus, Tirol, Noorwegen, Basse-Bretagne [8]), Frankrijk [9]), Hongarije [10]), in 't Heanzisch gebied, in 't Odenwoud, Sleeswijk-Holstein, Zweden, Denemarken, Polen, Mauritius, *Rusland* [11]), Litauen [12]).

In kan niet bewijzen, dat het sprookje van de Dierengift in den vorm, waarin het ons bewaard is gebleven, ouder is dan het Russische epos door te wijzen op een vertelling vóór 't ontstaan der byline opgeteekend. Wel wordt de Bienenkönigin in 1330 al verhaald door den Pers Nachschabî in het Papegaaienboek [13]), maar als we in aanmerking nemen, dat het Russische Igor-lied dagteekent van kort na 1185 en dat aan den anderen kant het Russisch epos in 't algemeen zijn tegenwoordigen vorm kreeg in de 17e eeuw [14]), dan beteekent de opteekening in de 14e eeuw in Perzië al bitter weinig. Ook wil ik niet, zooals vaak gebruikelijk is, de algemeene verbreidheid van 't sprookje laten gelden als teeken van zijn ouderdom: 't is wel heel logisch te zeggen, dat de oudste verhalen ook den

---

[1]) Cosquin n⁰. 15.
[2]) Or. u. Occ. II p. 117 noot.
[3]) Wodana p. 67.
[4]) Gonzenbach n⁰. 6.
[5]) Campbell var. no. 4.
[6]) Konrad p. 35.
[7]) Archiv. f. Slav. Phil. I p. 272.
[8]) Cosquin I p. 170 e. v.
[9]) Köhler I p. 110.
[10]) Gaal n⁰. 6.
[11]) Bolte u. Polívka II p. 22 noot.
[12]) Schleicher p. 100. Hierin is wel de metamorphose, maar de macht daartoe is verleend door een oud dankbaar mensch.
[13]) Bolte u. Polívka II p. 27.
[14]) Van Wijk. Het Russische Volksepos, Gids 1909 III.

meesten tijd gehad hebben om zich te verbreiden, maar ik zie niet in, dat ze dit daarom ook maar gedaan hebben. Habent sua fata! Jean de l'Ours is oeroud èn wijd verspreid. Maar de Rhampsinitos is eeuwenoud en komt toch weinig in de *orale* traditie voor in vergelijk met andere verhalen.

Ter opheldering van de verhouding tusschen het sprookje van de Dierengift en het Volch-lied kan ik er allereerst op wijzen, wat een onwaarschijnlijk proces er moet plaats gegrepen hebben, wanneer we aannamen, dat de Dierengift voortgekomen is uit het Volch-lied. Dan zou een Russische byline niet een *intrige-bevattend* deel losgelaten hebben, maar een *in* 't verband alles, *buiten* 't verband niets zeggend stuk overgeleverd hebben n.l. 't enkele feit, dat Volch, die de geheime kunst kende, zich metamorphoseeren kon. Dit stuk zou dan aanleiding moeten gegeven hebben tot een wereldveroverend sprookje, waarvan de *kern* ten slotte niet de metamorphose is, maar de hulp van dankbare dieren, want de metamorphose komt maar in een betrekkelijk gering aantal versies voor. Juist die kern, helpende dankbare dieren, is in een anders gekleurd verhaal te vinden o.a. in het Pañcatantra, dus lang vóór 't ontstaan der byliny. Ik ben van meening, dat we in de typen van de Bienenkönigin c.s. niets anders te zien hebben dan „Seitenstücke" van dit Indische verhaal, dat dus van Indië uit de beweging ging en niet van Rusland [1]).

Bovendien zijn er in 't Volch-lied zooveel sprookjesdraden verweven, dat het op zijn minst waarschijnlijk wordt, dat de metamorphose juist in wolf, valk en mier ook weer een sprookjes-herinnering is.

Echter voor den goudhoornigen stier moet ik een uitzondering maken. Vaak wordt wel in het sprookje het eene dier voor het andere gesubstitueerd, maar met een zoo eenvoudige verwisseling als b.v. van adelaar voor valk, hebben we

---

[1]) Zie Benfey's Inl. Pañcatantra p. 191 e. v. Vgl. nog v/d. Leyen. Das Märchen p. 113.

hier niet te doen. De goudhoornige stier komt herhaaldelijk in het Russisch epos voor onder den verouderden naam van „toer". Prof. van Wijk deelt een byline mee [1]), waarin de goudhoornige „toery" voorkomen: „Van onder de witte berk met lokkige twijgen, van onder het wondere Jelandijew — (elders Lewanidow) kruis kwamen vier goudhoornige toery aandraven, en zij draafden voorbij de roemruchtige stad Kijew en zij zagen boven Kijew iets vreemds, zij zagen boven Kijew een groot wonder" enz. en teekent daarbij aan: „Het woord „„toer"" betekent „„oeros"", maar de bevolking, die nu nog bylinen zingt, schijnt er de betekenis „„hert"", aan toe te kennen". Prof. Uhlenbeck heeft, volgens eigen getuigenis het Volch-lied vertalend naar de redactie van Kirša Danilov (18e eeuw), het daarin voorkomende woord „toer" door „oeros" weergegeven. In de jongere Witte-zee-redactie van het epos echter wordt het niet-verouderde woord „oleń" d. i. „hert" gebruikt [2]). We kunnen hieruit opmaken, dat het verdwijnende woord „toer" langzamerhand door „oleń" vervangen is in de byline en bovendien dat de dichter van de eerste redactie zich eer een hert dan een stier voorgesteld zal hebben. We hebben dus, in het oerwoud van sagen en sprookjes getreden, niet alleen te zoeken naar den oeros, maar ook het goudhoornige hert op te sporen.

In 't sprookjesland heb ik maar één keer den os met de gouden horens aangetroffen n.l. in het Poolsche Berenzoonsprookje [3]). Het is heel goed mogelijk, dat het dier nog vaker zich vertoont, maar ten eerste zijn de aanteekeningen van Bolte en Polívka op de sprookjes van Grimm, die het Slavische sprookje voor ons toegankelijk maken, nog niet volledig verschenen en ten tweede zijn de verhalen niet stelselmatig op dit ééne motief doorzocht door de beide sprookjesvorschers. Gelukkiger zijn we ten opzichte van de Duitsche sprookjes, waaruit

1) Het Russische Volksepos. Gids 1909. III p. 188, 189.
2) Door vriendelijke mededeeling van Prof. van Wijk.
3) Bolte u. Polívka II p. 308.

Dr. Hans Siuts de „Jenseitsmotive" bijeenbracht en die mij de bevestiging brachten van mijn vermoeden, dat een goudhoornig dier *een mythische verschijning* is. Ik had mijn vermoeden hierop gegrond, dat noch de goudhoornige os, noch het goudhoornige hert een organisch element, onontbeerlijk in een bepaalde sprookjesgroep is, al komt het laatste vaker op sprookjesgebied te voorschijn dan de oeros. Daarentegen is het wel te vinden buiten 't sprookjesland: in een onuitgegeven beschrijving van de Javaansche wajang-poerwo vond ik het als een metamorphose van den reus Dhosomoeko, een afstammeling der goden, die opzettelijk van gedaante verwisselt om iemand weg te lokken.

Boeddha heeft zich eenmaal geïncarneerd in een gazelle. „Bodhisattva als Gazelle war *goldfarbig*, seine Augen waren Edelsteinkugeln ähnlich, *seine Hörner silberfarbig*" [1]). In 't algemeen komen in de Mythologie van verschillende volkeren gehoornde dieren voor als diervormen van de maan [2]).

Gaan we nu de sprookjes na, waarin het hert zich vertoont, dan zijn het altijd de verhalen, die van een gang naar het „Jenseits" vertellen en Siuts rangschikt het dan ook onder de „Bewohner des Jenseits" [3]).

Tochten naar de andere wereld komen o.a. voor in den Berenzoon en in het sprookje van den Goldener [4]). De goudhoornige oeros komt, zooals reeds gezegd is, te voorschijn in het Poolsche Berenzoon-sprookje. Het goudhoornige hert verschijnt in het Goldener-Märchen van Polen,

---

1) Carl Fries. Jātakam-Studien p. 4, Fries noemt dit verhaal onder de rubriek „Mythologische Beziehungen".

2) Ehrenreich. Allgemeine Mythologie p. 106 en 114.

3) Jenseitsmotive im deutschen Volksmärchen par. 359. De oorspronkelijke trek der gouden horens is verminkt tot gouden ringen om de horens, maar is toch gemakkelijk te herkennen. In par. 283 vindt men gewag gemaakt van een hert dat als mensch optreedt. In par. 332 van herten, die beurtelings mensch en dier zijn. Zie hiervoor ook par. 359.

4) Siuts. t. a. p. 5 e. v. Het Goldener-märchen bij Grimm is: Der Eisenhans, bij Cosquin: Le Prince et son cheval.

Zuid-Siberië, Griekenland [1]) en Rusland [2]), en in een sprookje (waarschijnlijk den Berenzoon) van Duitschland [3]). In Denemarken vinden we het in een zuivere menging van Goldener en Dierengift [4]). Het is ongetwijfeld mogelijk, dat een Berenzoon-sprookje, waarin een goudhoornig dier voorkomt, of een Dierengift-sprookje vermengd met het Goldener-märchen (zooals in Denemarken), in laatste instantie het toer-motief schonk aan 't Volch-lied, gegeven de invloed van den Berenzoon zoowel als de waarschijnlijke van de Dierengift op dit epos. Evengoed is natuurlijk mogelijk, dat het dier van byline tot byline gegaan is. Maar wat hiervan zij, niets wordt veranderd aan het feit, dat, al worden misschien nog sprookjes met het goudhoornige dier gevonden, dit in internationale groepen van verhalen *niet internationaal*, en dat het in den grond een mythische figuur is. 't Is zelfs niet onmogelijk, dat de byline het toezond aan het Russische sprookje. Maar er valt evenveel voor te zeggen, dat een algemeene mythische gestalte zich èn in 't sprookje (ook van andere landen) èn in 't epos vertoonde [5]).

Evenmin is het vierde element der byline een sprookjes-

---

[1]) Köhler. Aant. Gonzenbach n°. 61 noot 2.

[2]) Ončukov n°. 112. Aan de vriendelijkheid van den heer Ogouchevitsch te Den Haag dank ik de vertaling van dit sprookje. Ončukov 126 en Afanasjev II n°. 3 zijn vermengde sprookjes, maar in beide komen onvolvoerbare opdrachten voor, waarvan één bestaat in het halen van het gouden hert.

[3]) Siuts par. 359. Aangezien ik Pröhle's sprookje, daar door S. aangehaald, niet heb kunnen krijgen en hij alleen een blz. aanhaalt, niet een nummer, dat ik met zijn andere opgaven had kunnen vergelijken, vermoed ik alleen maar met een Berenzoon-sprookje te doen te hebben.

[4]) Grundtvig. Ritter Grünhut.

[5]) Een nadere bevestiging van mijn opvatting, dat de goudhoornige os een mythisch wezen is, vond ik in een artikel van Prof. Polívka over: „Personifikationen von Tag und Nacht im Volksmärchen", waarvan één der conclusies is: „... wir dürfen wohl mit Recht in dem weiszen Widder (oder Ochsen) ein Symbol des Lichtes oder des Tages erblicke, in dem schwarzen Widder ein Symbol des Finsternis oder der Nacht, und endlich in dem roten der in einigen Fassungen (van het Berenzoon-sprookje n.l.) neben diesen beiden auftritt ein

motief. Het is niet de gewoonte van een sprookjesheld gezellen om zich heen te verzamelen, als hij op avontuur uitgaat. Een enkel geval is er wel: juist de Berenzoon heeft twee of drie makkers: bij Afanasjev zijn het Ussenja, Gorenja, Dubenja, in Ivan das Bärenohr zijn het Gorokat en Deveitpil, in Ivan des Bärensohn hebben ze geen namen en in Der Windessohn zijn het wonderbaar begaafde gezellen [1]). Bekend zijn de zes mannen met bovenmenschelijke gaven uit het door Grimm opgeteekende sprookje Sechse kommen durch die ganze Welt. Maar 't lijkt me zeer ver gezocht in Volch's volgelingen herinneringen aan deze sprookjesfiguren te zien. Volch zal wel een „družina" gevormd hebben, zooals Dobrynja er b.v. een had en de heilige Vladimir er werkelijk een bezeten heeft, een zoo beroemde, dat de overlevering er zich van meester maakte. Deze vertelt, dat eenmaal de družina bij het maal bezwaar maakte tegen de houten lepels, waarop Vladimir er zilveren voor liet maken, „want", zei hij: „met een goede družina kan men zilver en goud verkrijgen, niet met zilver en goud echter een goede družina" [2]). Een goede družina is blijkbaar ook het deel geweest van Volch en meer moeten we in dit element niet zoeken.

Over het vijfde element is niet veel definitiefs mee te deelen. Er zijn verschillende pogingen gedaan de historische persoonlijkheid, die achter Volch schuilt, te voorschijn te brengen. Sommigen zien in hem Věščy Oleg, Rjuriks bloedverwant, die

---

Symbol der Morgendämmerung der Morgenröte" Zs. d. Ver. f. Volksk. 1916 p. 313 e. v.) Soms worden deze „Widder" of de ossen goud- en zilverhoornig voorgesteld.

[1]) Ussenja, Gorenja, Dubenja, Gorokat en Devetpil zijn eveneens wonderbaarlijk begaafden. Zij zijn „nach ihren Künsten und Fähigkeiten benannt, tragen Namen die sonst im Sprachgebrauch geläufig sind, doch sind diese Namen gröszenteils umgestaltet, dasz sie wirklichen Namen gleichen." (Polívka, Archiv. f. Slav. Phil. 1914 p. 292).

[2]) Wollner t. a. p. p. 38.

een glorierijken tocht naar Byzantium ondernam [1]). Dr. v. d. Meulen te Leiden was zoo vriendelijk mij mee te deelen, dat deze meening niet op vasten grondslag berust, hoewel de naam Volch inderdaad een volksvorm van Oleg kan zijn.

Bezsonof zag in Volch eenige overeenkomst met Oleg Swjatoslawič, den broer van Vladimir den Heiligen.

Šambinago opperde de mogelijkheid, dat er herinneringen bewaard zijn aan de jachten van vorstin Ol'ga in een oud lied over Volch, dat hem alleen bezong als den idealen jager, voor wien de dieren vluchtten. Door naamsgelijkheid kan vorstin Ol'ga met vorst Oleg geassimileerd zijn [2]).

Voor de identiteit van het Volch-lied en den Karel ende Elegast doet het er weinig toe, òf er een historische persoon verscholen geraakt is achter een weefsel van sagen en sprookjes en evenmin, wie die historische persoon is. Al waren Elegast en Volch geschiedkundig genomen personages, die niets met elkaar uitstaan hadden, dan zou nog éénzelfde lied of éénzelfde sage zich aan die verschillende personen hebben kunnen hechten. Als Volch een historische persoon is, zou ook zijn huwelijk in het laatste element der byline iets historisch kunnen bevatten. In ieder geval is het minstens onwaarschijnlijk, dat we met een sprookjesmotief zonder meer te doen hebben. Het huwen met de weduwe van een man, door den bruidegom gedood, heeft analogieën in het Iersche epos en in den Arthurroman „Le Chevalier au Lyon" [3]). In het Iersche verhaal doodt Cuchulinn den toovenaar Curoi na zijn kasteel ingenomen te hebben en huwt diens vrouw Blathnat. In den „Chevalier au Lyon" wordt Laudine door haar „confidente" gunstig voor Ivain gestemd, zoodat de weduwe ten slotte, in liefde ontbrand, hem huwt, maar vooral alle mogelijke voorzorgen neemt om den schijn te mijden, dat ze met den moordenaar van haar man huwt. Het verband tusschen het Iersche verhaal en den „Ivain" doet hier

[1]) Uhlenbeck t. a. p.
[2]) Door vriendelijke mededeeling van Dr. R. v. d. Meulen.
[3]) Vgl. G. Busken Huet over den „Chevalier au Lyon" Beweging 1912.

niet ter zake. Evenmin zijn de analogieën tusschen episoden als o. a. in den Duitschen „Lanzelet", waar een meisje den moordenaar van haar vader ter wille is, en den „Ivain" hier van belang. Wel is dit Lanzelet-motief, zooals Busken Huet opmerkt, er een van 't sprookje, maar de overeenkomst der episode met die uit het Iersch en Fransch verhaal is een uiterlijke, raakt niet de kern van het motief en wordt dus slechts interessant voor den onderzoeker van den ridderroman.

Maar wel is van belang, of het Iersche epos en de Arthurroman hier een herinnering bewaarden aan De gemakkelijk getrooste Weduwe van Ephese, welke Foerster, Chrétien's uitgever, er in wil zien. Deze vertelling vindt men zoowel onder de Jātaka's[1]) als bij Phaedrus en Petronius, in 't Middeleeuwsch Fransch[2]) even goed als in het Dietsch[3]), terwijl ze ook in 't verdere West-Europa bekend was. Dat een Oostersch-Grieksche stof (Phaedrus werkte naar Grk. voorbeeld en ten tijde van Petronius was er een nauw contact tusschen Rome en Griekenland) zoowel in Rusland als in West-Europa terecht kwam, zou niets buitengewoons zijn: Byzantium stond in de 12e en 13e eeuw in levendige betrekking met Galicië en 't ligt dus voor de hand, dat via Byzantium-Galicië die elementen in het Russische epos kwamen, die in West-Europa vanuit het Oosten zijn geïmporteerd[4]).

Echter de grove fabliau en de niet minder grove Mnl. sproke van de jammerende vrouw, die op 't graf van haar man gaat minnekoozen met iemand, die de lugubere taak heeft, een dief aan de galg te bewaken, is van een heel andere litteraire inkleeding dan het byline-element. Zelfs de zooveel minder ruwe satire van Petronius heeft toch een heel anderen gang der gebeurtenissen: er is zelfs van een huwelijk geen sprake: de vrouw wordt alleen maar getroost door laag bij den grond

---

[1]) Rev. d. Trad. pop XXVII p. 180.
[2]) Montaiglon-Raynaud III n°. 70.
[3]) Esopet No. 51. Ook is het één der verhalen van De Seven Vroeden.
[4]) Van Wijk t. a. p. p. 437.

blijvende redeneeringen, terwijl de geur van lekker eten haar tot het leven terugroept. Gemakkelijk getrooste vrouwen zijn niet bepaald aan Ephese eigen, of aan een zekeren tijd, ze zijn een trek der werkelijkheid niet der letterkunde en die werkelijkheid kan in allerlei letterkundige genres en in allerlei tijden litteraire gestalte aannemen. Wanneer nu de gestalte gelijk is, dan kan men van verwantschap spreken: wie zal twijfelen aan de identiteit van Phaedrus' verhaal en dat van 't middeleeuwsche Fransche „La veuve qui se console sur la tombe de son mari", al is dit laatste ook gealtereerd?

Alleen met een sprong naar de paraboliek echter zou men Volch's huwelijk kunnen verklaren als een variant van „la veuve" enz. En parabolisch doet noch de byline, noch dit element aan. Het maakt op mij den nuchteren indruk, alsof de vrouw als oorlogsbuit beschouwd wordt, die den overwinnaar ten deel valt. 't Huwelijk wordt als vanzelf sprekend voorgesteld. Dit zou een bewijs te meer zijn, dat de byline opgebouwd is uit oeroude motieven in een primitieve beschaving ontstaan. En omdat primitieve begrippen overal gelijk zijn, geloof ik ook niet aan litteraire eenheid van Volch's huwelijk en Elegast's huwelijk met de vrouw van den door hem gedooden Eggheric. De vrouw in de Karelromans neemt in de maatschappij een plaats in, die niet anders doet verwachten, dan dat er over haar beschikt zal worden, getuige o. a. Aye's huwelijk in „de Vierheemskinderen." In den „Girars de Vienne" vraagt de vrouw van den overleden Hertog v. Bourgondië aan Karel onmiddellijk een nieuwen echtgenoot, die tegelijk ook als hertog haar man kan opvolgen; Girars wordt haar toegewezen. Ook in het „Chanson d' Aspremont" wordt de weduwe van den gevallen Agolant aan Flovent gegeven. In den „Elegast" moet ze blijkbaar dienen als belooning voor den overwinnaar. Nog eens: 't zijn de elementen der werkelijkheid die gelijk zijn, niet die van twee litteraire producten.

Zoo blijft nu nog één element, h e t z e v e n d e, der byline

---

[1]) Karel ende Elegast. ed. Bergsma vs. 880—923.

onbesproken n.l. dat, waarin Volch het gesprek beluistert van den Koning en zijn vrouw en waarvan de laatste maar slecht afkomt.

Ongetwijfeld is deze episode identiek met die in Karel ende Elegast, waarin de vrouw het waagt op te komen tegen de samenzwering die haar broer 't leven zal kosten, voor welke stoutmoedigheid ze boeten moet met een slag in 't gezicht, die het bloed uit neus en mond doet springen. Ook dit gesprek wordt afgeluisterd [1]).

Maar moet men nu om dezen *éénen gemeenschappelijken trek* het Mnl. gedicht en den Russ. zang als elkaars varianten opvatten?

Dan zouden we ook het Igorlied, het lied van Roman en het Volch-lied om het ééne gemeenschappelijke motief der metamorphose samen moeten nemen als varianten van één eenheid. 'k Geloof, dat niemand het zal doen. Al is een sprookje noch een heldenzang, een absolute eenheid, al zijn ze geneigd zich met vreemde veeren te tooien, of zich te constitueeren uit reeds bestaande motieven, dan wil dit nog niet zeggen, dat in de gezamenlijke bylinen en de gezamenlijke sprookjes de draden zoo druk en verward door elkaar loopen, dat er geen „leitmotiv" meer in te vinden is en geen type van verhalen meer te onderscheiden valt.

Bovendien de trek van het beluisterde gesprek komt niet in alle redacties van het Volch-lied voor; maar wel in 't Russische sprookje van Bova den Koningszoon. Het sprookje van Bova is een variant van den It. Buovo d'Antona, den Anglonorm. Boeve de Haumtone en al zijn afstammelingen [1]). Moeten we dezen allen als varianten op gaan vatten van Volch?, van den Karel ende Elegast?, van beiden?

Bova de Koningszoon is van een uit sprookjesmotieven opgebouwde chanson de geste of liever roman d' aventure [2]), die van Frankrijk, Italië bereikte en van Italië Rusland, weer tot sprookje geworden, dus tot zijn oervorm teruggekeerd, maar

[1]) Vgl. Wollner t. a. p. p. 74 en Gaston Paris. Histoire poétique de Charlemagne over Beuves d'Antone.

[2]) Men vergelijke C. Voretzsch. Einführung in das Stud. der Altfr. Lit. p. 435.

niet zonder iets mee te brengen van de chanson de geste-elementen. De figuur n.l. der vrouw, die een ontstemden man wil verzachten, is typisch voor het Charlemagne-epos: vrouw Aye wordt, als ze Aimon tracht te bewegen, Karel's gezanten te antwoorden, geslagen, dat het bloed haar uit den neus springt; in den „Aiol" wordt de vrouw van Alori evenzoo behandeld als ze 't voor den gast opneemt en Pepijn laat het Blanceflor niet beter vergaan; Raoul v. Cambray slaat zijn moeder, terwijl Jordan [1]) nog wijst op de tuchtiging der vrouw in „Amis et Amile" in den „Auberi" en de afwijzing der Koningin door Guillaume d' Orenge in „Aliscans".

Het essentieele van den Karel ende Elegast is: de samenzwering tegen Karel en de manier, waarop die ontdekt wordt: door het wonderlijk Godsgebod uit stelen te gaan. In de byline is van samenzwering geen sprake en van uit stelen gaan al evenmin. Volch hoort niets, wat hij niet al lang wist. Volch is toovenaar weliswaar, maar lijkt volstrekt niet op den toovenaar Elegast.

Ik kom dus tot de conclusie: *Het Volch-lied en de* Karel ende Elegast, *hebben niets met elkaar te maken.*

Maar juist datgene, waar het in 't Mnl. gedicht om gaat, vindt men terug in een ander Russ. sprookje. In Polívka's overzicht van den door Ončukov bijeengebrachten sprookjes-bundel [2]) vond ik een onvolledig résumé van een verhaal, dat me des ondanks zeker een variant van onzen Mnl. roman leek. De volledige analyse, die ik dank aan de vriendelijkheid van Prof. van Wijk, bevestigde mijn opinie.

Als bewijs wil ik het Mnl. gedicht en het Russ. sprookje element voor element vergelijken.

Karel ende Elegast.

1. Karel ligt te Inghelem, waar hij hof zal houden, te slapen

[1]) Jordan. Die Sage von den vier Haimonskindern p. 197.
[2]) Archiv. f. Slav. Phil. 1910.

en een heilige engel roept, dat hij uit stelen zal gaan, wil hij leven en eer niet verliezen.

2. De engel roept drie keer, eer de Koning gehoorzaamt.

3. Als de Koning uitgaat, liggen allen in een vasten slaap, die zijn uittocht zouden kunnen bemerken, en de sloten gaan vanzelf open.

4. De Koning, aan Elegast's moeizaam leven van balling denkend, ontmoet een zwarten ridder, die den indruk maakt, onopgemerkt te willen blijven. Als de Koning zonder spreken voorbij gaat, meent de ander, dat de souverein een verspieder is en houdt hem staande. Zij vechten tot Elegast's zwaard breekt, waarop hij zijn naam noemt. De Koning heet zich Adelbrecht en een dief.

5. De Koning stelt voor den Koning te bestelen. Elegast weigert.

6. Op Elegast's voorstel zullen zij bij Eggheric stelen, omdat deze iedereen en misschien zelfs den Koning kwaad zou willen berokkenen, als het tot eigen voordeel is.

7. De Koning neemt een ploegijzer mee. Zij zullen een gat in den muur maken, waarbij het rare breekijzer en Karel's onhandigheid voor den dag komen. Om zijn onhandigheid moet hij buiten staan.

8. Elegast neemt een kruid in den mond, waardoor hij de dierentaal verstaat. Zoo hoort hij, dat de haan en de hond tegen elkaar zeggen, dat de Koning nabij is. De Koning spreekt dit tegen, waarop Elegast hem 't kruid in den mond steekt.

9. Elegast steelt het kruid uit den mond.

10. Elegast gaat dan stelen, blijkbaar uit Eggheric's schatkamer, en kan daar ongedeerd komen, doordat hij „diegehne van den sale" in slaap toovert.

11. Dan wil hij nog een zadel stelen uit de slaapkamer.

12. Door den klank van de schellen aan 't zadel wordt Eggheric wakker. Zijn vrouw bezweert hem, de reden van zijn onrust te vertellen, waarop het verhaal volgt van de samenzwering tegen Karel, zijn zwager. De vrouw, die 't

voor haar broer opneemt, wordt in 't gezicht geslagen en Elegast vangt, wanneer zij zich over den bedderand buigt, het bloed op in zijn handschoen.

13. Elegast deelt Karel mee, wat hij hoorde. De Koning zegt: „Laat hem (den Koning n.l.) sterven, dan is hij dood", waarop Elegast verontwaardigd wordt. Dan geeft de Koning den raad, dat Elegast zelf naar 't hof zal gaan, om alles aan 't licht te brengen. Ten slotte zal Adelbrecht het doen, want

14. Elegast durft niet, omdat hij den Koning zooveel ontstolen heeft.

15. De raad wordt bijeengeroepen, als Karel huiswaarts is gekeerd. Allen wapenen zich. Zestig man staan aan de poort, die Eggheric en zijn schare de kleeren afnemen, waarop harnassen en scherpe messen voor den dag komen.

16. Elegast en Eggheric gaan een tweegevecht aan, waarin Elegast overwint.

17. Elegast huwt Eggheric's vrouw.

Het Russ. verhaal heet:

De Tsaar en de Dief [1])

1. Een neef en een oom gaan den Keizer bestelen. Door een voor dieven opgestelden slagboom wordt het hoofd van den oom afgeslagen en de neef neemt het hoofd mee. De Tsaar, die den dief ontdekken wil, geeft bevel, dat de vrouwen bij elkaar zullen geroepen worden en degene, die schreit bij 't zien van 't lijk is natuurlijk de vrouw van den dief. Maar om haar weenen te verklaren, zal de vrouw van den oom melk storten en dan zeggen: „ik huil niet om de melk, maar om de kan", (zij zal zich dus als onnoozele voordoen). In een kroeg wordt goud en zilver gestrooid door den Tsaar, om den dief te lokken. Den

[1]) Ončukov n⁰. 17 is gevolgd. N⁰. 59 geeft andere groepeering en niet uitvoerig de expeditie van Tsaar en Dief. Zie Polívka t. a. p.

menschen wordt te drinken gegeven, zoodat ze inslapen en dan ontdekt een priester zilvergeld aan de zool van den dief, (deze moet zich dus eerst de zool ingesmeerd hebben). De priester snijdt hem den halven baard af, om hem te kunnen herkennen. Maar de dief merkt dit en snijdt iedereen in de kroeg den halven baard af. De dief wil zich wreken en vliegt in een kast met papieren vleugels bij wijze engel aan 't venster van den priester. Hij zegt, den priester mee naar den hemel te zullen nemen en noodigt hem uit in een zak te kruipen. De zak wordt opgehangen aan de poort van de kerk en wie in de kerk gaat, moet ééns op den zak slaan. Zoo wordt de priester gedood.

2 en 3 (uit Karel ende Elegast) ontbreken.

4. De Keizer gaat in een narrenpak naar de markt. Daar is ook de dief. Ze zien in elkaar dieven. De dief vraagt den Keizer om te gaan stelen en deze stemt toe.

5. De Tsaar wil den Tsaar bestelen, waarop de dief hem een slag geeft en zegt, dat hij daarover nog nooit gedacht heeft.

6. De dief stelt voor naar de bojaren te gaan.

7, 8, 9, 10 en 11 (uit Karel ende Elegast) ontbreken.

12. De dief haalt ijzeren klauwen te voorschijn en klimt tegen den muur op, komt op een zolder, waar hij een vergadering van bojaren om een vuur geschaard ziet. Hij hoort, hoe ze een samenzwering op touw zetten.

13. De dief laat den Tsaar ook naar boven klauteren en ook deze hoort de plannen der samenzweerders aan.

14, 15, 16 en 17 (uit Karel ende Elegast) ontbreken.

a. De Keizer werpt het narrenpak af. De dief schrikt en vraagt vergiffenis voor den slag. De Tsaar neemt hem mee naar 't paleis en ze maken een afspraak om de bojaren te ontmaskeren.

b. Als de bojaren komen, is de dief als vreemde koopman

gekleed. Als nu een der bojaren den Tsaar den beker reikt, zegt deze tot den koopman-dief: „Hoe is dat bij U de gewoonte? Wie drinkt er eerst, degeen, die schenkt, of degeen, wien geschonken wordt?" En de koopman antwoordt: „Degeen die schenkt". Zoo moet de bojaar het vergif drinken.

c. De dief blijft als raadsman.

Het springt in 't oog, dat het Russ. een volkomen andere inleiding heeft als het Mnl. Dit niet alleen, maar de Russ. introductie is een op zich zelf staand verhaal, wel geen „conte de fée", maar toch een internationaal en een oeroud n.l. dat van den Meesterdief, dat in zijn primitiefsten vorm den naam draag tvan De schat van den Koning Rhampsinitos [1]). Men kende eerst geen oudere versie dan den Rhampsinitos van Herodotos, al zag ook reeds Gaston Paris [2]), dat dit onmogelijk het oorspronkelijke sprookje zijn kon; en schitterend werd zijn hypothese bewezen door de ontdekking van Egyptische sprookjes, waaronder de Meesterdief. Het verhaal heeft een respectabelen leeftijd: volgens Maspero [3]) stamt het uit het Saïtisch Tijdperk d. i. 663—525 v. Chr.

De korte inhoud van het oudst bewaarde, dus het Egyptische sprookje, is als volgt:

Voor den Koning Rhampsinitos heeft een bouwmeester een steenen schatkamer gemaakt; maar deze liet één steen los staan, zoodat hij er gemakkelijk in en uit kon, en stal met zijn zoon, die het geheim kende, herhaaldelijk kostbaarheden. De diefstal werd ontdekt, maar niemand begreep, hoe een mensch bij den schat kon komen. Men plaatste nu strikken in de kamer en daarin werd bij een nieuwe poging tot stelen de vader gevangen. Hij verzocht den zoon hem 't hoofd af te slaan, zoodat niemand hem zou herkennen kunnen en de zoon vrij bleef. De moeder

---

[1]) Maspero. Les contes pop. de l'Egypte Ancienne n⁰. 6.

[2]) Revue de l'histoire des Religions 1907. Tome LV p. 151 en 267.

[3]) t. a. p. aanteekening.

echter wil het lijk hebben. De zoon steelt het den bewakers af, door ze met wijn dronken te maken. De Koning, verbaasd over zooveel handigheid, wil den dief snappen en doet dit door middel van zijn dochter. Deze laat den dief vertellen, wat hij in zijn leven uitgevoerd heeft, maar als de prinses hem bij den arm wil pakken, geeft hij haar den arm van een doode in de plaats en maakt zelf, dat hij wegkomt. De Koning in bewondering geeft ten slotte zijn dochter tot vrouw.

Dit misschien ook in oorsprong Egyptisch verhaal is wijd verbreid geraakt: in Griekenland komt het behalve bij Herodotos (484 (480?) — ± 426 v. Chr.) voor bij Charax en bij Pausanias (eind 2e eeuw)[1]; in China is het te vinden in „Ken Pen Chouo Yi Ts'ie Yeou Pou P'i Nai Ye P'o Seng Che" (710)[2]; in Tibet in den Kandjoer (± 900); in Indië bij Somadeva (11e eeuw)[3]. In Europa treft men het ten tijde der middeleeuwen aan in Frankrijk onder de verhalen van den Lat.[5]) en den Fra. „Dolopathos" (resp. eind 12e en begin 13e eeuw)[6]; onder die van de „Sept Sages", zoowel in 't gedicht (laatste helft 12e eeuw) als in de proza-versies[7]) en het duikt in de 15e en 16e eeuw weer op in den roman van „Berinus et Aigres son fils"[8]). In Italië is het te vinden onder Ser Giovanni's novellen (1378)[9]; in Duitschland in den „Diocletian" van Hans v. Bühel (1412) en in de Gesta Romanorum[10]). In Dietsche gewesten als klein gedicht: „De Dief van Brugge" (14e eeuw)[11]) en onder de verhalen uit den roman van de „Seven Vroeden van binnen

[1]) G. Paris t. a. p. p. 154, 157 en 158.
[2]) Chavannes, Cinq cents contes et apologues extraits du Tripiţaka chinois N°. 379.
[3]) G. Paris t. a. p. p. 182.
[4]) id. p. 180.
[5]) id. p. 160.
[6]) id. p. 163.
[7]) id. p. 164.
[8]) id. p. 165.
[9]) id. p. 171.
[10]) Köhler I p. 207.
[11]) G. Paris p. 172.

Rome" (13e eeuw vóór 1284) en die uit het volksboek „Die hystorie van die seven wijse mannen van Romen" (1479). In Engeland is 't eveneens bewaard in de „Seve wise Masters." Populaire verhalen, nu nog levend, zijn opgeteekend in: Schotland[1]), Zuid-Duitschland[2]), Duitschland, Denemarken[3]), Rusland[4]) Cyprus[5]), Syrië, Ceylon, bij de Kabylen[6]), Griekenland[7]), bij de Letten[8]), in Siberië bij de Ostiaken en Kirghiezen[9]) en in Blida[10]). Het Afanasjev. sprookje door G. Paris weergegeven, heeft *alle* elementen, op het insmeren der schoenzolen na, die de inleiding van Tsaar en Dief bevat. Alleen valt de oom in een kuip, inplaats van door een slagboom gevangen te worden. Zoowel de kuip als het aankleven van 't geld aan de schoenen, komen in verschillende Rhampsinitos-verhalen voor b.v. op Cyprus en in Siberië; den slagboom vond ik alleen bij Občukov's Tsaar en Dief.

Nog moet ik even wijzen op den priester in den zak, die niet tot den eigenlijken Rhampsinitos hoort, maar tot een uit hem ontstaan sprookje, waarop ik terugkom.

De inleiding van Tsaar en Dief is dus een op zich zelf staand verhaal, aangelascht aan een ander, dat blijkbaar zijn inleiding verloren had: een doodgewoon iets bij sprookjes.

Dat in het 2e element van 't Mnl. gedicht de engel drie keer roept, zooals de engel in de legende, b.v. in die van Beatrijs, pleegt te doen[11]), is het natuurlijk gevolg van de Christelijke

---

1) Campbell N°. 17d.
2) G. Paris p. 173.
3) id. p. 174.
4) id. p. 177.
5) id. p. 178.
6) Cosquin II p. 277.
7) Le Grand. Rec. de contes pop. grecs p. 205.
8) Böhm. Lettische Schwänke N°. 50 Rev. d. Trad. pop. XXVII p. 491.
9) G. Paris p. 183 en 185.
10) Rev. d. Trad. pop. XXVII p. 241.
11) Vgl. ook het hellevaartspel meegedeeld door Haslinghuis: De Duivel in het Drama der Middeleeuwen p. 13.

opvatting van den middeleeuwschen dichter en moet in het heidensch gekleurde Russ. verhaal ontbreken.

Ook Karel's uitgang in het 3e element, wordt omdat hij een uitverkoorne Gods is, anders verteld dan die van den al heel weinig Christelijken Tsaar. Om den wille van Karel laat God den slaap komen over hen, die hem in zijn voornemen zouden kunnen hinderen. In 1 Samuel 26:12 komt een dergelijke slaap des Heeren voor: „Zoo nam David de spies en de waterflesch van Sauls hoofdeneinde, en zij gingen henen; en er was niemand, die het zag, en niemand, die het merkte, ook niemand, die ontwaakte, want zij sliepen allen; want er was een diepe slaap des Heeren op hen gevallen."

Bij het 4e element komen Karel ende Elegast en Tsaar en Dief bij elkaar. De ontmoeting is anders, omdat de inleiding anders is en de Russ. verteller zelf vindingrijk moest zijn, om twee verschillende verhalen aaneen te lasschen, althans de Keizer in 't narrenpak is me niet verder bekend. Bovendien is in de Karelsage de chevalerie der middeleeuwen met haar vormen gedrongen. 't Is een riddergevecht, dat er tusschen Karel en Elegast plaats grijpt, en daar het ridderwezen aan de Russen vreemd is geweest, kunnen ze moeilijk hun helden een riddergewaad aantrekken. De kern van 't motief bleef echter bewaard.

In het 5e element is zoowel in 't Mnl. als in 't Russ. een vermakelijke inconsequentie en een gelijke inconsequentie: als de Koning voorstelt den Koning te gaan bestelen, dan is Elegast verontwaardigd, alsof zoo iets nooit in zijn brein zou durven opkomen. En wat verder in het 14e element durft Elegast niet naar den Koning gaan, omdat hij dien zooveel ontstolen heeft. Dezelfde zonderlingheid vindt men ook in 't Russ., waar ze nog comischer is, omdat de inleiding uitvoerig vertelt, dat de dief den Tsaar bestal en juist om dezen dief fungeert de Keizer als nar. Dit bewijst, hoe men in 't Russ. klakkeloos twee verhalen achter elkaar als één vertelde. Wat het Mnl. betreft, er moeten daar herinneringen aan bepaalde

streken van Elegast den dichter parten gespeeld hebben, staaltjes, die hij niet vermeld heeft. Ik ben geneigd aan directen of indirecten invloed van den Rhampsinitos te denken, niet alleen omdat die in 't Russ. een zelfde inconsequentie bewerkte als in 't Mnl., maar ook omdat in den roman Elegast's eerste diefstal, evenals die van den meesterdief in de Rhampsinitos-versies, kennelijk in een schatkamer plaats greep[1]).

Het 6e element is identiek met het Russ.

Het 7e uit Karel ende Elegast ontbreekt in 't Russ.

In het 8e, 9e, 10e en 11e element treedt Elegast op als wonderbaarlijk wezen. Ik hoop in een afzonderlijk hoofdstuk te bewijzen, dat Elegast is een Germaansche volksfiguur en 't is natuurlijk, dat deze aan de Russen onbekende in hun verhaal ontbreekt.

Het 12e en 13e element zijn zóó gevarieerd, dat niet de dief alleen maar ook de Tsaar zelf gaat luisteren naar het gesprek der samenzweerders, een variatie, die het thema niet aantast.

De ontknooping moet door 't verschil van inleiding en tevens door 't ontbreken van den ridderlijken geest in Rusland noodzakelijk anders zijn dan in 't Mnl.

Ondanks verminking van de inleiding, ondanks de onzuiverheid door bijmenging, blijft het Russische verhaal, ontdaan van alle anorganische bestanddeelen, dat van den vorst, die uit stelen ging, samen met een dief van beroep, om op dien tocht te hooren, dat een samenzwering tegen zijn leven gesmeed wordt. En deze geschiedenis is 't verhaal, waar 't om gaat in onzen Mnl. Elegast, ontdaan van zijn Germaansch-chevaleresk romangewaad,

Bovendien bij de Litauers en bij de Mongolen, wier geschiedenis nauw met die der Russen samenhangt, leven verhalen, die minder verminkt tot ons kwamen. Ook deze beiden wil ik vergelijken èn met het Russ. èn met het Mnl.

[1]) In Hoofdstuk III zal ik op nog een andere mogelijkheid wijzen.

HOOFDSTUK II.

KAREL ENDE ELEGAST BIJ DE MONGOLEN EN DE LITAUERS.

Volgens de vert. van Prof. Kern. luidt het Mongoolsch verhaal, als volgt: 1)

1. Edzjenj Chan ondervroeg de wichelaars omtrent zijn lot en deze zeiden hem, dat hij door den dood bedreigd werd, maar daaraan ontsnappen kon, als hij wilde gaan stelen.
2. (uit Karel ende Elegast) ontbreekt.
3. Hij verlaat daarop heimelijk het paleis.
4. Hij ontmoette een man, wien hij vroeg: „Waar gaat gij heen?" „Uit stelen" was het antwoord. „En ik ook, neem me met u mee". „Laat ons gaan".
5. (uit Karel ende Elegast) ontbreken.
6. De dief stelt voor Kok Dzjandzjin te bestelen, die veel schapen heeft.
7. Edzjenj Chan zegt onhandig te zijn, daarom moet hij op wacht staan naast de joert.

8 en 9 (uit Karel ende Elegast) ontbreken.

10. De dief steelt een schaap.
11. (uit Karel ende Elegast) ontbreekt.

12 en 13. De Chan kijkt door de reet, waar Kok Dzjandzjin en diens vrouw zitten met een flesch vóór hen. „Wat wil je met deze flesch" vraagt de vrouw. „Het gaat je niet aan".

„Ik ben toch je vrouw". Dan vertelt hij, dat het een gastgeschenk is voor Edzjenj Chan en de flesch vergif bevat. Dat zal hem aangeboden worden, en als hij gestorven is, zal hun zoon op den troon komen.

14, 15, 16 en 17 (uit Karel ende Elegast) ontbreken.

a. Ze ruilen de mutsen om een herkenningsteeken te hebben, want later zal de dief Edzjenj Chan nog wel 't een of ander geven, daar hij nu van wege zijn onhandigheid en zijn weinig werkzaam aandeel aan den diefstal maar een stukje van 't schaap krijgt.

b. Als Kok Dzjandzjin bij den Chan komt met den giftdrank, zegt de vorst ziek te zijn en later te zullen drinken, omdat hij pas medicijn innam. Hij giet dan den drank in een kopje en biedt dien Kok Dzjandzjin aan. Deze weigert eerst, maar drinkt dan en sterft. De dief wordt geroepen en de Chan dwingt hem door middel van de muts tot de bekentenis, dat hij uit stelen ging.

c. De dief wordt beloond.

Vergelijken we nu het eerste element van 't sprookje met dat van den roman, dan is het eenige verschil, dat wichelaars afwisselen met een engel Gods. Maar een bekende eigenschap der sprookjes is, dat zij zich kleeden in alle nationale kleederdrachten op hun omzwervingen en zich nestelen in de meest uiteenloopende godsdiensten. *De litteraire inhoud* wordt er echter niet door veranderd en al is in dit element een heidensch tegenover een christelijk omhulsel aan te wijzen, *de litteraire kern* blijft onaangetast. In tegenstelling met het Russ. heeft het Mongoolsch de oorspronkelijke inleiding behouden.

Voor het 2e en 3e element geldt hetzelfde als voor het 2e en 3e element in Tsaar en Dief.

Het 4e element verschilt alléén van 't Mnl. door het chevalereske, staat dus weer dichter bij den roman dan bij het Russ. verhaal.

Het 5e element ontbreekt inderdaad in 't Mongoolsch, maar is aanwezig in 't Russ. De inconsequentie ontbreekt dus ook.

Het 6e is weer identiek met het Mnl.: de dief stelt voor te gaan stelen juist bij den belager van 's vorsten leven.

Het 7e element is in 't Mnl. meer uitgewerkt door de invoeging van het ploegijzer, maar in den grond is er geen verschil, want zoowel Karel als Edzjenj Chan moeten om hun onhandigheid niet meestelen, maar op wacht staan. Dit ontbreekt weer in 't Russ.

Het 8ste, 9e en 11e ontbreken om dezelfde reden als in 't Russ.

In het 10e element is de diefstal gevarieerd tot schapendiefstal.

Eveneens gevarieerd is het 12e element, de episode van de vrouw, die geslagen wordt; de vrouw hoort wel aan, maar wekt geen toorn op. Een tweede variatie is, dat de Chan, evenals in 't Russ. zelf de „samenzwering" ontdekt, een even weinig belangrijk verschil echter als de Dietsch chevalereske ontknooping door een tweekamp, die natuurlijk in 't Mong. ontbreken moet. De Russ. en Mong. ontknooping wijken van elkaar af, hebben echter den giftdrank gemeen. Summa summarum zijn dus alle verschillen tusschen 't Mong. en 't Mnl. verhaal te danken aan het christelijk-ridderlijk en Germaansche waas van het laatste. Om het ééne ontbrekende element, mag men toch de beide verhalen niet als verschillend opvatten, evenmin als men omgekeerd om één identieken trek twee sprookjes of volksepen als elkaars varianten beschouwen mag. Bovendien is die trek in 't Russ. terug te vinden en is de Karel ende Elegast een psychologisch uitgewerkt verhaal, niet zooals 't Mongoolsche een beknopte volkshistorie, die vertelt om te vertellen en zich met motiveering niet inlaat.

Prof. Kern wees er al op, dat het woord „samenzwering" in het Mongoolsch verhaal, waar van een eigenlijke samenzwering geen sprake is, waarschijnlijk te danken is aan een westersche redactie. De ontdekking van de Russ. en Lit. varianten hebben zijn gissing schitterend bewezen.

Volgens Dr. v. d. Meulen's vertaling[1]) analyseer ik de Lit. variant als volgt:

Hoe een Koning uit stelen ging.

1. Men las den Koning zijn planeet, dat hij moest gaan stelen.
2. (Uit K. ende E.) ontbreekt.
3. Hij gaat 's nachts uit.
4. Hij ontmoet een dief. Ze herkennen elkaar als dieven.
5. De dief wil gaan stelen bij den ouderman, de Koning bij den Koning. De dief geeft hem een oorvijg, en zegt: de Koning heeft geld, maar heeft ook veel noodig."
6. Ze gaan naar den ouderman, die veel bijeengeschraapt geld heeft.

7, 8 en 9 (uit K. ende E.) ontbreken.

10. Ze stelen geld in de slaapkamer.
11. (Uit K. ende E.) ontbreekt.

2 en 13. De ouderman komt thuis en de dieven kruipen onder de bedstee. De vrouw vraagt: „Nu, en wie weet, hoe wij den Koning kunnen dooden?" En de ouderman zegt: „door vergif te laten drinken." Man en vrouw vallen in slaap.

14, 15, 16 en 17 (Uit K. ende E.) ontbreken.

a. Als de dieven weer buiten zijn, wil de echte dief het geld deelen, maar de Koning zegt, er wel van te zullen vragen, als hij 't noodig heeft.

b. Den volgenden morgen gaat de Koning naar den ouderman. Ze krijgen ieder een glas vóór zich en dat van den Koning bevat vergif. Hij ruilt de glazen.

c. De dief wordt geroepen. De Koning herinnert hem aan den oorvijg. De dief wordt ouderman.

Het eerste element is identiek met het Mongoolsch en er valt dus hetzelfde van te zeggen.

---

[1]) Tijdschrift 1913. Mijn studie was grootendeels geschreven, toen ik met deze variant kennis maakte.

Het 2e element ontbreekt om dezelfde redenen als in 't Russ, en Mongoolsch.

Van het 3e element kan men 't zelfde opmerken wat bij 't Mong. ter plaatse opgemerkt werd.

Het 4e element is identiek met 't Mong., wijkt om dezelfde reden als dit van 't Russ. af en mist ook het chevalereske van 't Mnl.

In het 5e element hebben we 't zuivere motief zonder de inconsequentie van 't Mnl. en Russ. De Russische oorvijg is echter ook hier weer te vinden.

Het 6e element is in alle versies identiek. Alleen wisselen de figuren van de samenzweerders naar 's lands wijs. 't Blijven echter altijd personen uit de naaste omgeving. 't Russ. wijkt in zoover af, dat de samenzweerders „en masse" beluisterd worden.

Het 7e element ontbreekt als in 't Russ.

Het 8e, 9e en 11e ontbreken om dezelfde redenen als in 't Russ. en Mong., terwijl het 10e als slaapkamerscène dichter bij 't Mnl. staat.

Het 12e en 13e zijn identiek met 't Mong. alleen hoeft de vrouw niet sterk aan te dringen om den man aan 't praten te krijgen. In alle drie de versies, de Russ., Mong. en Lit. ontbreekt de mishandeling!!

De ontknooping kan hier al evenmin chevaleresk zijn als in 't Mong. en Russ.

a. Mong. en Lit. staan hier dicht bij elkaar. 't Russ. geeft een vluggere ontmaskering van den Keizer, waardoor de spanning van 't verhaal vermindert.

b. Alle drie de Oostelijke versies hebben het vergif als middel om den Koning uit den weg te ruimen. De manier, waarop de samenzweerder ten slotte den drank krijgt, varieert onderling.

c. In alle drie wordt de dief beloond.

Ook dit Lit. verhaal is dus een variant van den Mnl. roman.

Er doet zich alzoo 't geval voor, dat een Mnl. roman, wanneer we hem ontdoen van zijn riddergewaad, van zijn psychologie, van zijn uitgebreidere beschrijvingen, van zijn christendom, gelijk wordt aan een verhaal, zooals dat nu nog verteld wordt in Rusland, Mongolië en Litauen, aan een volksverhaal.

Eén figuur ontbreekt in de Oostelijke versies, de wonderbaarlijke verschijning van Elegast. En de vraag is te beantwoorden, wie en wat is Elegast?

HOOFDSTUK III.

DE ELEGAST-FIGUUR.

---

a. **Elegast's eigenschappen.**

Elegast is een banneling, die zich door roof onderhoudt en met zijn bende in 't woud huist. Hij is een „outlaw", een van die wetteloozen, zooals Robin Hood, Will Scarlock en Little John in Engeland er waren; of als Fulko Fitz Warin en Wistasce li Moigne, helden van Fransche verhalen. Vogelvrijen zijn het allen, die vol slimme streken zitten, leven van woud- en straatroof, iederen man van de wet voor den gek houden en lustig zingen:

„We live here like squires, or lords of renown,
Without ere a foot of free land;
We feast on good cheer, with wine, ale, and beer,
And evry thing at our command[1])".

„Squires" waren ze ook van geboorte, maar hadden meest een grondige reden zich schuil te houden voor de ongenade van den vorst, of ze verlieten zijn dienst uit baloorigheid, zooals Eustache le Moine, die valsch beschuldigd werd bij zijn heer. Vroolijke, frissche kerels waren het, lievelingen van het volk, dat hun toejuichte in hun comischen opstand tegen het gezag, waar de goede burgers voor bogen. Wat zich om deze helden heen verzamelde zal wel niet altijd de bloem der natie geweest zijn. In de Robin Hood-balladen lezen we:

---

[1]) .Robin Hood-balladen. Deel V van The English and Scottish popular Ballads. ed. Child. Robin Hood and little John. str. 37.

„For killing a man in my father's land,
From my country I was forced to flee" [1])

en weer:

„For killing of my own father's steward,
I am forced to this English wood." [2])

en deze moordenaars werden de gezellen van Robin Hood, die hen met breed gebaar belooft:

„And in the forest of merry Sherwood
Hereafter thou shalt be free" [3]).

Elegast ook, door zijn wettigen heer verbannen, trotseert met zijn gezellen het gezag. Ook heeft hij als iedere echte „outlaw" een bizonderen hekel aan priesters en geestelijken. Hij is wel zoo'n hupsche roover, dat hij geen arm mensch besteelt, zelfs geen koopman, maar:

„Bisscoppe ende canonike,
Abde ende monike,
Deken ende papen,
Daer hise can betrapen,
Comen si in siere vaerde,
Hi neemtem mulen ende paerde,
Ende steectse uut haren ghereide,
Datsi vallen optie heide,
Ende neemtem met siere cracht,
Al dat si daer hebben bracht,
Cleder, silver, facelment" [4]).

Hij doet werkelijk niet voor Robin Hood, Eustache en Fulko

---

1) T. a. p. The bold Pedlar. str. 13.
2) R. H. newly revived t. a. p. str. 18.
3) R. H. and the Tanner t. a. p. str. 22.
4) ed. Bergsma vs 251—262.

Fitz Warin onder. Maar hij wijkt sterk van hen af door de trouw aan zijn heer, door wien hij toch tot zijn ruw leven gedwongen is. Elegast is door den dichter in een hooger sfeer gedacht: de zanger had iets anders voor dan het verhalen van vermakelijke staaltjes en aardige listen. De poeet heeft werkelijk reeds iets gezien van de toekomstige eeuw der psychologie en zoowel Karel's als Elegast's gemoedstoestand en karakter geteekend: Karel als Godsheld, die toch boeten moet voor zijn strengheid tegen een man als Elegast, één die niet door innerlijke slechte neiging, noch met zijn wil, maar overstelpt door de omstandigheden zinkt, echter zijn oorspronkelijke noblesse niet volkomen verliest.

Niet alleen als „outlaw" van de beste soort heeft de dichter hem gedacht: maar ook als toovenaar en als behendig dief, als Meesterdief.

Boven zeide ik reeds, dat misschien niet vast omlijnde herinneringen aan den Rhampsinitos, den Meesterdief, in den „Elegast" aan te wijzen zijn. Ongetwijfeld vallen er herinneringen te constateeren aan een ander Meesterdief-sprookje, waarvan de inhoud volgens de Vlaamsche en Duitsche versies hierop neerkomt:

Een jongen heeft het dievenvak geleerd, wordt rijk en komt zijn ouders of zijn moeder bezoeken, òf bekeert zich en gaat in dienst bij een boer. Deze boer, of de baljuw, of de heer van 't gewest zullen den dief de vrijheid laten, als hij drie staaltjes van zijn kunst vertoont. Hij moet stelen: het paard uit den stal door knechten bewaakt; het hemd of het beddelaken van de vrouw; van den geestelijke kerkelijke kostbaarheden, of zijn geld, of den pastoor en koster de kerk doen verlaten. Vermomd als oud vrouwtje of als kluizenaar dringt de dief den stal binnen, voert de stalknechten met wijn, zoodat ze diep slapen en gaat dan met het paard heen. De vrouw ontneemt hij laken en hemd, meest op niet al te kiesche manier, en den pastoor verschijnt hij als engel uit den hemel, steekt hem in een zak om hem naar 't Paradijs te voeren, na het afstaan van

geld en kostbaarheden [1]) Misschien is dit sprookje een „weiterbildung" van den Rhampsinitos, althans de episode van het dronken maken der bewakers hebben ze gemeen. Op dit gegeven zou dan voortgeborduurd zijn in den trant van de drie onvolvoerbare opdrachten, zooals we er reeds in de Dierengift leerden kennen. Toch staat dit jongere Meesterdief-verhaal veel dichter bij een andere vertelling, waarin eveneens drie opdrachten een hoofdmotief zijn, n.l. bij het Daemon-sprookje. Daarin moet een held, die met zijn broers eenigen tijd bij een daemonisch wezen doorbracht, en later in dienst trad bij een koning, voor dezen halen de wonderbaarlijke voorwerpen in 't bezit van den daemon, soms den daemon zelf. In Grieksche verhalen b.v. moeten weggevoerd worden: een gevleugeld paard, of een paard, een schitterende of een diamanten beddedeken, of een deken met schellen en ten slotte het daemonische wezen zelf [2]). Ik opper de mogelijkheid, dat dit sprookje bevruchtend gewerkt heeft op die episode van den Rhampsinitos, waarin de vrouw van den dief aan een ander *opdraagt* het lijk van haar man af te stelen aan de bewakers [3]), en dat op die wijze het tweede Meesterdief-sprookje ontstond. Inderdaad is er wel een vorm aan te wijzen n.l. een Grieksch verhaal, waarin verteld wordt, hoe aan *een meesterdief* opgedragen wordt van *een daemon* te stelen een gevleugeld paard, de deken van 't bed en den daemon zelf [4]). Toch behoeft dit geen tusschenvorm te zijn, die staat tusschen Rhampsinitos en Daemon-sprookje, want het is eerder een contaminatie van een reeds bestaand jonger Meesterdief- en een Daemonverhaal. 't Eenige wat ik definitief kon constateeren [5]) en waar het in 't verband ook om

[1]) Vgl. boven de priestesrcène uit de inl. van den Russ. Elegast.
[2]) Köhler I p. 547 en 548.
[3]) Vgl. de inhoudsopgaven bij G. Paris t. a. p.
[4]) Cosquin, aant. bij Le Franc Voleur p. 280.
[5]) De „Anmerkungen" van Bolte en Polívka zijn nog niet tot het Meesterdief-sprookje genaderd. Een schat van verhalen n.l. de Slav. heb ik dus niet kunnen raadplegen. Alle gissingen omtrent de verhouding van Rhampsinitos en Daemonsprookje geef ik dus onder de grootste reserve.

te doen is, is een zóó nauwe betrekking tusschen het jongere Meesterdief- en het Daemonsprookje, dat ik het eerste om den wille van de duidelijkheid en ter onderscheiding van den Rhampsinitos zal noemen het Meesterdief-Daemonsprookje.

Dit verhaal is internationaal en komt voor in:

Rusland [1]), Thüringen [2]), Vlaanderen [3]), Friesland [4]), Servië [5]), Schotland [6]), Lotharingen [7]), Tibet [8]), Gascogne [9]), Pommeren [10]), Noord-Duitschland, Neder-Saksen, Oostenrijk, Denemarken, Noorwegen, IJsland, Armagnac [11]), Bretagne, Ierland, Toscane, Baskië, Catalonië, Abruzzen, Syrië, Zuid-Siberië en Litauen [12]).

Het sprookje is reeds oud, al kan het misschien niet op zoo'n hoogen ouderdom wijzen als de Rhampsinitos, want het is al te vinden in den Kalmukschen Siddhi-kûr [13]), die, zooals reeds gezegd is, een bizondere redactie vertegenwoordigt van de Vetâlapañcavinçati.

De slaapkamer-scène is in de tallooze Meesterdief-Daemonsprookjes gevarieerd: een veeren bed moet gestolen worden, de ring van den vinger, of een meisje, en Elegast's stelen van een klinkend zadel uit de slaapkamer van Eggheric is een handigheid equivalent met het stelen van beddelaken, beddedeken, of veeren bed, waaronder of waarop iemand slaapt. Identiek met deze episode uit het Meester-

---

1) Ončukov No. 92 en 197.
2) Grimm No. 192.
3) Wodana. Jan de Dief.
4) Dijkstra. De listige schapendief.
5) Archiv. I p. 283.
6) Campbell No. 40.
7) Cosquin No. 70.
8) O' Connor No. 14.
9) Moncaut, overzicht Köhler I p. 87.
10) Jahn No. 53.
11) Köhler I p. 415.
12) Cosquin II p. 275 e. v.
13) Cosquin, Aant. No. 70. p. 280.

dief-Daemonsprookje is de slaapkamer-scène van de Daemonsprookjes. Onder deze laatste zijn versies aan te wijzen, waarin de verraderlijk klinkende schellen voorkomen: ik vond ze in een Siciliaansch sprookje [1]), en, in het overzicht, dat Köhler gaf over Daemonverhalen [2]), trof ik ze nog in een Milaneesch en een Grieksch aan. In deze drie vertellingen moet aan den daemon een *beddedeken met klokjes* ontnomen worden, terwijl bovendien de bestolenen (als Eggheric) wakker worden. In de overige Europeesche versies vond ik wel lichtende, zelfs sprekende dekens, maar schellen ontbreken. Een dergelijke bizonderheid wordt natuurlijk gemakkelijk gevarieërd en 't is niet uit te maken, waar de contaminatie plaats greep: in den roman of in de sprookjes.

De meesterdief leende er zich bij uitstek toe, één van de menschen met de wonderbare eigenschappen te worden, die in een ander sprookjestype voorkomen (Grimm's Sechse kommen durch die ganze Welt), want zijn handigheid grenst aan 't wonderbaarlijke. De menschen met de wonderbare eigenschappen zijn de helden van een sprookje, dat reeds in het Vetâlapañcavinçati, den Tuti-nâmeh en in den Siddhi-kûr voorkomt [3]), terwijl het in de 15e eeuw in Italië werd opgeteekend [4]). In deze oudste versies is van een dief niets te vinden. In het Joodsche Maase-Buch (= Geschichtenbuch) van 1602 komt een dergelijk sprookje voor, waarin ook de Meesterdief zijn kunsten vertoont [5]). Ditzelfde is het geval in nu nog levende verhalen: in Duitschland [6]), Denemarken [7]), Rusland [8]), Sicilië [9]), Servië [10]),

[1]) Gonzenbach No. 83.
[2]) Köhler I p. 547.
[3]) Benfey. Kl. Schriften II 3, p. 112 e. v.
[4]) Bolte u. Polívka II p. 83.
[5]) Köhler I p. 299.
[6]) Grimm No. 129.
[7]) Grundtvig p. 110.
[8]) Afanasjev I No. 29.
[9]) Gonzenbach No. 45.
[10]) Archiv. f. Slav. Phil. V p. 36.

Albanië, Griekenland [1]), Venetië [2]), Schotland en Ierland [3]). In 't 16e eeuwsch Italiaansch is een sprookje bewaard, waarin als wonderbare eigenschap van een man voorkomt, dat hij de vogelentaal verstaat, in 't 17e eeuwsch It. een, waarin één van de vijf broers de steelkunst en de vogelentaal beoefent [4]). Ook hier vallen dus analogieën aan te wijzen met Elegast's behendigheden.

De steelkunst van den Meesterdief-wonderbaarlijkbegaafde is meestal zoo groot, (in het Duitsche, Deensche, Venetiaansche en Tibetaansche sprookje is dit het geval) dat hij de eieren van onder een broedenden vogel kan stelen, zonder dat het dier er iets van merkt. De trek van het eierenstelen komt volgens Bédier ook voor in een Nieuw-Arameesch verhaal, dat een inleiding vormt op den Rhampsinitos en eveneens als inleiding van een Kabylisch sprookje dient [5]). Nog vond ik het motief in een Kalmuksch dievenverhaal [6]).

Het element van het eierenstelen is gedrongen in den Frafabliau van „Barat et Haimet", de boerde, waarin eerst twee dieven elkaar den loef afsteken, om ten slotte gezamenlijk een derden te bedriegen [7]), waarop een wedstrijd in het stelen volgt.

Zooals bekend is, komt deze fabliau ook in onze Mnl. letterkunde voor: „Van drien ghesellen, die den bake stalen," maar wellicht is minder bekend, dat ze ook als volksvertelling in Litauen leeft [8]) en dat één trek er van in een nu nog in Friesland verteld verhaal voorkomt [9]).

Een opeenstapeling van grappige dievenstreken, waaronder de eierendiefstal, vertelt een Marokkaansch sprookje [10]); Bédier

---

1) Köhler I p. 389.
2) Köhler I p. 298.
3) Bolte u. Polívka II p. 89.
4) Benfey t. a. p.
5) Les Fabliaux p. 448.
6) Revue d. Trad. pop. XXVII p. 323.
7) Op deze paralel wees, maar ik later zag, ook Grimm. Kl. Schriften VI p. 40.
8) Schleicher. Vom schlauen Jungen.
9) Dijkstra. De listige schapendief.
10) Gisela Etzel. Aus Jurte und Kraal No. 16.

wijst nog op een Albaneesch verhaal en merkt op, dat het bovengenoemde Kabylisch sprookje er ook trekken aan heeft ontleend [1]).

Van Elegast nu wordt in den „Titurel": strophe 4105 (ed. Hahn) verteld, dat hij de knapheid in 't eierenstelen bezit:

„Ob sich daz vor gedanken ist mannes hertze helende,
So muz ez kunnen wanken noch baz danne Elbegast *ob er so [stelende*
Was den vogeln eyer uz der bruete [2]).

Ook hier dus weer analogie tusschen Elegast's eigenschappen en die van de wonderbaarlijk begaafden in Meesterdiefsprookjes en fabliau. Deze laatste staat, ook al elimineert men het motief van 't eierstelen, sterk onder invloed van de dievensprookjes, want ook hij kent een slaapkamer-scène, terwijl in sommige redacties van den Rhampsinitos de spanning wordt verhoogd door dat de bestolen vorst een ex-dief raadpleegt en dezen stelt tegenover den roover van zijn schatten. Deze wedstrijd komt voor in den Lat. en Fra. „Dolopathos", terwijl in een Duitsch sprookje het zelfs de vroegere kameraden van den dief zijn, die een raad geven, waardoor hij gevangen raakt. Dit kan echter een latere invoeging zijn, terwijl we van den „Dolopathos" weten, dat hij opklimt tot eind 12e eeuw.

In een ander verhaal van den „Dolopathos" komt de bekeerde roover voor, wiens drie zonen het handwerk voortzetten. Blijkbaar spelen er allerlei herinneringen door de klucht.

De fables fait on les fabliaus
Et des notes les sons noviaus
Et des materes les chançons
Et des draps cauces et cauchons [3])

---

[1]) t. a. p. Er moet een IJsl. sprookje bestaan (v. d. Leyen, Märchen in den Göttersagen der Edda p. 62) overeenkomend met een Lit.

[2]) Aangehaald door Mone. Untersuchungen zur T. Heldensage p. 140; Müllenhoff Zs. f. d. Altertum p. XIII 183.

[3]) Aangehaald door Van Hamel. Oude Fransche vertelsels. Gids 1894. II p. 493 noot.

Er is ook analogie tusschen de handigheid, waarmee Elegast Karel, dus de dief den dief besteelt, door hem 't kruid uit den mond te halen eenerzijds en het bestelen aan den lijve van den dief, die den ander naklimt, in den fabliau anderzijds.

Niet alleen als meesterdief, ook als toovenaar heeft Elegast veel sprookjesachtig:

Zijn kunst een menigte te doen inslapen doet in de eerste plaats denken aan 't verhaal van Doornroosje en 't is wel speciaal aan dit weinig verbreide sprookje eigen, dat niet één persoon, maar een massa gedompeld wordt in een kunstmatigen sluimer. Een enkel mensch, die in slaap valt door 't steken met een scherp voorwerp (een doorn meestal) komt nog elders en meer in de sprookjes voor.

Over de beteekenis van het Doornroosjesprookje is men 't niet eens [1]), maar hier is alleen van belang, dat van de macht een ander te doen inslapen ook buiten de sprookjes, ja buiten de letterkunde om verteld wordt [2]), dus dat we hier te doen hebben met een trek uit het volksgeloof. Wanneer we dit in aanmerking nemen en verder nagaan, dat het verstaan van dierentaal eveneens behalve in volksverhalen ook in 't volksgeloof voorkomt, dat bovendien één eigenschap van Elegast, het kunnen openen van deuren zonder sleutel, niet uit sprookjes te verklaren is, dan rijst de vraag: zijn de analogieën zooeven genoemd, te verklaren uit directen invloed van de sprookjes op den Mnl. roman? Deze vraag houdt nauw verband met een andere: was Elegast een volks- of een boekenfiguur?

De laatste quaestie dringt zich ook nog van een anderen kant op: de Karel ende Elegast is een Frankische roman en in de Mnl.-Fra chansons de geste is de „larron épique" een bekende figuur — hoe is nu de verhouding tusschen de toovenaars-dieven in andere romans en Elegast?

---

[1]) Ik sluit me aan bij Thimme's kritiek in: Das Märchen p. 93 e. v.
[2]) Vgl. Zs. d. Ver. f. Volkskunde 8 p. 288.

b. **E l e g a s t e n z i j n n a a m g e n o o t e n.**

Het werd vroeger algemeen aangenomen, dat tusschen de verschillende gedaanten, waaronder Elegast zich vertoonde, zoowel binnen als buiten de boeken, op te merken viel de gestalte van den Koning aller elfen: Oberon. Ik kan deze meening, die ook tegenwoordig nog wel verkondigd wordt, niet deelen: Oberon en Elegast zijn in de verte verwant, maar niet als twee volkomen dezelfde wezens te beschouwen, wat mij gebleken is na de vergelijking van alle Elegast-figuren met de minder onderling varieerende Oberon-gedaanten.

Overzien we de verschillende manifestaties van Elegast, dan blijkt, dat hij zich zoowel in de litteratuur als in de volksoverlevering vertoont. Verheven tot letterkundige figuur verschijnt hij behalve in den Dietschen K a r e l e n d e E l e g a s t in:

1°. Het Ned. Volksboek van de „Vierheemskinderen", het Duitsche van Paul v. d. Aelst, en in den metrischen „Reinold", en wel in twee episodes: 1. die, waarin Reinout jammert om zijn verloren wonderpaard, en dan herdenkt de geschiedenis van Elegast, welke leert hoe Karel onder goddelijke hoede staat; 2. in het levensverhaal door Karel aan zijn pairs gedaan, wanneer allen weigeren Ritsaert te hangen.

2°. In den titel van een Fastnachtspiel in 't jaar 1450 te Lübeck gespeeld: Wie Koning Karel stelen vor mit O l l e g a s t e[1]).

3°. In het Meisterlied over „die zwei Paar verwechselten Eheleut":

---

[1]) Wehrmann. Jabr. d. Ver. f. niederd. Sprachf. 1880. p. 3. Walther gaf aldaar p. 20 een rectificatie van den titel door Wehrmann opgegeven als: „Koning Karl steken vor mit Ollegaste", en veranderde „steken" in „stelen". Vgl. nog Goedeke Grundrisz 2 Aufl. p. 476 en Th. Pyl, Pommernsche Jahrb. VI p. 20. Ik dank deze verwijzingen aan Prof. Muller. Prof. Frantzen wees er op, dat „wie" voorgevoegd moest worden.

Elgast (Algast) der wolte rîten
von sîner bürge dan
ûf stelen[1]).

4o. In den Deenschen Karel ende Elegast en wel als Alegast[2]).

5o. In de bovengenoemde aanhaling uit „den Titurel" als Elbegast.

6o. In den „Ortnit" als Eligas von Riuzen[3]).

7o. In „Dietrichs erste Ausfahrt":

Die Künigin[4]) hat ein gezwerk;
demselben si verbot den perk,
daran geschah im leide;
das must hin weck in fremde lant.
das zwerk was Elegast genant,
als ich euch hie bescheide[5]).

8o. In den zoogenaamden Mnl. „Doon de Mayence" als Elegast[6]).

Buiten de litteratuur komt Elegast voor:

9o. In Neder-Rijnsche oorkonden:
Elegast (1288); Elegast von Stogheim (± 1360); Ellegast von Birestat (1345); Dominus Elegastus; Elegast de Scherstein; Ditherius Eligast (Limburg?) Elegast[7]).

10o. In Badensche en Mainzer oorkonden:
Elgaste (1285); Conradus dictus Elegast (1317); Walther Elgast und Henricus Eligast zu Kippenheim im 14en Jahrh.; Elgastes hube in Kenzingen[8]).

---

1) Aangehaald door Kuiper in zijn Elegast-uitgave. Inl. p. 42. Müllenhoff geeft hier den naam Algast. Zs. f. d. Altertum XIII p. 184.
2) Grimm. Kl. Schriften VI p. 38.
3) Hierop wees Benary in zijn Ermanarichsage.
4) N.l. de dwergenkoningin Virginal.
5) Kuiper t. a. p. Inl. p. 43.
6) Kalff. Mnl. epische fragmenten p. 168 e. v.
7) Paul u Braune. XVI p. 85 aant. 2. De verwijzing dank ik aan Prof. Muller.
8) Müllenhoff. Zs. f. d. Altertum XIII p. 184 (Prof. Muller).

11°. In dievenspreuken uit Thüringen:

„Du Dieb! .... Ich beschwöre dich bei deinem Meister Erbagast, der aller Diebe Meister ist, dasz du nicht ehr Ruhe habest, bis du mir wiederbringest und nimmer stehlest mein Gut".

„So wenig du Dieb oder Diebin alles (nämlich Stock und Stein, Baüme, Sterne u. a.) magst zählen,
so wenig magst mir das meinige stehlen,
es sei in Holz, zu Feld, es sei in Gemach,
In Kasten, Truhen oder unter dem Hausdach,
Ich schlafe oder wache, das verbiet' ich den Dieb oder Diebin bei dem
Herrn Oberpapst, der über alle Diebe oder Diebin meister war [1]).

12°. Als Heligastus in Franc. de Rosières' Stemmatum Lotharingiae ac Barri ducum (1580) [2]).

Oberon is minder druk vertegenwoordigd; hij komt voor in dezelfde Neder-Rijnsche oorkonden, waarin Elegast genoemd wordt, als: Elvericus (1045); Elbric (971); Elveriches Burnen (1136, 1144); Ludwigk Elberich. Verder in het Fra. epos „Huon de Bordeaux" [3]) als Auberon en in de Duitsche heldensage n.l. in de Nibelungen en in den „Ortnit" als Alberich. Nog wordt een Albericus genoemd in een „Histoire de Hainaut", die verwantschap met den Koning der elfen vertoont, terwijl de jongere „Sigenot" den naam Elberich geeft [4]). In de Þiđrekssaga wordt de dwerg Alfrikr genoemd.

De kleine feeënkoning heeft, om met Voretzsch te spreken,

---

[1]) Köhler. Kl. Schrtften II p. 304.

[2]) Benary. Archiv. f. d. Stud. d. Neueren Sprachen u. Litt. 132 p. 144.

[3]) Paul u. Braune XVI p. 83.

[4]) In den Walberan, Wolfdietrich en in een lied van pl. m. 1300 „der Zunge Strit" en een iets ouder Lügenmärchen" vindt men toespelingen op den Ortnit-Alberich (Lütjens. Der Zwerg in der deutschen Heldendichtung des Mittelalters. p. 40 en register.)

een „stattliche Reihe von Untersuchungen und Meinungsaüszerungen" als gevolg gehad en is het middelpunt geweest voor alle studie, die den samenhang van den Fra. „Huon de Bordeaux" en den Duitschen „Ortnit" wilde doorgronden. In de zee van meeningen over hem zien we overal als vaste punten oprijzen: de Duitsche Alberich en de Fra. Auberon zijn één en hetzelfde wezen; en: geen dichter heeft de figuur geschapen, maar ze was een onder de Germanen bekende gestalte, een dwerg als smeder van kostbare wapens, als de hulprijke onzichtbare, maar ook wel den menschen vijandige macht, een lichtelf om zijn zonnige schoonheid, zijn leven in 't woud en op linden, zijn kinderlijke gestalte, zijn vrijgevigheid en wonderbare geschenken. Heidensch is Oberon, hoe verchristelijkt hij ook in het Fra. epos verschijnen mag, waar hij de engelen in het Paradijs hoort zingen en na zijn dood zijn plaats bij God bereid weet.

In de onder 't volk levende sage is later een historisch element gedrongen. De Minoriet Jacques de Guyse gewaagt in zijn bovengenoemde „Histoire de Hainaut", zich beroepend op Hugo v. Toul's kroniek uit de 12e eeuw, van een Albericus „filius Clodii", een heiden met hart en ziel, die in 't woud leefde en aan goden en godinnen offerde, om hulp te krijgen in zijn oorlogen tegen den Koning Meroveus. „Hic Albericus a Merobingis incarminator appellabatur invidiose". Zijn oudsten zoon huwde hij uit aan de zuster van den Keizer van Konstantinopel, dus aan een heidensche. Zijn naam werd gehecht aan de bergen, waar hij altaren oprichtte ter eere van de oude goden en aan de plek, waar hij begraven lag. Latere kroniekschrijvers identificeeren hem met Oberon [1]). Maar welke van deze figuren men bekijkt: den Franschen Auberon, die een bont beeld geworden is, opgesmukt met motieven der Britsche sage, sprookjesmotieven, motieven der practische tooverij en bovendien gedoopt Christen; of den Duitschen Alberich, den kunstrijken wapensmid met den

[1]) Gaston Paris heeft het eerst op dezen Albericus gewezen in zijn studie over den „Huon" (Poèmes et Légendes du moyen-âge). Voretzsch in „Die Composition des Huon von Bordeaux" aanvaardt Paris' meening.

krachtgevenden gordel, zichtbaar door een steen in een ring en alwetend door een steen onder de tong; of den historischen Albericus van wiens eigenaardige gaven we maar een vage voorstelling hebben; of den Dietschen Abroen-Ebroen, waar is de overeenkomst met Elegast als Meesterdief? Wel zegt Benary, dat Elegast als dwerg voorkomt in Dietrich's „Drachenkämpfe" en op gezag van Grimm, dat alle dwergen „diebisch" zijn [1]), maar wat Grimm aan materiaal aanvoert om de steelzucht van het elfen- en dwergenvolk aan te toonen, bewijst alleen, dat een diefachtige dwerg en een Meesterdief hemelsbreed verschillende wezens zijn. In de Nederduitsche volkssagen door Grimm aangehaald [2]) en in de door hem opgeteekende „Deutsche Sagen" [3]) stelen de dwergen, beschermd door hun tarnkap brood, kleine kinderen of plunderen erwtenvelden leeg, maar er is meer en hoogere steelkunst noodig om den titel van Meester in het dievenvak te verkrijgen, om te worden een Meesterdief met al zijn titels en waardigheden [4]).

Dat desniettegenstaande Grimm, Mone e. a., èn Alberich èn Elegast het diefachtige der dwergen aantijgen, heeft twee oorzaken:

1e dat Alfrikr (Alberich) in de Þiđrekssaga [5]), waar hij een zelfgesmeed zwaard Eckisax uit een berg steelt, genoemd wordt: „hinn micli stelari" [6]).

2e Omdat de namen Alberich en Elbegast dezelfde zouden zijn en Elegast een secundaire vorm van Elbegast.

Derhalve: al is er noch in de Duitsche Heldensage verder

---

1) Die Germ. Ermanarichsage und die Franz. Heldendichtung p. 57 noot 3.

2) Mythologie I p. 385.

3) N°. 152, 155.

4) Zie de bovengenoemde en beschreven Meesterdief-Daemonsprookjes.

5) Deze gaat, zooals algemeen wordt aangenomen, op Nederduitsche bronnen terug. Jiriczek zegt van de Thridrekssaga, dat de „Nebenmotive keineswegs norddeutsche oder gar nordische Zuthaten sind".

6) Grimm Myth. 4I p. 385. Zie nog A. Lütjens, Der Zwerg in der deutschen Heldendichtung des Mittalalters p. 101. par. 151 en Vogt. Zs. f. d. Phil. XXV p. 15 e. v.

sprake van Alberich's steelkunst, al ontbreekt die volkomen bij Auberon in de Fransche, de dievenstreken van Elbegast „der aller Diebe Meister ist", zijn de dievenstreken van Alberich „hinn micli stelari".

Zooals deze betiteling van Alberich door Grimm c.s. gegeven wordt, n.l. uit het verband gerukt, maakt het inderdaad den indruk, of ze equivalent is met het epitheton ornans aan Elbegast gegeven: „aller Diebe Meister". Doch bij beschouwing van den volledigen tekst wordt die indruk weggevaagd.

We lezen in de Þiđrekssaga c. 98 [1]):

En þat sverđ var stolit
oc leynt lengi
en þat gerđi Alfricr dvergr
hinn micli stelari.
Hann com i þat berg .... leyni-lega
oc gaf hann siđan
kononge Rozeleif.

Hiermee correspondeert een plaats uit een ander epos over Dietrich, uit het Eckenlied [2]):

Lassbergische Hs.

Daz swert daz was vil lange verholn,
iedoch sô wart es sît verstoln
von einem argen diebe.
der kam geslichen in den berc
reht alsam ein wilde getwerc.
dem künge Ruotliebe
dem wart es sît ze handen brâht ....

Strassburger Druck.

Von zweyen argen dibenn
das waren zwey wilde gezwerck,
mit listen kamens in den perck [3]).

---

1) Aangehaald door Vogt p. 17.
2) Lütjens t. a. p. p. 39 en Vogt p. 17.
3) Lütjens p. 39.

We hebben dus te doen met een dief, 't zij een dwerg, 't zij zich gedragend als een dwerg, die listig in een berg dringt om daar een zwaard weg te nemen. In de Meesterdief-sprookjes komt een dergelijke situatie *niet* voor. In het Daemonsprookje treft men wel eens als één der onvolvoerbare opdrachten het stelen van een wonderbaar zwaard aan [1]), maar in de twee Dietrichepen is geen sprake van onvolvoerbare opdrachten of van de typische slaapkamerscène, terwijl in de Daemonsprookjes de dwerg en de berg altijd, en het zwaard meestal ontbreken. Wel wijst Jiriczek er op [2]), dat er in Noorsche dwergensagen episoden voorkomen, gelijk aan den zwaarddiefstal uit het Eckenlied, maar daar hij zelf getuigt [3]), dat hij deze sagen opdiepte uit hss. der 15e en 16e eeuw, den tijd der lygisögur en rímur, die geen zuivere sprookjes geven, maar opgesierde sprookjesmotieven, lijkt me iedere uit deze late verhalen te trekken conclusie niet ongevaarlijk, bovendien onnoodig, omdat we elders vasten grond onder de voeten krijgen. Alfrikr wordt n.l. in de Þiđrekssaga c. 16 en 17 al eerder van zwaarddiefstal baticht: weer is het een zelfgesmeed zwaard en weer wordt het uit een berg weggenomen. Dit wordt verhaald in Dietrichs avontuur met het reuzenpaar Hilde en Grim, waarop ook toespelingen in het Eckenlied en den „Sigenot" voorkomen.

Wanneer we het duidelijk résumé, dat Jiriczek van deze episode geeft [4]), lezen, van Dietrichs ontmoeting met Alfrikr, hoe deze om zijn leven te redden aan Dietrich verraadt, dat Hilde en Grim schatten bezitten o.a. den helm Hildegrim, verborgen in hun berghol en hoe het reuzenpaar alleen gedood kan worden met het zwaard Naglhring, een kunstwerk door Alfrikr zelf gesmeed en nu in 't bezit van den reus, en verder, hoe Dietrich den dwerg dwingt als losgeld dit zwaard te bemachtigen, dan zijn we niet verrast, als Jiriczek dit betitelt

[1]) Köhler I p. 549 en 550.
[2]) Deutsche Heldensagen p. 221 noot.
[3]) Zs. f. d. Phil. XXVI p. 2 en 3.
[4]) Deutsche Heldensagen p. 218.

als „nur ein wilder Schössling etymologischer Sagenbildung" en evenmin als hij wat verder[1]) de parallel trekt tusschen de Hilde-Grim-episode en een motief uit den Berenzoon n.l. dit: De Berenzoon daalt af in de aarde, om met een daar gevonden zwaard meer dan één daemonisch wezen te dooden, die juist alleen door het wapen, dat in hun bezit is, sterven kunnen.

Alfrikr is hier dus geen Meesterdief maar een Berenzoon. In de eerstgenoemde episode, waar het zwaard Eckisax gestolen moet worden, is hij dat ongetwijfeld ook. Er is een opvallende parallel tusschen de diefstal van Naglhring en de ontvreemding van Eckisax, zoodat Prof. Boer de conclusie trok: „Wir dürfen hieraus schliessen dass das alte Gedicht von Ecca, das der saga zu grunde liegt, die geschichte von der entwendung des schwertes der erzählung von dem Kampfe mit Grímr und Hildr entlehnt hatte[2])".

Nu verklaart dit alles echter niet, waarom Alfrikr genoemd wordt: „hinn micli stelari".

Waar Alfrikr niet optreedt als Meesterdief, evenmin de gewone steelzucht der dwergen aan den dag legt, is een antwoord op deze vraag moeilijk te geven: „hinn micli stelari" is niet zuiver equivalent met „ein arger dieb", „zwey argen dibenn" in de Eckenlied-versies, dus met een nietszeggende uitdrukking. Of Alfrikr-Alberich al of niet eigen is aan deze dwergdiefsage is niet afdoende opgelost: we tasten hier overal in het ongewisse. Het eenige wat vaststaat is, dat van een identiteit tusschen Elegast en Alberich *niets* blijkt.

Wat nu het 2e argument de gelijkheid van de namen Elbegast en Alberich betreft, om deze te bewijzen kan men niet volstaan met een vergelijking van slechts deze twee namen: er zijn er meerdere, die als eerste lid der samenstelling Albe hebben: Albrian (waarbij de secundaire vormen Albrianus en Elbrian) in het Eckenlied (Str. Dr.)

1) p. 221.
2) Paul u. Braune XXXII p. 188.

Alban in den „Orendel".

Albewin in den „Garel" van den Salzburger dichter Pleier.

Albiun in den „Tandareis" van denzelfden dichter.

Ongetwijfeld zijn deze niet alle primair: Albrian is misschien[1]) en Alban hoogst waarschijnlijk afgeleid van Alberich[2]).

Voor de twee restende namen Albewin en Albiun is dit allerminst te bewijzen. De sagen, waarin ze voorkomen, zijn niet zelfstandig, maar respectievelijk ontleend aan den „Seifrid de Ardemont[3]) en aan den „Virginal"[4]). De episodes, waarin Albewin en Albiun voorkomen, zijn dus litteraire ontleeningen binnen den kring der Duitsche heldensage, maar juist hun namen zijn niet overgenomen en komen aan den anderen kant in geen enkele betrekking met Alberich voor. Wanneer we nu nog bedenken, dat de dichter Pleier „gute Kenntnis der volkstümlichen Überlieferung verrät[5]), dan wordt het waarschijnlijk, dat de nieuwe namen in het epos ontleend zijn aan in de overlevering levende, aan dwergnamen, zooals men er zoovele had: Laurin, Gibich, Eggerich, en waarvan er dan eenige bestonden, die met Albe waren samengesteld, misschien wel naar analogie van Alberich, maar ongetwijfeld vertegenwoordigen ze andere wezens dan Alberich en andere dan Elegast, waarmee ze slechts de dwerggestalte gemeen hebben[6]).

Wat hiervan zij, in ieder geval zou men moeten aannemen, dat Elbegast de oorspronkelijke vorm is, wanneer we hem in dit namencomplex willen betrekken. Echter kunnen we dit alleen aannemen, als we tevens een buitengewone verhaspeling van Elvegast tot Elegast onderstellen en

[1]) Lütjens. Der Zwerg in der deutschen Heldendichtung des Mittelalters p. 38. e. v.

[2]) ib. p. 28 e. v.

[3]) Lütjens. Der Zwerg in der deutschen Heldendichtung des Mittelalters p. 59 en 60.

[4]) ib. p. 60 en 61.

[5]) Lütjens. p. 60.

[6]) Wat de dwerggestalte van Elegast betreft, hierop kom ik terug.

verhaspeling is nu eenmaal bij eigennamen mogelijk. Maar toch, bij namenverminking kan men meestal hetzelfde constateeren als bij Hamlet's waanzin n.l., dat er methode in zit, men vergelijke b.v. verwarringen van Aëtius met Aegidius het ontstaan van Heudri uit Chilperic. Elvegast-Elegast daarentegen is een mutatie zonder methode.

Ongedwongen wordt de verklaring als we Elegast als oorspronkelijker naam aannemen. We moeten dan een Germ. Aligast-i-z onderstellen, dat in 't Duitsch werd Elegast. Elbegast is een volksetymologie misschien onder invloed der bestaande composita beginnend met Albe-Elbe. Erbagast is een echte verhaspeling van Elbegast. Mijn hypothese wordt aannemelijk gemaakt door het voorkomen van een dwergnaam Alþiofr in de Edda[1]).

Onr. Al ontstaan uit Germ. Ali is hier een werkelijkheid, op grond waarvan ik de gelijkheid der namen Alberich en Elegast verwerp.

Als Meesterdief is Alberich dus geenszins identiek met Elegast.

De vraag, die te beantwoorden overblijft, is deze: hebben de toovenaarseigenschappen van Elegast wel overeenkomst met die van Oberon? Inderdaad is er nauw verband tusschen de alwetendheid van Oberon en de bedrevenheid in de dierentaal van Elegast.

Boven zeide ik reeds, dat het verstaan van de dierentaal een kunst is, die niet speciaal eigen aan een sprookjesheld behoeft te zijn: in 't volksgeloof van de meest uiteenloopende naties leeft de meening, dat er menschen bestonden, die op wonderbaarlijke wijze de gave deelachtig werden, te begrijpen, wat dieren onder elkander spreken.

Bij de Indiërs en Arabieren moet men de gehoorsverfijning ondergaan door het eten van een drakenhart of -lever. Volgens de Helleensche overlevering o. a. die van Melampos en Teiresias moest een slang iemand de ooren uitlikken en de tegenwoordige IJslanders worden tot dit bovennatuurlijk verstaan in staat

[1]) Grimm. Mythologie[4] I p. 385.

gesteld door het eten van een raven- of steenvalkenhart[1]). Het eten van een witte slang was volgens het Duitsche volksgeloof noodig om tot deze bovenmenschelijke kennis te geraken[2]), terwijl de Schotten meenen, dat slechts het van 't middenstuk afdruipende vet der witte slangen de verlangde uitwerking heeft, als men er den vinger insteekt[3]). Volgens Nieuw-Grieksche sprookjes moet men eenigen tijd in de ingewanden van een draak vertoefd hebben[4]); gemakkelijker gaat het in een Schotsch verhaal, waarin men slechts den vinger tegen de eigen verstandskies te leggen heeft[5]). Serviërs worden de gave deelachtig, doordat hun een slang in den mond spuwt[6]). De Ieren, Moraviërs en Armeniërs hebben een aangenamer bewerking te ondergaan: ze hebben eenvoudig een klaverblad van vier of ander kruid te eten[7]). Zoo ook gaat het toe in een sprookje uit den Harz[8]) en in een verhaal der Gesta Romanorum[9]).

Aan verschillende onder 't volk beroemde personen werd de macht toegekend van 't verstaan der dierentaal: Salomo kon volgens den Koran de vogels begrijpen[10]) en van Stenka Rasin vertelt de Groot-Russische sage, dat hij alles wat er in de wereld voorviel te weten kwam, nadat hij gelikt had aan een steen dien hij in 't lijf van een gedood monster gevonden had[11]). Sigfroeđ kent, naar de Þiđrekssaga verhaalt, de dierentaal, als hij drakenvleesch geproefd heeft[12]) en Sigurđ volgens de Edda, wanneer Fafni's hartebloed hem op de tong komt[13]).

[1]) Panzer. Sigfrid. p. 101 en 102.
[2]) Grimm No. 17. Die weisze Schlange. Vgl. verder Bolte u. Polívka I p. 131.
[3]) Bolte u. Polívka I p. 131 noot 2.
[4]) Köhler Germania 1866 p. 398.
[5]) Köhler I p. 265.
[6]) Vuk K. n°. 3. Die Tiersprache.
[7]) Bolte u. Polívka I p. 133.
[8]) Köhler t. a. p. p. 400.
[9]) ed. Graesse van 1842 p. 190.
[10]) Rambaud. La Russie épique p. 385.
[11]) Bolte u. Polívka I p. 133.
[12]) Panzer. Sigfrid p. 35.
[13]) ib. p. 100.

Maar in verband met Elegast is van 't meeste belang het volksgeloof van Zuid-Duitschland en Pommeren, 't geloof in de ravensteenen [1]). Deze steenen, afkomstig van de Roode Zee, hebben volgens de Zuid-Duitschers de macht niet alleen om gestolen en daarna gekookte eieren, die weer in 't nest terug zijn gelegd, week te maken, maar: *alle deuren, die er mee aangeraakt worden, gaan open,* zelfs die van gevangenissen. *Die hem in den mond neemt, verstaat de taal der vogels.* Die hem op den blooten rechterarm draagt, heeft geluk in alles, wat hij onderneemt. In Pommeren meent men, dat wanneer een ravenpaar 100 jaar met elkaar leeft, het wijfje een steen legt, en alle 10 winters weer een. Die steen is gevormd uit de uitgepikte oogen der opgehangen dieven. De steen geeft 's nachts licht zoo vuurrood als een karbonkel; hij heeft de kracht onzichtbaar te maken en *vergemakkelijkt het stelen.*

Het valt in 't oog, dat deze steen alle eigenschappen van Elegast tegelijk bezit. Alleen, bij Elegast is sprake van een kruid, dat hij in den mond neemt, niet van een steen, om tot kennis te komen van wat „hanen craien ende honde bilen." In het bovengenoemde Harz-sprookje komt juist een kruid voor [2]), maar invloed van een zoodanig verhaal in zijn geheel op den roman van Karel ende Elegast, of omgekeerd, acht ik op zijn minst onwaarschijnlijk. Het is n.l. dat van De Jonkvrouw met de gouden Haren en niets in den heelen Elegast herinnert aan de schoone, die gezocht werd door een vorst of door zijn dienaar, na 't vinden van één van haar lange blonde haren door twee vogels meegevoerd. Evenmin is er iets in den Elegast, dat doet denken aan de andere sprookjes groep, waarin de dierentaal een onontbeerlijk motief is, waarvan het Servische Die Tiersprache [3]) het type

---

1) Mijn aandacht is hierop gevestigd door Prof. Muller onder verwijzing naar Sloet's boek: Dieren in 't Volksgeloof. Aldaar p. 225.

2) Zie boven. Dit sprookje heeft een anderen inhoud dan dat uit de Gesta Romanorum en is er dus niet aan ontleend. Het laatsts is van het type Die Tiersprache".

3) Vuk. No. 3.

is en dat hierop neerkomt, hoe een man door een dankbaar dier vereerd wordt met de gave der dierentaal en door zijn vrouw geprest, ook haar in de geheimen er van in te wijden. Een haan waarschuwt den man.

Elegast heeft ongetwijfeld zijn gave verkregen vanuit het volksgeloof, zooals Salomo en Stenka Rasin, en daar we in Duitschland èn 't geloof in de ravensteenen èn in 't wonderbaarlijke kruid vinden, kan de steen gemakkelijk voor een kruid verwisseld zijn. Mogelijk is nog, dat er een vage herinnering aan het ijzerkruid door speelt, dat volgens een in heel Europa verbreid geloof *sloten kon openen* en ijzer verbreken [1]). Maar in den Elegast wordt slechts gezegd, dat de Meesterdief door het kruid de dierentaal verstaat, dus meer dan een op den achtergrond zwevende herinnering kan het ijzerkruid niet gegeven hebben ter versiering van Elegast's persoonlijkheid.

Zuiver is de steen bewaard als bezit van Oberon, waardoor hij alwetend werd, in den Duitschen „Ortnit". We hebben hier inderdaad te doen met een in den grond gelijke eigenschap van Elegast en Oberon. Nu zouden we eenvoudig kunnen concludeeren, dat twee wezens om twee gelijke toovenaarseigenschappen niet geïdentificeerd behoeven te worden, want dan zouden Stenka Rasin uit de Russische sage met zijn steen van alwetendheid en Salomo eveneens aan Elegast en Oberon gelijk zijn, maar in een niet Dietsche versie n.l. in het md. gedicht [2]) is nog een trek, die aan Oberon herinnert, en wel de hoorn, waarmee daar Elegast dieren lokt. Dit is echter een eigenschap van 't instrument, die juist niet één der vele is, welke Oberons hoorn van zoo groote waarde maken, terwijl toch weer Oberon macht over dieren heeft, die hem op een teeken van zijn hand gehoorzamen.

Daar het md. gedicht vol herinneringen is aan het Fra. epos in 't algemeen (wat ik nog nader hoop aan te toonen) wordt

[1]) Hesseling. Gids 1906 III p. 94 en 95. (Verwijzing Prof. Muller). Vgl. nog Der Springwurzel. Grimm. D. Sagen No. 9.

[2]) Germania IX p. 320.

directe invloed van den „Huon" mogelijk. Ook kan het zijn, dat het bekende lokinstrument, 't geen niet altijd een hoorn is[1]), hier als zoodanig voorkomt, omdat de dichter vervuld was van de Fra. epen, waarin de hoorn zoo'n gewichtige rol speelt. Misschien heeft Maugis' hoorn Bondin hem voor den geest gestaan; misschien kende hij een volksoverlevering, zooals die in Rusland aan Salomo zich vasthechtte, wiens hoorn, toen hij de door zijn ontrouwe vrouw en haar minnaar opgerichte galgenladder opklom, op den eersten stoot alle wilde dieren en vogels deed aanzwermen[2]). Om kort te gaan: ik weet niet, wat den ouden dichter voor 't oor zweefde — een vaag herinnerd motief, waarvan hij een eigen melodie maakte?

Behalve deze md. Elegast bezitten ook de naamgenoot uit den zgn. „Doon de Mayence" en de Lat. Heligastus toovenaarseigenschappen, welke èn onderling èn met die van Oberon verwant zijn. De laatste roept in den „Huon" voor de in zijn bosch verdwaalde ridders fantasmagorieën op: hij veroorzaakt een storm met regen en onweer, die de boomen splijt en breekt en alle dieren op de vlucht jaagt en toovert hun een rivier voor, zoo groot, dat er schepen op varen konden.

Elegast II wordt verweten, dat hij zijn tegenstanders heeft doen roeien in een boot en Habigant tot vogelaar maakte[3]), terwijl van Heligastus verteld wordt:

„Heligastus denique, ut magis populum in sui admirationem pertraheret, Iovem visibilem excitauit[4])". Het oproepen van vizioenen hoorde bij de macht van den practischen toovenaar. Een bekende kunst was, dat men iemand een rivier voortooverde (zooals Auberon deed). Ook, dat men iemand zich op een schip deed wanen. De betooverde maakte dan al de bewegingen, die bij zijn vermeenden toestand hoorden. V. d. Leyen geeft in „Das Märchen" eenige staaltjes, hoe dergelijke vizioenen op-

---

[1]) In de „Lai de Tyolet" is het een fluit.

[2]) Rambaud p. 396, 397.

[3]) Kalff t. a. p. p. 171 vs. 68 e. v.

[4]) Archiv f. d. Stnd. d. neueren Sprachen u. Litt. 132 p. 145.

gewekt worden, n.l. door het inademen van bedwelmende dampen. Een Duitsch dokter uit Perzië vertelt over de werking er van: „Ein kleiner Stein im Wege erscheint ihm als ein gewaltiger Felsblock, den er mit hocherhobenem Bein zu überschreiten sucht, ein schmales, Rinnsal als breiter Strom, er begehrt ein Schiff, das ihn ans andere Ufer trage [1])".

De ban, waarin de helden van den „Doon de Mayence" gevangen waren, is dus blijkbaar van dezen aard geweest: de betooverden hebben gemeend op het water te zijn en in een boot te roeien. Dat de groote Habigant voor vogelaar moest fungeeren, kan zijn, doordat fantasmagorieën van vogels opgewekt werden, zooals bij Théophile Gautier, die vlinders, eenhorens, watervogels zag na bedwelmd te zijn geworden [2]).

Heligastus heeft het nog verder gebracht: hij roept de Goden op. Maar waaruit de hallucinaties ook bestaan, op grond van 't doen zien dezer gezichten, kan men de drie toovenaars niet identificeeren [3]): dat de vizioenen wat varieëren, is van minder belang dan wel, dat men ze ook in Perzië aantreft m. a. w. dat ze niet specifiek aan één bovenmachtig wezen eigen zijn.

Resumeeren we nu, wat de vergelijking van Elegast c. s. met Alberich en de zijnen opleverde, dan zien we: 1e dat de namen ongelijk zijn; 2e dat Elegast als Meesterdief niet verwant is met Alberich; 3e dat ze maar één toovenaarseigenschap (de alwetendheid-kennis der dierentaal) gemeen hebben. Voor de identiteit van twee wonderbaarlijke wezens bewijst één overeenkomst niets. Bovendien, Oberon is in zijn innigste wezen een elf en behoort tot het gebied der mythe. Elegast daarentegen is slechts door een paar trekken, door de macht slaap over een menigte te brengen en zijn kennis van de dierentaal aan 't volksgeloof gebonden. Deze geheimzinnige krachten zijn daarenboven nog neergehaald naar de practische tooverij, zoodat Elegast hoort

---

[1]) v. d. Leyen t. a. p. p. 45.

[2]) id. p. 46.

[3]) Als Nain des Bois, die een onweer veroorzaakt is Auberon een kobold, een weermaker en valt als zoodanig buiten de tooverwereld.

tot het gebied van 't sprookje, waar hij als Meesterdief en toovenaar heerscht. De conclusie is derhalve:

Alberich-Auberon is geen manifestatie van Elegast en valt buiten de vergelijking.

Wanneer we de oorspronkelijke gedaante van Elegast in haar zuiverheid zien willen, dan moet zij allereerst ontdaan worden van alles wat de *roman* Karel ende Elegast aan andere volksepen voor stof gaf. Dit is het geval geweest bij de verschillende „Vierheemskinderen", want:

a. In de Fra. redacties van den „Renaus", ergo ook in het naar een Fra. redactie bewerkte 16e eeuwsche volksboek, door Bachmann uitgegeven, ontbreekt de heele eerste episode, waarin Elegast genoemd wordt.

b. In de tweede, identieke scène is in 't Fra., Basin de dief.

c. Het Duitsche gedicht gaat op dezelfde bewerking terug als het Mnl., en Paul v. d. Aelst's proza op dezelfde als 't Ned. proza [1]), terwijl beide Duitsche werken uit het Ned. zijn vertaald [2]).

Ongetwijfeld is ook het Lübecker Fastnachtspiel een afstammeling van den Dietschen roman, een gedramatiseerde Karel ende Elegast, want als we de verder opgegeven titels lezen van de in Lübeck opgevoerde drama's: „von dem gulden Vlüse (of Vluse), dat Josoen (Jason) won; von Paris von Troe, dan denken we onwillekeurig aan volksboeken en als ons dan verder onder de oogen komt: „Wo de Konyngh Artus ten hove te Nantes was [3])", dan weten we, dat de Lübecker „Zirkelbruder" zeker bekende middeleeuwsche *litteraire* stof kozen ter opvoering. Misschien dat de stof voor Ollegast geput is uit den

---

[1]) Marie Loke. Des versions neerlandaises de R. de Montauban p. 54.

[2]) t. a. p. p. 20 en p. 46.

[3]) Eigenlijk staat er: „De Konyngh Artus hoveden brandes wis." De verbetering is van Prof. Frantzen.

Neder-Duitschen „Karlmeinet", die een volledige vertaling van den Dietschen roman gaf, misschien uit een Dietsch volksboek, 't is niet te zeggen.

Ook voor het uit het IJsl. vertaalde Deensche gedicht [1]) heeft men wel invloed van het Dietsche aangenomen [2]), omdat men er den Fra.-IJsl. naam B a s i n verwisseld vindt voor dien van A l e g a s t. Dr. Kuiper [3]) heeft hiervan de onwaarschijnlijkheid willen aantoonen door aan te voeren, dat de inwerking van een Mnl. gedicht op een Deensch een unicum zou zijn, en dat de Deensche kroniek in haar geheel tot stand gekomen is, niet alleen door litteraire vertaling, maar ook *door mondelinge overbrenging*, zoodat een reeds bestaande „Elegast-overlevering" kan samengesmolten zijn met een nieuw ingevoerd verhaal.

De redeneering van Dr. Kuiper vervalt echter, sedert Prof. Boer bewees, hoe het Dietsche lied „Van Graef Floris ende Geraert van Velsen" samensmolt met een Nederduitsche overlevering, gehecht aan den Gothenkoning Ermanarik; dat het punt van associatie tusschen deze beide sagen was het motief van de gekrenkte eer, en verder, hoe deze nieuwe overlevering weer verteld werd van den in 1286 vermoorden Koning Erik Glipping, bezongen in Deensche liederen [4]). Zelfs is er één en ander, dat pleit voor een dergelijk proces ten opzichte van onzen „Elegast" en den Deenschen „Alegast".

Ten eerste is het mogelijk, dat de Neder-Rijnsche „Karlmeinet" van ± 1300 invloed had op de jongere Deensche Kroniek, en ten tweede is de naam A l e g a s t noch IJsl. noch Deensch. Het aangenomen Germ. Aligast-i-z had in het Onr. regelmatig moeten worden A l g a e s t r en in het Odn. A l g a e s t. A l e g a s t is dus een leenwoord en wel een *uit het Neder-Duitsch.* De Neder-Rijnsche naam is, getuige de Neder-Rijnsche oorkonden, waarop litteraire invloed chronologisch onmogelijk is, E l e g a s t

[1]) Zie het résumé van Grimm Kl. Schr. VI p. 38.
[2]) G. Paris. Histoire poétique de Charlemagne p. 142 noot 3.
[3]) t. a. p. p. 21.
[4]) Gids 1899 II p. 273 e. v.

of Eligast en in den „Karlmeinet" vinden we dan ook Elegast zonder eenige verandering overgenomen uit het Dietsch [1]). Het zou mogelijk zijn, dat een vernederduitsching, die ook den naam Elegast trof, van den „Karlmeinet" bestaan had, die dan ten slotte de „Alegast en Karel"-overlevering in Denemarken bracht. Maar ik geloof dit geenszins, want vergelijken we de Deensche versie met haar bron, de Karlamagnussage [2]), dan is de vertaling zoo nauwkeurig, zonder eenige bijvoeging van een andere overlevering, dat we van samensmelting van twee „Karel en Elegast"-sagen niet kunnen spreken. Het zou wel iets heel bizonders zijn, m. i. iets onbestaanbaars, als bij het één worden van twee overleveringen, geen tweeërlei sagen-elementen te onderscheiden vielen. Dat de naam Alegast gesteld werd voor den uit het Fra. in 't IJsl. overgenomenen van Basin, bewijst alleen, dat er in Denemarken *een Meesterdief* Alegast, via 't Nederduitsch, maar los van 't verhaal „Hoe een Koning (n.l. Koning Karel) uit stelen ging", bekend was, zooals b.v. ook in Thüringen het geval is, waar in de onlitteraire dievenspreuken Elegast's roem bewaard is gebleven. Daar van een Elegast, die uitsluitend Meesterdief is, alleen sprake is in Duitschland en wel in Thüringen, moet zijn bekendheid als zoodanig zich vandaar verbreid hebben over Neder-Duitschland tot in Denemarken. Misschien is Elegast II, die in Saksen (Vauclere) gelocaliseerd wordt volgens den „Doon de Mayence", wel de Nederduitsche manifestatie.

Hij komt in 't fragment van genoemden roman wel als toovenaar voor, maar hij kan in de verloren gegane stukken als Meesterdief zijn opgetreden. We kunnen echter over dezen Elegast veel gissen, hij glijdt ons toch met toovenaarsbehendigheid door de vingers.

Op dezelfde wijze als de naam Alegast in de Deensche

---

1) Bewijs, dat er vóór den Karlmeinet iets omtrent Karel ende Elegast in de Rijnstreken bekend was, bestaat niet. (Prof. Frantzen).

2) Deze vergelijking werd me mogelijk door de vert., die Prof. Frantzen zoo vriendelijk was voor mij te maken, van de IJsl. Basin-geschiedenis.

Kroniek kwam, raakte die van Elbegast in den jongeren „Titurel". Er wordt daarin van den steler een bizonderheid verteld n.l. het rooven van eieren onder een broedenden vogel vandaan, die met het verhaal van Karel ende Elegast niets te maken heeft. Ze kan ter opsiering uit sprookjes genomen zijn[1]) en aan Elegast de volksfiguur gehecht, maar meer niet. Zelfs al komt de episode van Elegast niet in het oudste hs. van den „Titurel" voor, dat ouder is dan de Duitsche gedichten, dan nog is litteraire invloed uitgesloten.

Misschien heeft ook een dergelijk proces Elgast of Algast[2]) in het Meisterlied gebracht. Van „Die zwei Paar verwechselten Eheleut" is noch in de Karel en Elegast-sage, noch in de geschiedenis van Elegast als Meesterdief alleen iets te vinden. In een Fastnachtspiel van Jacob Ayrer[3]) daarentegen is het de toovenaar Nigromanticus, die den jongen man en den ouden verwisselt, zoodat de eerste aan een jonge vrouw en de tweede aan een oude bes wordt toegevoegd. Of Nigromanticus oorspronkelijk met deze historie verbonden is, kan ik niet uitmaken, maar 't lijkt me voorbarig alleen uit dit Meisterlied de conclusie te trekken, dat er een overlevering omtrent een dubbelen diefstal van Elegast in omloop moet geweest zijn. In ieder geval houd ik een sage, die zoo buiten den geest der meesterdieverij valt, voor een latere wilde loot en in de eigenlijke Elegast-historie anorganisch. Wie zal b.v. uitmaken, of de opperduitsche zanger uit het eind der 13e eeuw, meister Kelin, degeen geweest is, die Elgast noemde in het lied der verwisselde echtparen, dat op zijn naam staat? Het Kolmarer hs. met Meisterlieder dateert van de 15e eeuw[4]). Tusschen eind 13e en de 15e eeuw kan er heel wat gebeurd zijn. Ik moet me hier tevreden stellen met een innerlijk bewijs. Zelfs dit ontbreekt, wanneer we willen nagaan, of Elegast al

---

1) Zie boven de Dievensprookjes.

2) Welke naam in het Kolmarer hs. staat, is niet uit te maken: v. d. Hagen's editie geeft Algast en Bartsch Elgast.

3) Germania XXIX. p. 59.

4) Ed. Bartsch. Inl. p. 4.

of niet uit de volksoverlevering in het Meisterlied drong. Er wordt te weinig van hem verteld, om er eenig houvast aan te krijgen. Dat er sprake is van Elgast's *burcht* pleit voor litteraire overneming, want de dief is hier blijkbaar reeds als ridder gedacht. Dit zou dan een bewijs zijn, dat Meister Kelin onschuldig is aan het binnendringen van den dief Elegast in een lied, waarin hij niet hoorde, daar het chronologisch onmogelijk is, dat Kelin uit de Duitsche romans putte.

Evenmin is m. i. van waarde voor de oorspronkelijke Elegastfiguur: Eligas von Riuzen uit het epos over Ortnit, wiens moeder „was des künigs von rüssen schwester." Eligas is zijn neef Ortnit op diens „Brautfahrt" als naaste verwant en oudere raadgever naast Alberich tot steun. Dat de toovenaarmeesterdief hier plotseling een Russisch Koning is, heeft hij te danken aan zijn contact met Ŷljas (Ylias, Ilîas, Illias, Illas) [1] of Elias (Elyas, Helias) von Riuzen, die in sommige Ortnitredacties zijn plaats inneemt.

In de vroegste hss., die van 1300, 1358, 1476 en het Piaristen-hs. uit de 15e eeuw komen voor de namen Elias, (elyas, Helias) en Ylias, (ylias, Ilias). Ook in de 16e eeuwsche hss. handhaaft zich Ylias (enz.). In de drukken eerst komt de naam Eligas op. Al valt de Meesterdief-*naam* dus eerst later te constateeren, daarmee is nog niet bewezen, dat *de figuur*, beurtelings Ilias en Elegast genoemd, oorspronkelijk een Ilias von Riuzen was, waar eenvoudig door verwisseling van den vorm Elias met Eligas een andere naam aan werd gegeven.

Wie was Ilias von Riuzen? is er al door verschillende geleerden gevraagd en Müllenhoff's meening, die hij weer op Ettmüller grondt, [2]) wordt nog vrij wel algemeen aangenomen, dat deze Ilias niemand anders zou zijn dan Ilijá van Murom, een Russische held, in verschillende bylinen bezongen. Om de waarheid dezer bewering te onderzoeken, zou het groot aantal varianten der liederen op Ilijá moeten vergeleken worden met

[1]) Het Russ. voor Elias.
[2]) Zs. f. d. Altertum 1865 p. 344 e. v.

den „Ortnit". Dit ligt niet in mijn bereik, maar wel is het mogelijk Müllenhoff te controleeren [1]) want in 't jaar 1865, toen hij over Ilijá van Murom schreef, bestond er nog maar een gering aantal verzamelingen van Russ. heldenzangen [2]) en zeker zijn er door hem niet meer gebruikt dan Rambaud in 1876 ten dienste stonden bij zijn fijne paraphrases der Slavische zangen, nog vol van uitheemsche geur [3]). Daar volgens deskundigen Rambaud de sagen-elementen nauwkeurig weergeeft, heb ik zijn proza-gedicht op Ilijá vergeleken met de Ilias-episoden in den „Ortnit". Ik kan 't echter niet eens zijn met de bewering van Müllenhoff c. s.: „bei der entlehnung hatte man (d. w. z. de Ortnit-dichter) die deutlichste vorstellung von dem russischen helden". Lijnrecht daartegenover stel ik mijn opinie: er is geen enkele parallel te trekken tusschen Ilijá van Murom en Ilias von Riuzen. Er vallen slechts twee twijfelachtige overeenkomsten op, waarvan de eerste deze is: Ilijá strijdt eens met een „héroïne", die later blijkt zijn dochter te zijn; in sommige varianten is de kamp er een tusschen vader en zoon [4]).

Maar 't is wel algemeen aangenomen, dat het motief van den strijd zooals Hildebrand met Hadubrand streed, een over de wereld wijd verbreid motief is [5]). Dus zelfs al zouden we het gevecht van Alberich en Ortnit 1e opvatten als een vorm van het gegeven „strijd tusschen vader en zoon", (wat m. i. terecht betwijfeld wordt [6])) en 2e als gesubstitueerd voor een gevecht

---

[1]) Ettmüllee's geschrift heb ik niet kunnen raadplegen.

[2]) N.l. die van Kirša Danilov, Sreznevskij en de 1ste band van Rybnikov. Zie Wollner t. a. p. p. 2.

[3]) T. a. p. p. 46. Ik heb grond te vermoeden, dat Müllenhoff geen Russ. verzamelingen gebruikte, maar dat het in 1819 in Leipzig verschenen werk: „Fürst Wladimir und dessen Tafelrunde", 't zij door Ettmüller, 't zij door hem zelf is ingezien. Zie voor dit werk, dat inderdaad liederen op Ilijá bevat: A. S. Mágr. Archiv f. Slav. Phil. 1916 p. 584.

[4]) Rambaud p. 54.

[5]) Jiriczek. Die deutsche Heldensage p. 152. Simonović. Archiv. f. Slav. Phil. 1916 p. 49 e. v. Busse. Paul u. Braune XXVI p. 1—92.

[6]) Door Busse t. a. p. p. 26.

tusschen Ilias van Riuzen en Ortnit, (wat net aan niet tot de onmogelijkheden behoort), dan is dit kamp-motief geen bewijs, dat Ilijá v. Murom in hoogst eigen persoon als Koning aller Russen in den Ortnit verscheen.

De tweede vage parallel is aan te wijzen tusschen het rondrazen van Ilijá eerst in het paleis van Vladimir, waar de bogatyr na verwoed om zich heen te hebben geslagen, met pijlschoten de gouden dakpannen der vorstelijke woning en de gouden kruisen der kerken afschiet, en later in Constantinopel te midden der heidenen, die den Christenkoning in zijn eigen paleis gevangen houden eenerzijds, en het altijd in grimmige woede te keer gaan van Ilias von Riuzen, vooral tegen de duizend in een kerker gevangen gevonden Saracenen [1]) anderzijds.

Maar toch, meer dan een vage overeenkomst is dit niet: geen enkele situatie is zoo gelijk, dat zich onweerstaanbaar de gedachte aan ons opdringt met identieke episoden te doen te hebben [2]).

Als Ilias v. Riuzen niet Ilijá v. Murom is, wie is hij dan wel? Ik kan kort zeggen, dat ik 't niet weet. Is het wilde in zijn karakter inderdaad „Russisch" (zachtzinnig treden de helden in andere epen toch ook niet precies op!), dan is me geen figuur uit de bylinen-litteratuur bekend, waarmee hij een meer dan oppervlakkige gelijkheid heeft. Ik moet besluiten tot ook een slechts oppervlakkige aanraking van een Russ. figuur met een reeds bestaande in de Ortnit-sage, wat aannemelijk wordt, als we het betoog van Voretzsch volgen over de ontwikkeling der Ortnit-sage, dat ik woord voor woord tot het mijne maak en waarvan de conclusie is, dat de Nederduitsche overleveringen wat *namen* geleverd hebben aan den Hgd. „Ortnit" en meer niet [3]), en dit besluit doortrekken ook naar de Russische figuur. Maar dit alles lost de vraag naar den oorspronkelijken

[1]) Ortnit vs. 324 e. v. (Deutsches Heldenbuch).

[2]) Twijfel, of inderdaad de „Ortnit" getuigenis aflegt van het bekend-zijn der Russ. Ilijá-sage in N.-Duitschland oppert ook W. v. d. Ent in zijn critiek op Haupt. (Museum 1917. Kol. 118).

[3]) Voretzsch. Die composition des Huon von Bordeaux, Achtes capitel.

raadgever van Ortnit niet op. Dat dit Elegast zou geweest zijn, geloof ik geenszins. 't Lijkt me, dat er veel te ver gezocht is en Eligas-Ilias een zeer menschelijke sterveling was, en altijd is geweest. Bij vermenschelijking van een daemonisch wezen is er altijd toch een daemonisch vlammetje, dat uitlekt door het menschelijk omhulsel. Eligas gedraagt zich wel wat wild voor een oudere en ergo wijzere, maar van toovenaarseigenschappen, noch van diefachtigheid is er ook slechts iets te bespeuren. De namen Elias en Eligas zijn eenvoudig verwisseld. Dit kon des te gemakkelijker, omdat de mhgd. „Ortnit" ontstaan is in Zuid-Duitschland en Elegast als dwerg gelocaliseerd was in het Duitsche bergland. Dit blijkt uit de boven aangehaalde plaats in „Dietrichs erste Ausfahrt".

Het onderzoek der drie verwante Spielmannsgedichte: „Virginal", Dietrich und seine Gesellen" en „Dietrichs erste Ausfahrt", heeft o.a. als resultaat opgeleverd, dat de episode, waarin Elegast genoemd wordt, uitsluitend eigen is aan de laatste der drie heldensagen en een interpolatie ten opzichte van het oorspronkelijke gedicht [1]). Dit driemanschap onder de Duitsche sagen is ieder voor zich een mozaiek, waarvan Jiriczek getuigt, dat we al lezend ons bevinden „in einer Sphäre willkürlicher Fabelei ...., deren Elemente mannigfach zusammengewürfelt sind". Verder karakteriseert hij: „Ein Teil der Elemente, aus denen Spielleute und höfisch angehauchte Dichter ihre Kompositionen schufen, ist jedoch volkstümlichen Ursprungs. Die Lokalisierung aller dieser Dichtungen in Tirol weist darauf, dasz ihre Verfasser aus den Alpenlandschaften stammten oder doch mit ihnen vertraut waren. Noch innigeren Zusammenhang mit Tirol beweisen *die vielen Alpensagen, die, höfisch oder phantastisch aufgeputzt, in die Dichtungen aufgenommen worden sind"* [2]). Waar zou de dichter van „Dietrichs

---

[1]) O.a. Lunzer. Zs. f. d. Altertum 1899. Zie nog Kraus. Zs. f. d. Altertum 1907.

[2]) Die Deutsche Heldensage p. 159.

erste Ausfahrt" den naam van den dwerg Elegast vandaan gehaald hebben, als het niet uit een der „vielen Alpensagen" is? We kunnen toch moeilijk aan litterairen invloed van den Duitschen roman denken, tenzij we aannemen dat de dichter der Dietrichsage zonderling met zijn model heeft omgesprongen, door Elegast plotseling tot een dwerg te maken, die „zu dem haidenischen man" gaat om dezen te bewegen tegen Koningin Virginal op te trekken. Het feit, dat Elegast door Karel verbannen is en dat de dwerg Elegast uit den berg wordt geweerd, is toch een te vage overeenkomst om tot directe ontleening te kunnen besluiten.

De eenige Elegast, die ter vergelijking overblijft is de Latijnsche uit Franc. de Rosières. Benary komt de eer toe op dezen Elegast gewezen te hebben [1]: Hij citeert eerst, wat er gezegd wordt omtrent den „Sicamber"-Koning B a s a n:

„Victoriam demum consequutus, plures arces, urbes et civitates ex utraque parte Mosae *[Maas]* construxit illasque firmissimis praesidiis communiit. In cuius amnis *[im Druck: annis]* propinquo littore fortissimum castrum erexit a fundamentis, cui Basanburgi nomen imposuit, quam plagam Sicambri propter loci amoenitatem tutumque propugnaculum diutius incoluerunt. Hisce sic dispositis, variisque bellis confectis, ad res divinas animum applicuit....

En verder:

„Inter caeteros Basani discipulos H e l i g a s t u s vir sapientissimus, historiarumque conditor clarissimus, doctrinae palmam obtinuit. Idcirco quique proceres illum nobilioribus pueris erudiendis adhibuerunt, commiseruntque, quorum habuit curam et strenuo, et indefesso labore, multaque versibus conscripsit. F u t u r o r u m e r a t s a g a c i s s i m u s n u n c i u s e t i n t e r p r e s, indeque plurimum a Sicambris diligebatur. Carmine utraque lingua egregie cecinit, pluraque illi Hunibaldus adscripsit, quae si vera, magis stupenda sunt, quam pro historiae veritate

---

[1]) Archiv. f. d. Stud. der neueren Sprachen 132 p. 144.

referenda.... Sed cur haec in Paganos eloquor, qui semper Daemonibus se, suaque devoverunt? Heligastus denique, ut magis populum in sui admirationem pertraheret, Iovem visibilem excitavit, secreta mortalium detexit palam, hostiumque retrusissimas machinationes, quasi Deorum certissimo numine afflatus, Basano suo Regi enucleavit. Proinde singulis erat horrori et stupori, quippe qui rescisceret, quae hostes etiam reconditissimo consilio pertractabant. Quae res procul dubio illi*us* amicis securitatem, Sicambris obsequentiam, hostibusque ingentem desperationem ingessit. Basanus Rex ex Heligasti prudentia tot*us* dependebat, Regnique principes nil nisi illo consulto moliebantur..... Ubi ad signa canere iubebat, hosti Sicambri occurebant.... Quoties victoriam augurabatur, Sicambri superabant, sin minus vincebantur. Sic dum Heligastus vixit, prosperrimo eventu Sicambri suas res gessere. Quamobrem Basani hostibus Heligasti nomen timorem incussit, quo et pueri rixosi terrebantur. — Iovis vero dic festo, cum iam annis 32 sacerdotio functus esset, pro more litavit, dumque sacrum solenne perficeret, consistens in medio Sacerdotum, in templo carminibus prolatis, vibravit fulmina, vocemque venefica aethera turbavit. Miratur incredulus Sicamber, perhorret, numinisque potentiam praestolatur. Arrigit aures Basanus, propiciis manibus pectora contundit, eventumque attentissime considerat. Tunc Heligasto non vultus, non color unus, non comptae mansere comae, quem clamoribus sonoris proloquutum, flammis radiantibus divinitus iniectis, Iupiter e media hominum corona sustulit. Quo abierit, aut translatus fuerit, in hodiernum usque diem ignoratur. Hoc horrendo spectaculo viso, rex Iovis asperitatem demiratur.... Heligastum inter deos relatum, Dianae coniugio devinctum esse censet, illique quotaunis decernit sacra".

Een man van goddelijke ingevingen is deze Elegast dus, nauwelijks nog toovenaar te noemen: hij kent de toekomst, de machinaties der vijanden van zijn Koning Bassan, kan Juppiter

oproepen en eindigt met een apotheose en opgenomen te worden onder de goden.

„Für blosze Gelehrtenfabeln wird man sie kaum halten dürfen", zegt Benary naar aanleiding dezer „favle ende faloerde". „Geleerd" zijn m. i. de naam Juppiter, de apotheose en 't huwelijk met Diana. Halen we dit vernis er af, dan houden we oeroud sagenmateriaal over, al hebben we ook met een kroniek van het jaar 1580 te doen. Ik grond dit op de volgende overwegingen:

Franc. de Rosières was niet oorspronkelijk, maar gebruikte den Frankischen historieschrijver Thritemius (1462—1516) als bron. Benary gaf in zijn verhandeling over de Ermanarichsage ook de plaats Basan betreffende bij Trithemius, die in zekeren zin onvollediger is, daar Elegast niet genoemd wordt door hem. Benary resumeert en citeert het volgende: „Es heiszt von dem König Basanus, dasz er streng, aber gerecht und weise regiert habe, so dasz er den Beinamen „der grosze Basan" erhielt und von den Sicambern wie ein Gott verehrt wurde. — Es folgt die Geschichte von seinem Sohn Sedanus. Dieser läszt sich entgegen dem allgemeinen Verbot seines Vaters in einen Liebeshandel mit dem Weib eines Mannes niederer Herkunft ein; dieser verklagt ihn beim König und der verurteilt ihn nicht nur zum Tode, sondern tötet ihn eigenhändig, als die Groszen des Landes für ihn bitten. Als dann diejenige seiner Gattinen, welche die Mutter des Unglücklichen war[1]), ihm Vorwürfe macht, verweist er ihr solche Anmaszung, ja er verstöszt sie und sendet sie ihrem Vater, dem König Orchadarus zurück; deswegen wird er bald darnach mit dem König und dem mit diesem verbündeten König der Briten in einen Krieg verwickelt, doch zieht der Feind wieder ab, noch bevor er seine Truppen gelandet hat.

Der König Basan baute viele Kastelle und Befestigungen in der Gegend östlich der Maas als Grenzforts gegen die Einfälle

[1]) Spatieering van mij.

der Gallier; zur Freude auch der Sachsen und T h ü r i n g e r[1]), die darin Schutz auch für sie gegen die Gallier wie gegen die Römer erblickten. Von diesem Forts wird eines besonders namhaft gemacht: *In superiori regione inter Agrippinam (Köln) et Mosam (Maas) castellum nominis sui construscit munitum, q u o d B a s a n n u n c u p a v i t*[2]), *in quo multi reges Sicambrorum et Francorum per annos plures postea regni palatium et sedem tenuerunt.* Am Schlusz seiner Regierung überträgt der König seinem ältesten Sohn Chlodomir die Herr schaft über die Sicambrer unter deren Einverständnis. *Postea* — fährt Tritheim fort — *miranda genti carmine patrio futura praedixit, filios commendavit, iustitiam praecepit, et s u b i t o n u s q u a m c o m p a r u i t .... Usque in hunc diem nescitur quo pervenerit. S e d S i c a m b r i i n t e r d e o s e u m r e l a t u m p l u r i b u s a n n i s c a r m i n i b u s c e l e b r a v e r u n t s a c r i s*[3]).

De oeroude elementen van deze in de Ardennen gelocaliseerde sage zijn: 1e de heidensche goden, het ontbreken van alle Christelijke tint, 2e de veelwijverij, want de moeder van Sedanus is maar één van Basan's vrouwen, 3e dat de Thüringers als naburen genoemd worden[4]), 4e het verdwijnen van Basan (resp. van Elegast), wat ook in de sagen van Dietrich von Bern verteld wordt[5]).

Dat zóó lang de sage van Basan en Elegast kon bewaard blijven is te danken aan het Château-Basan, dat den naam van den Sicambren Koning in 't geheugen van 't volk hield.

Het valt op, dat alles wat Tritheim van Basan vertelt, door de Rosières van Elegast verhaald wordt en dan nog heel wat uitgebreider niet alleen, maar er wordt ook een nieuw motief ingebracht n.l. dat van *de samenzwering, die Elegast doorzien kon.*

Ongetwijfeld: we raken hier de kern van onzen K a r e l

---

1) Spatieering van mij.
2) " " "
3) Benary t. a. p. p. 23 en 24.
4) Benary p. 23.
5) Bruinier. Die Germanische Heldensage p. 138.

ende Elegast en we raken hier eveneens datgeen, waar het om gaat in de Fra. „Basin en Karel"-verhalen, beiden immers ook tusschen Maas en Rijn gelocaliseerd. Om al het boven aangevoerde, dat de ouderdom der sagen door Trithemius en de Rosières gegeven moet betoogen, is de samenzwering tegen Basan en ontdekt door Elegast ouder dan de samenzwering tegen Karel en aan 't licht gebracht 't zij door Basin, 't zij door Elegast. Om het kort te zeggen: we hebben bij Franc. de Rosières gevonden *de oersage* en Karel de Groote, de Christen Koning, die zooveel overleveringen absorbeerde werd in de plaats van Basan den Grooten, den heidenvorst geschoven. De verhouding tusschen den Fra. „Basin en Karel" en Karel ende Elegast is daarmee echter niet ineens duidelijk, al schittert er ook plotseling een lichtstraal over hun donkere voorgeschiedenis. Evenmin is de Elegastfiguur, zooals die in den Dietschen roman verschijnt geheel en al te verklaren uit den toovenaar, die in de Ardennen als koninklijk hoveling leefde.

Resumeeren we alles wat er over de verschillende Elegasten gebleken is, dan komen we tot de conclusie:

Elegast vertoont zich onder drie oorspronkelijke gedaanten: 1e als dwerg in 't Zuid-Duitsche bergland, 2e als Meesterdief in Thüringen, Neder-Duitschland en Denemarken, 3e als toovenaar in de Ardennen, terwijl uit zijn verschijning als zoodanig in den Dietschen „Doon de Mayence" zich niets met zekerheid laat afleiden.

Waar Trithemius zoo uitdrukkelijk de Thüringers als naburen van de Sicambren noemt, is misschien al heel vroeg, toen beide stammen met elkaar in contact kwamen, de Meesterdief met den Toovenaar samengesmolten en als zoodanig in de Ardennen bekend gebleven. In ieder geval is het anders later gebeurd, maar hoe, is dan wel op velerlei manieren te gissen, echter niet te bewijzen, daar volksoverleveringen nu eenmaal uit de lucht vallen „wie Mariengarn."

Wat Elegast als dwerg betreft, hij verschijnt als zoodanig in den Karel ende Elegast niet, maar veel van zijn ver-

wanten in het Fra. volksepos, de „larrons épiques" hebben de dwergengedaante of dwergeigenschappen. Daar Elegast de romanfiguur nog meer trekken met de „larrons" gemeen heeft en wel zulke, die men niet alle bij de drie oorspronkelijke Elegasten vindt, moet allereerst onderzocht worden, wat de Toovenaar en Meesterdief te danken heeft aan zijn opneming in 't gilde der Fransche dieverij.

c. Elegast en de „Larron epique".

De „larrons" vormen een zeer uitgebreide familie, bewonderd, zelfs gerespecteerd om hun slimheid; soms vol ootmoed 's hemels zegen afsmekend voor 't welslagen van hun listen en streken en kenners van allerlei tooneelkunsten, die hun aanzien onder de gewone stervelingen nog verhoogt. De een is wat meer uitgedost dan de andere, maar de dievenstreken zoowel als de toovenaarshandigheden komen altijd op hetzelfde neer: zij stelen onder vermomming paarden, 't zij uit een stal, 't zij door zoogenaamd het paard te probeeren en er dan op vandoor te vliegen, ze berooven iemand in zijn slaap, waarin ze hem en de heele omgeving mede soms zelfs door bovennatuurlijke macht hebben gedompeld. Alle deuren gaan vanzelf open voor hun tooverspreuk en velen onder hen hebben kennis van geneeskrachtige en wonderkruiden. Ketenen vallen af voor de macht van Maugis, een van de grootsten onder hen.

Maugis heeft een reeks naamverwanten, een gelijkheid, die zeker niet toevallig is, maar meer of min een familietrek: 1. Malcion in den „Anséis de Cartage"; 2. Malbert in den „Ogier"; 3. Maupin in den „Fierabras"; 4. Maubrun d' Agremolee eveneens in den „Fierabras"; 5. Malequin in den „Jeh. de Lanson"; 6. Malabron in den „Gaufrey" en den „Huon". Maubrun is een Saraceen en heeft als stamverwanten: 1. Gebitus in den „Boeve de Haumtone; 2. Pinax in den „Renaus"; 3. Cramelin in den „Galien"; 4. Picolet in de „Enfances Vivien".

Het is mogelijk, dat de sage van Maugis een historische

persoonlijkheid in zich opgenomen heeft, zooals die van Alberich eveneens deed[1]). Ook Elegast en Basin hebben zich aan de werkelijkheid vastgehecht[2]) en misschien ook Grimmart (Grimoart, Grimuwart, Guiomar) uit „Huge van Bordeeus", het volksboek van „Koningin Sibille" en de Duitsche „Loher und Maller". Ongetwijfeld zijn in den grond historische personen: Eustache le Moigne en Fulko Fitz Warin[3]), die omweven zijn met sprookjesachtige motieven.

In de geschiedenis van Fulko Fitz Warin komt nog een bentgenoot voor n.l. Jean de Rampagne, die enkel fantasie is, evenals Serveins in den „Jeh. de Lanson"; Galopin in den „Elie de St. Gille"; Galien in den „Aiol"; Fouchier le Maréchal in de „Gir. de Rousillon". Ook Lambert d'Oridon in den „Auberi le Bourguignon" en Tierri l' Ardennois" in verschillende romans genoemd, hebben misschien inderdaad bestaan.

De Madelghys uit het Dietsche volksboek behoeft niet in de vergelijking betrokken te worden, want het dikke verhaal is een hutspot van sprookjes en chansons de geste, zoodat men door de massa gebruikte ingredienten niet meer weet, wat het hoofdbestanddeel is geweest.

Ook wil ik Robert le Diable buiten beschouwing laten: men kan hem wel in zekeren zin een „outlaw" noemen, omdat hij met een bende rooft en als balling rondtrekt, maar dit duivelskind, dat een heilige werd, is noch om de gewone reden verbannen, noch is één zijner lotgevallen identiek met die der vroolijke outlaws, noch doet hij aan tooverij.

Het hoofdmotief is het sprookje door Cosquin betiteld als: Le prince et son cheval[4]). Het verhaalt, hoe een held als een schijnbaar nederig personage, een tuinmansjongen

---

1) Ik kom hierop terug. Voor Alberich en Albericus zie boven p. 53.
2) Zie de sagen bij Tritheim en Franc. de Rosières.
3) Men zie hiervoor de inleidingen op „Eustache" ed. Foerster—Trost en op „Fulko" ed. Molant—D'Héricault.
4) Cosquin t. a. p. N°. 12 d. i. het bovengenoemde Goldner-sprookje.

b.v., aan een hof komt, waar hij ondanks zijn geringen staat de prinses tot vrouw krijgt. Daardoor wordt deze met haar man aan de verachting der omgeving prijs gegeven. Als onbekend ridder, gezeten op een wonderbaar paard, en bekleed met een wonderbare wapenrusting, verslaat hij meer dan éénmaal de vijanden des konings. Herkend, wordt hij verheerlijkt, zooals hij eens veracht was.

Andere sprookjesmotieven slingerden zich hier doorheen, maar in tegenstelling met den verwarden „Madelghys", is „Robert le Diable" een hecht weefsel geworden.

Uit de vergelijking der verschillende „larrons" onderling dienen wij verder die elementen te elimineeren, die de eene figuur aan de andere, de eene roman aan den anderen ontleend kan hebben.

Als onoorspronkelijk vervalt de heele groep van Saraceensche dieven. Ze gaan terug op de behaarde, leelijke Saraceensche dwergen, die herhaaldelijk beschreven worden en niet altijd dieven zijn b.v. Agrapars is er het type van. Picolet, Pinax en Cramelin zijn maar vaag aangeduid als „leres" te vluchtig om figuren te zijn tintelend nog van oorspronkelijkheid. Meer teekening zit in Gebitus, die op de aan het Fra. epos typische wijze een paard steelt, daar wel eenige lichte variaties in brengt door den muur op te klauteren „com fust oysel" en door niet de bewaker met zijn tooverspreuk in slaap te wiegen, maar het paard te betooveren: „Tant l'enchanta ke pris l'ad par les piez[1])". Toch hebben we hier niet met een speciaal Saraceensche figuur te doen, alleen met een ontleening binnen den kring der Fra roman litteratuur. Ook Maubrun d'Agremolee is rijkelijker uitgedost dan in hoofdzaak zijn Oostersche stamgenooten. Hij treedt als echte toovenaar-dief op, wanneer hij den magischen gordel, die voor honger bewaart, steelt.

Benary heeft m.i. terecht gewezen op de overeenkomst die de naam heeft met Maugis d'Aigremont. Agre is dialektisch

[1]) Naar de Anglo-Normandische versie van „Boeve", die het oerpoeem was ten opzichte van de andere redacties.

(noord-oostelijk dialektisch; de Fierabras is in een dergelijk dialekt geschreven) voor Aigre. Ook wisselt Maubrun met Amabrun af, zooals Maugis met Amaugis[1]). De licht varieerende naam loopt parallel met de licht varieerende figuur van Maubrun en dus concludeer ik met Benary, dat Maugis het voorbeeld voor Maubrun was. Als blanke tegenhanger wordt Maupin genoemd in den „Fierabras".

Wat de verdere naamgenooten van Maugis betreft: Malcion is vluchtig aangegeven, even wordt gereleveerd, dat hij een helm van Peleon en Achilles ontvreemdde, een classieke trek, gegeven aan een Franschen dief, waarvan we verder niets weten, maar waarvan de naam meer dan verwant is met dien van Maugis[2]), een vluchtige herinnering meer niet.

Malbert hoort niet volkomen tot deze groep van wonderbaarlijke wezens, wat zijn aard betreft, terwijl zijn naam alweer verdacht gelijk is aan dien van Maugis. Hij is een baardelooze, omdat hij als kind in het vuur viel en baardeloosheid is volgens de crimineele anthropologie van het volk het teeken van alle boosheid. Hij is dan ook „un mal tirant", qui tuloit[3]) le molton". We hebben dus te doen met een schapendief en schapendiefsprookjes zijn varianten binnen de Daemon-meesterdiefsprookjes, maar aangezien de kunsten van Malbert niet nader omschreven zijn en de schapendief altijd naar een vaste formule te werk gaat, durf ik geen conclusie trekken b.v. tot verband met den eveneens onomschreven schapendiefstal in den Mongoolschen „Elegast". Als baardelooze valt Malbert buiten het bestek.

Een bijna geheel op zich zelf staande figuur is Malabron. Een dief is hij in 't geheel niet en met Maugis heeft hij alleen verwantschap door den naam en doordat beiden zich kunnen metamorphoseeren. Malabron is een „esperit", een „luiton", een

---

[1]) Ermanarichsage p. 48.

[2]) Op de etymologie van Maugis kom ik nog terug.

[3]) De verbetering van „tuoit" in „tuloit" is van Jordan. Die Sage der vier Haimonskindern.

waterdaemon, zoon óf van een fee, óf van een jonkvrouw en wat men in Zuid-Nederland noemt een nachtduivel. In den „Gaufrey" heeft Malabron een zoon Robastre, wiens moed hij beproeven wil. Dit gebeurt op een nacht, dat Robastre waakt in een rooverskasteel bij het lijk van Aleaume. In de groote zaal, waar de zoon in doodenwake neerzit, verschijnt de vader als geest. Deze dooft de kaarsen uit, richt de baar met den doode rechtop en stoot kreten uit. Met de armen van het lijk omvat hij Robastre, die onvervaard blijft. Plotseling verandert de geest in een „palefroi noir", dan in een brullenden stier, die onverwondbaar is, maar wien de baard door den moedigen waker in brand wordt gestoken. De beproeving is daarmee teneinde en de vader ontpopt zich als een schoon jongeling.

We zijn hier ver van alle kunstgrepen der Meesterdieven en Toovenaars, die de groep der „Larrons" vormen, verwijderd geraakt. Een motief n.l. dat van d e d r i e n a c h t e n v o l v e r s c h r i k k i n g uit de sprookjesgroep d e P r i n s e s i n d e d o o d k i s t is hier aangewend. Daarin wordt verhaald, hoe een man drie nachten waken moet in een huis, soms bij een doode, en hoe hij dan bestookt wordt door daemonen of den doode zelf. Na onvervaard volharden is de schoone, weer levend geworden jonkvrouw zijn belooning.

Malabron staat Robastre in diens verdere leven bij met zijn bovenmenschelijke gaven: zijn alwetendheid, zijn tarnkap, en door zijn macht fantasmagorieën te doen opdoemen, zelfs redt hij zijn zoon bij een schipbreuk door visch te worden en Robastre op zijn rug aan land te dragen. Door zijn fantasmagorieën en alwetendheid, doet hij denken aan Alberich en aan Elegast. Boven heb ik uitvoerig betoogd, dat geen van beide overeenkomsten bewijzen een nauwere verwantschap tusschen Alberich en Elegast, dus ook niet een engeren samenhang van Malabron, met Elegast of Alberich tegenover de andere „larrons". Evenmin is het enkele feit, dat Maugis en Malabron zich beiden kunnen metamorphoseeren afdoende bewijs voor de oorspronkelijkheid van Maugis tegenover Malabron: Maugis en Malabron

zijn door hun aard onafhankelijk van elkaar, alleen de namen hebben contact[1]).

Tot deze naamgroep behoort ook Malaquin of Malequin, de tegenhanger van Basin in den „Jeh. de Lanson". Hun conflict is dat van de twee toovenaars uit het bovengenoemde sprookje van den Tooverwedstrijd: zij metamorphoseeren zich om en om. M.i. hebben we hier te doen met één figuur, die tot tweeheid geworden is onder invloed van den tooverwedstrijd. Maar daar Basin ook in andere romans voorkomt, in ieder geval de meest typische „larron" geworden is, daar Basin den naam draagt van den Sicambren-koning, en Malequin een, die tien tegen één onoorspronkelijk is, geinspireerd slechts op de andere dievennamen met Mal, Mala, houd ik Basin voor den eerst aanwezige.

Wat de toovenaars betreft, die geen naamverwanten zijn van Maugis:

Eustache le Moine is, waar hij als toovenaar optreedt, een volkomen onorigineel wezen. Toen ik den roman van den avontuurlijken monnik las, leek me, dat het heele eerste stuk tot vs. 303 voorgevoegd moest zijn. Nauwkeuriger onderzoek bevestigde dit, want:

1°. Vs. 303 begint bij 't begin van Wistasce's leven, terwijl de vooraf gaande regels hem al in zijn vollen fleur deden zien.

2°. Tot vs. 303 doet Wistasce de eene tooverkunst na de andere en als hij uitgeput is, doen zijn twee gezellen even bovenmenschelijke toeren, zoodat in de driehonderd regels zeven betooveringen plaats hebben en in de daaropvolgende tweeduizend géén enkele.

3°. Bij vs. 283 te beginnen[2]), dus in 't eerste deel van den roman, vindt men de volgende passage:

---

[1]) Ook hierop kom ik terug.
[2]) Ed. Foerster.

„Li .j. content, che m'est avis,
Et de Basyn et de Maugis.
Basins cunchia mainte ville
Et Maugis a fait mainte gile;
Car Amaugis par ingremanche
Embla la couronne de Franche,
Joiouse et Corte et Hauteclere
Et Durendal, qui mout fu clere;
Basin si embla Amaugin
Et Amaugis embla Basin.
De Maugis ichi vous lairai,
D'Uistasce le moigne dirai
Qui mout sot plus que Amaugis,
Ne que Basins, che m'est avis.
Travers, ne Baras, ne Haimés
Ne sorent onques tant d'abés."

Foerster denkt hier aan invloed van de Arturromans, en wil uit een daar voorkomenden Amangon, Amangin, Amagin de wisseling Amaugis-Maugis verklaren, want de aan Maugis toegedachte dieverijen in den „Eustache" zouden niet in den „Renaus" of in den „Maugis" voorkomen. Maar hier kan men onmiddellijk tegen aanvoeren:

a. De wisseling Amaugis-Maugis komt óók voor in den Renaus[1];

b. Wel zeker stal Amaugis in den „Renaus" „la couronne de France" met nog bovendien de zwaarden der twaalf pairs[2].

Alleen verkeerd is „Amaugin" en „Amaugis" in vs. 291 en vs. 292, want Basin en Maugis hebben nooit tegenover elkaar

[1]) Renaus ed. Michelant p. 98, 102, 125 en 261 volgens Dr. Loke.
[2]) Renaus p. 306.

gestaan, wel Basin en Malequin. Er is echter geen enkel bezwaar „Amaugin" in „Malequin" te veranderen [1]).

Wanneer we nu de zoo gerestaureerde passage beschouwen, dan zien we, dat de dichter al de toovenaars-dieven heeft gekend en zich uitgeput heeft nog sterker staaltjes te verzinnen. Hij stelt zich b.v. niet tevreden met het stelen van een stuk varken, zooals Barat et Haimés, maar laat eerst het beest betooveren, zoodat het ineens een oude bes lijkt, waarop iedereen op de vlucht slaat en 't vleesch meegenomen kan worden door den dief.

Dus is de toovenaar-dief Eustache geïnspireerd op de avonturen van Maugis, Basin, Malequin en Baras en Haimés, derhalve de onoorspronkelijkheid zelve.

Dezelfde neiging om sterk op de spits gedreven avonturen te vertellen zien we toegepast bij Fouchier le Maréchal: hij steelt honderd muilezels en honderd paarden belast met buit, driehonderd „hanaps" en een van Alexander afkomstigen helm uit Karel's slaapkamer. In 't algemeen is hij op roof van schatten uit. Was het niet, dat hij deuren kan openen zonder sleutel en iemand in den slaap berooven, dan zouden we een gewonen roofridder in hem kunnen zien, maar door deze trekken hoort hij tot de epische „larrons". Vergelijken we echter de tooneelen van dieverij door Fouchier bedreven met de sobere voorstellingen in de Meesterdiefsprookjes, of met die van Maugis, of Elegast, dan ligt het er bij den roofzuchtigen Maréchal te dik op, dan dat we hem voor een oorspronkelijke figuur kunnen houden. D.w.z., wanneer ik spreek van „onoorspronkelijke figuren" dan bedoel ik daarmee, dat hun attributen van Meesterdief en Toovenaar geleend zijn en niet, dat een heele persoon geïnspireerd is op de eenmaal litterair vastgestelde, of de in de sage levende outlaw:

---

[1]) Ook Jordan t. a. p. stelt deze verandering voor. Benary zegt (Ermanarichsage p. 49 noot 1): „Eine unwesentliche Variante zu Amaugis ist Amaugin.

Ik zeide reeds, dat Fulko en Eustache inderdaad bestaan hebben; Fulko was een tijd- en landgenoot van Jan zonder Land, behoort dus met Robin Hood, die buiten den roman om in Engeland een eigen leven leefde, tot de Engelsche outlaws en werd in Frankrijk bekend door een Anglonormandischen roman. Of Jean de Rampagne, Fulko's gezel, werkelijk bestond, is niet te zeggen. Hij is eerder jongleur dan outlaw; als zoodanig vermomd, dringt hij in 't vijandelijk kamp.

Een dergelijke verkleeding is aan den eenen kant een litteraire trek, die buiten de meesterdieverij valt en aan den anderen kant doen zijn vermommingstooneelen, zijn kennis van kruiden en bedwelmende dranken, die binnen de grenzen van de werkelijkheid blijft, sterk aan letterkundigen invloed van de Maugisscènes denken. En daar we den roman van Fulko slechts kennen uit de latere proza-redactie is dat zeer wel mogelijk. In ieder geval heeft de sage der outlaw-toovenaars aan Jean de Rampagne vage trekken gegeven, die hij als oorspronkelijke jongleur niet had. Ze verwde hem met een meer geheimzinnigen tint.

Eustachius Dictus Monachus is Franschman van geboorte; hij zag waarschijnlijk het levenslicht in Courset bij Boulogne[1]), was eerst dienaar n.l. sénéchal van den Graaf van Boulogne, maar werd weldra rebel. Er wordt verder van hem verteld: „et existens pirata et piratarum magister, multis damnosus fuit et cruentus." Hij maakt als piraat de kusten van Engeland onveilig, maar is blijkbaar vaak trouw dienaar van den Franschen Koning Philippe-Auguste, voor wien hij krijgswerktuigen brengt aan de Engelsche baronets, die in opstand zijn tegen Koning John, en in Philippe's naam bewaakt hij de Fransche kust[3]). Eustache wordt dan ook herhaaldelijk

---

1) Er wordt ook vermeld, dat hij uit Vlaanderen afkomstig was. Zie Inl. v. Trost op Wistasse le Moine p. VIII.

2) id. p. VIII noot 3.

3) ib. p. XIII.

genoemd in de „Patent Rolls" en „Close Rolls" der Engelsche Koningen.

Aan hem hechten zich de avonturen van Maugis, Basin en Malequin, zooals ik reeds aantoonde.

Misschien is er ook wel werkelijk een Galien hoofd van een bende ballingen geweest, die zich door roof voedden en onder 't mom van monnik reizigers in hun huis lokten. Maar zijn geschiedenis is voor ons verder van weinig belang, want ze verloopt tot die van een gewoon woudroover: er heeft dus slechts een outlaw-herinnering gespeeld door een ordinaire rooverhistorie.

Ik meen inderdaad een historische persoon te kunnen aanwijzen voor Tieris l'Ardenois. In de romans zijn er hier en daar slechts toespelingen op hem, waarvan de duidelijkste is die in den „Fierabras":

C'est Tieris l'Ardenois o le grenon mellé,
Un vielart, un cenu de mout grant cruauté,
Qui plus a de mille hommes mordris et estranlés
En la forest d'Ardane ou il a conversé [1])

Maar in de bovengenoemde „Close Rolls" waarin ook Eustache vermeld wordt, staat te lezen:

„Rex, etc. W. Thesaurario et G. et R. camerario, salutem... Et liberate Rogero de Chauton et Terrico de Arden qui duxerunt fratrem et avunculum Eustachii Monachi prisones de insula de Serke [2]), quadraginta solidos, per eundem episcopum (Petrum Wintoniensem episcopum)... Teste, domino Wintoniensi episcopo, apud Westmonasterium. iiij. die novembris (A. D. 1214, an. 16o Johann) [3]).

We vinden hier dus een Tierri d'Ardane als betaald tegen-

---

[1]) aangehaald door Bédier. Legendes IV p. 282.
[2]) Eiland bij Guernsey. Trost p. XI.

stander van Eustache. Ik acht het niet onmogelijk, dat we met de figuur uit het Fra. volksepos in levenden lijve te doen hebben. Want het trof me al, vóór ik deze Lat. plaats vond, hoe Eustache, Fulko en Tierri, na aflichting van de los opgelegde tooverijen van Eustache, een menschelijker sfeer, een geur van werkelijkheid om zich heen hebben, meer outlaw zijn in den echten zin van 't woord, dan al de gezamenlijke „larrons" er tegenover. Op grond hiervan zou dan die andere Ardennois n.l. Lambert d'Oridon, van wien niets anders verteld wordt dan dat hij schatten steelt en menschen van 't bewustzijn rooft, eveneens bestaan hebben. Dat er in de Ardennen „dat wilde lant" meer dan één wettelooze leefde is zeker. Voor ballingen was het woeste bergland het toevluchtsoord, zooals de Abruzzen in Italië dat zijn. Het duister Ardennenwoud was voor 't volk omgeven van een geheimzinnigen nevel, waarachter wonderbaarlijke dieren en fabelachtige wezens hun bovenzinnelijk bestaan voerden [1]). 't Is daar speciaal, dat de outlaw-sage gelocaliseerd werd. Volgens de romans huisden er ook Basin, Galopin en Maugis.

't Zijn deze drie, die met den niet in de Ardennen levenden Grimmart, als echte Toovenaars en Meesterdieven staan tegenover de historische en historisch getinte outlaws.

In al de voorgaande gevallen is sprake van ontleening van figuur aan figuur met hier en daar nieuwe opsieringen. Maar de toovenaar-dieven komen soms in twee verschillende romans in gelijke *episoden* voor, en daar hebben we dus te doen met ontleening van 't ééne gedicht aan 't andere. Om te beginnen valt dan alles weg, wat in den Duitschen „Loher und Maller" van Grimmoner gezegd wordt, want deze decadente sensatieroman is van het levenswarme epos maar een dorre, grove, krakende nabootsing uit later tijd. Wat het model geweest is voor de episode, waarin Grimmoner binnendringt bij Loher om de koningin te ontvoeren, is duidelijk: 't zijn de bevrijdingsscènes uit de Vierheemskinderen en niet de toeren van Grimmart

---

[1]) Jordan. Die sage von den vier Haimonskindern p. 21.

uit den Sibille. Want evenals Maugis-Malegijs in den Renaus[1]) en in de Nederlandsch-Duitsche versies[2]), gaat Grimmoner als pelgrim vermomd in de vijandelijke legerplaats en ondervindt daar precies dezelfde onvriendelijke bejegening van Loher als Maugis van Karel, want ook de eerste keizer beweert, dat hij alle „Beckarts" haat en wantrouwt, maar wordt ten slotte zóó omgestemd, dat hij zelf den pelgrim te eten geeft. En evenals Malegijs de drie broers ontvoert door de wakers te doen slapen en den onder betoovering staanden vorst om verlof tot heengaan te vragen, evenzoo verdwijnt Grimmoner met Koningin Weiszblume. Er zijn dus twee episoden uit de Vierheemskinderen gecopieerd n.l. het binnendringen van Maugis om poolshoogte te nemen van Ritsaert's lot (in alle versies der Heemskinderen voorkomend) en de ontvoering van drie der vier broers (deze episode ontbreekt in 't Fra.)[3]). Het is heel natuurlijk, dat deze scènes gecombineerd zijn, want aan de eerste ontbreekt in den Renaus van Montalbaen de bevrijding door list en tooverkunst, die dus aangevuld moest worden met een andere bekende ontvoering: deze lag voor 't grijpen in 't zelfde werk ongetwijfeld dus een Duitsche of Ned. versie en niet een Fra. Heel anders doet zich Grimmart-Guiomar voor in den „Sibille": hij is een roover, die begenadigd wordt, terwijl al zijn gezellen gevallen zijn. Hij blijft een trouw helper van zijn overwinnaar en steelt voor hem uit een slot schatten, waar hij weliswaar indringt als oud menschje, maar niet als pelgrim en ook volkomen anders bejegend wordt dan Malegis of Grimmoner.

Dus kunnen we Grimmoner laten verdwijnen uit de vergelijking. Ook de „Jehan de Lanson" heeft trekken met den „Renout van Montalbaen" gemeen: in den Fra. „Renaus" en in alle andere versies der sage steelt Maugis na zijn gevangenschap de keizerskroon van Karel en de beroemde zwaarden der twaalf

---

[1]) Vgl. Renaus ed. Michelant p. 250.
[2]) Ned. Volksb. ed. Matthes p. 140. vd. Aelst p. 145. Reinolt p. 300.
[3]) Ned. Volksb. p. 96 en 97. vd. Aelst p. 96 en 97. Reinolt vs. 5954 e. v.

pairs. Zoo ook besteelt Malequin hem in den slaap en gaat heen met de twaalf zwaarden.

Jordan's opmerking, dat niets verder in den „Jeh. de L." bekendheid met „de Vierheemskinderen" verraadt, zoodat dus de overeenkomst verklaard moet worden door het aannemen van een hypothetische bron en nog wel van den hypothetischen „Basin" (den Fra. Elegast) is hypothese op hypothese gestapeld en bewijst niets.

Vóór de regelrechte overneming uit den „Renaus" in den „Jeh. d. L" pleit:

1e. dat in de niet-Fra. versies nog een andere episode identiek met een in den „Jeh. de L.", voorkomt, n.l. die van den paardendiefstal, terwijl in den „Renaus" gezinspeeld wordt op het stelen van een paard door Maugis. Deze volkomen gelijke episode heeft Jordan genegeerd. Wel is paardendiefstal een algemeen motief, maar des te meer treft het, dat dit in den „Jeh. de L." en in den „Renaus" precies op dezelfde manier ingekleed is, en volkomen anders verteld wordt dan in alle andere verhalen. Bovendien ook Basin treedt op onder pelgrimsvermomming evenals Maugis.

2e. Malequin is een onoorspronkelijke naam.

Tegen de regelrechte overneming pleit:

1. In een bekende Basin-versie komt inderdaad paardendiefstal voor n.l. in de Yslandsche, waar ook het stelen van een zwaard te vinden is, dat van Renfrei den samenzweerder, terwijl in andere versies de twaalf pairs den samenzweerders zijn, dus is er een versie denkbaar, die de twaalf pairs als samenzweerders heeft én de diefstal van hun zwaarden.

2. De Ned. Vierheemskinderen, het volksboek, kan invloed gehad hebben van den „Jeh. de L." of de hypothetische Mnl. vertaling er van.

3. In den „Jeh. de L." is een eigenaardige bijzonderheid gevoegd bij den zwaardendiefstal, n.l. dat Basin, die had moeten waken, door teveel drinken in slaap gevallen is, en Malequin, om hem deugdelijk ten spot te maken, hem de snor afscheert.

Deze trek is een trek van den Rhampsinitos en wel van den Russischen, Siberischen en Cyprischen.

Er zijn dus drie mogelijkheden: òf de zwaarden-episode werd overgenomen uit den „Renaus" en verrijkt uit de „littérature orale"; òf de „littérature-orale" heeft het motief gegeven en de dichter heeft er spontaan de 12 zwaarden in betrokken, zoodat we dan met polygenesis te doen hebben, òf de heele combinatie moet al in een redactie van den „Renaus" of van den „Jeh. de L." voorgekomen zijn. Zoodat we kunnen constateeren, dat we nog precies even ver zijn als vóór de redeneering. 't Minst gedwongen is wel de eenvoudige overname uit den „Renaus"; en bovendien: zouden inderdaad de 12 pairs als de oorspronkelijke samenzweerders gedacht zijn? En, al is de chronologie niet vast volgens Bédier, we houden toch den indruk, dat „Jeh. de Lanson" om zijn innerlijke waarde een navonkeling is, terwijl de „Renaus" een sterk gewas uit stevigen bodem lijkt.

Een treffende overeenkomst is er in de beschrijving van Galopin's kleinheid en die van Auberon in den Fra. „Huon". Beiden hebben hun dwergengestalte te danken aan de gift van een fee, die onmiddellijk na de geboorte het kind kwam beschenken.

Voretzsch[1]), die zoo fijn de Auberon-figuur ontleed heeft, zag de gelijkheid dezer beiden episoden over 't hoofd, om alleen te wijzen op de feeën, die in het latere volksepos voorkomen, n.l. in den „Galien restoré" en in de „Enfances Garin de Monglane".

Daar de uitbeelding van Auberon sterk onder Britschen invloed staat, moest dat Voretzsch ook de dwergengestalte van den feeënkoning wel uitsluitend als een stukje „matière de Bretagne" doen beschouwen. Nu lezen we echter in den „Elie de St. Gille[2])":

A l'ore que fui nés ceste paine m'avint:
IIII fees i ot; quant vint al departir,
Li une me voloit a son eus detenir;

[1]) t. a. p. p. 124.
[2]) ed. Société des anciens textes francais vs 1183 e. v.

Mais les autres nel vaurent endurer ne soufrir
Et prierent a Dieu qui onques ne menti
Que ja mais ne creüsse, tous jors fuisse petits.

En al is in den „Huon" de plaats gevarieerd, zoodat één der feeën hem een bult en gedrochtelijkheid toewenscht, om hem onmiddellijk daarop in diep berouw bovenaardsche schoonheid te schenken, en al is zeker, zooals Voretzsch opmerkt, de *gedrochtelijke* dwerg Britsch en niet te verklaren uit de kleinheid der elfen, de verschijning op zich zelf is in beide romans identiek. Uitgesloten is overneming respectievelijk in de twee romans regelrecht uit de verschillende sprookjes, waarin deze beschenkende feeën verschijnen, want ten eerste verschillen de giften onderling nogal en allen verschillen zoowel met den „Huon" als met den „Elie". Een variatie van één sprookjesmotief op precies dezelfde manier in twee Fransche tegelijk is onwaarschijnlijker dan overneming van den eenen roman uit den anderen, die voor de hand ligt; tenzij ook in een Britschen roman de feeën aan te wijzen zijn, dan is putten uit een gemeenschappelijke Britsche bron mogelijk [1]). Maar als er ontleening van den „Huon" aan den „Elie" of omgekeerd in 't spel is, is 't niet uit te maken, wie de gever en wie de nemer is. In ieder geval is dit geval er een van ontleening binnen de Fransche romanlitteratuur.

Ook de „Sibille" en de „Elie" hebben een passage gemeen. Alle versies der „Sibille", metrische en prozaïsche, vertellen, dat Sibille en haar zoon Looy met Varoquel als beschermer naar Konstantinopel trekken en in een bosch door twaalf roovers worden overvallen, waarvan de laatst overgeblevene, als hij al zijn makkers gedood ziet, zich aan Looy's voeten werpt en om

---

[1]) Bolte en Polívka I p. 439 verwijzen voor het motief *feeën bij de geboorte* naar San Marte's Arthursage. Dit boek heb ik niet kunnen bemachtigen. Waarschijnlijk komt de episode dus wel in een Britschen roman voor. Een jongere roman, de Perceforest, die vol van de Arthursagen is, heeft het motief eveneens.

genade smeekt. Het leven wordt hem gelaten en de ex-roover is verder een trouw dienaar van zijn overwinnaar. De begenadigde roover is Grimmart-Guiomar. Ook Galopin is onder een rooversbende en ook hij smeekt Elie om genade en eveneens dient hij verder trouw dengeen, die hem 't leven liet behouden. Daar de chronologie niets leert, is het weer moeilijk uit te maken, wie hier de gever en wie de nemer is.

Wat Galopin's paardendiefstal betreft, deze episode staat ver af van die in overige chansons de geste, maar daarentegen buitengewoon dicht bij den paardendiefstal, zooals die schering en inslag is in de daemon-meesterdiefsprookjes. In deze laatste dringt de held als oud menschje den stal binnen. waar de knechts het te stelen paard omringen. Hij bedwelmt de wakers met wijn, zoodat ze in slaap vallen en den verwachten dief vergeten. Zoo wordt ook het paard, dat Galopin voor Elie zal stelen, omringd door wakers en ogesloten gehouden in een „travail" en ook hier slaagt de dief erin, de ridders te bedwelmen, die wacht zouden houden. Alleen, hij verdooft hen door den geur van een fijngewreven kruid en bovendien springen alle sloten van zelf open voor hem. „There is magic in the web" van Galopin's handelingen en niet in 't weefsel van de paardendiefstallen door de mondelinge overlevering gemaakt. Ik geloof niet, dat het verhaal uit den „Dolopathos" (ook in sprookjes voorkomend, in Sicilië b.v.[1])), waarin een duimelingtje gepakt wordt in een hand vol hooi en voor 't paard, dat gestolen moet worden, geworpen), als voorbeeld voor Galopin's avontuur diende: de inkleeding dezer episoden verschilt te veel en, zooals ik reeds aantoonde, Galopin's kleinheid zal hij wel met Oberon gemeen hebben. We zouden dus kunnen besluiten tot een regelrechte overneming van de paardendiefstalscène uit het sprookje van den meesterdief in den roman. Maar er is iets, dat weerhoudt om de Galopin-episode te beschouwen als een rank, die 't sprookje door 't epos slingerde.

---

[1]) Gonzenbach n⁰. 83.

Want het kruid, waarmee Galopin bedwelmt is dat:

„Que Basin ot tolu, quant Garin encanta,
Quant li fain de la loge si fort les engresa:
Signor, che fu la nuit que Karles i ala [1])".

Dit is natuurlijk niets anders dan een toespeling op een Basin-*verhaal*, zoo niet op een *roman*; en in den IJsl. „Basin" is een paardendiefstal te vinden. Dus komt de vraag op: is de onmiddellijk op de aanhaling uit den Basin volgende diefstal een ontleening aan een „Chanson de Basin?" Gesteld er is inderdaad een roman geweest over Basin, gesteld daarin kwam de paardendiefstal voor, zooals die in den „Elie" beschreven is, dan is de stal-episode een ontleening. Bedenken we dan nog, dat *alle* andere Galopin-episodes identiek zijn met scènes in andere chansons de geste en wel met die, waarin twee oorspronkelijke volksfiguren (Oberon en Grimmart) voorkomen, dan kunnen we gevoegelijk besluiten tot onoorspronkelijkheid van de Galopin-figuur.

Gesteld er is een roman van Basin geweest, en de paardendiefstal kwam er niet zóó in voor als in den „Elie", dan moet die episode gevarieerd zijn met behulp van het Meesterdiefsprookje. Maar daar wordt Galopin niet oorspronkelijk van.

Gesteld, er is geen roman van Basin geweest, dan moet de vermelding van het kruid slaan op een volksverhaal omtrent Basin, en dan is dus de heele episode van kruid en paardendiefstal regelrecht geput uit twee verschillende uitingen der „littérature orale". Galopin zelf kan dan, wat deze parallelle trekken betreft, geen oorspronkelijke figuur zijn, en wat zijn verdere opsieringen aangaat, deze zijn dan òf ontleeningen aan andere chansons de geste, òf, indien de dichter van den „Elie" de gever is, uitgewerkt in 't brein van den romancier.

Hoe we 't keeren of wenden: Galopin is een boekenfiguur.

Ik geloof dit niet van G r i m m a r t-G r i m o a r t. Maar vóór

---

[1]) Elie de St. Gille ed. Société des anciens textes francais vs 1980 e. v.

ik over diens karaktertrekken als toovenaar-dief iets ga zeggen, dien ik het gebruik van den naam Grimmart, die door Langlois niet opgegeven wordt, in zijn „Noms propres dans les Chansons de geste" en dien ik ook elders niet vermeld vond, te rechtvaardigen.

De „larron" wordt Grimmart geheeten in de Fra. proza-Sibille [1]). Men zou hier Grimoart verwachten, wanneer men de oplossing van Wolf aanneemt, die het in den metrischen „Sibille" voorkomende Gri. verklaarde als verkorting van Grimoart: immers de proza-redactie is naar het gedicht bewerkt. Dat in het laatste inderdaad Grimoart zou bedoeld zijn, is niet zeker, (alhoewel Grimoart regelmatig uit Germ. Grimward ontstaan is en Grimmart niets anders kan zijn dan een ongewone spelling [2]), want Albericus Triumfontium, die, toen hij gewag maakte van de lotgevallen der koningin Sibille, putte uit gallische „cantores", en na 1241 schreef, geeft den naam Girimardus [3]). Dr. Schönfeld deelde me omtrent dezen vorm mee: „de eerste *i* van Girimardus is in ieder geval onecht. Een verlezing uit *Guimardus is mogelijk; of de *i* is een svarabhaktische, op één lijn staand met Kenuz, Kanuz = Knut e. dgl.". Ik kan hieruit dus geen vaste conclusie trekken omtrent den naam in Albericus' bron, waar óf Grimmart óf Guimar(t) moet gestaan hebben. In 't laatste geval zou men moeten aannemen, dat de vorm Girimardus den invloed van de (Germ.) namen op -hard(us) ondergaan zou hebben, daar die in het Fra. uitgaan op art.

Dit zijn echter in oorsprong twee verschillende namen: aan den eersten ligt, zooals ik reeds naar Dr. Schönfeld meedeelde Germ. Grimward ten grondslag. Dit werd (ik citeer weer

---

1) Daar ik reden had om te twijfelen, of in de proza-Sibille de vorm Grimoart of Guiomar inderdaad voorkwam, is Mr. Deslandres van de Bibliothèque de l' Arsenal te Parijs zoo vriendelijk geweest dit na te zien. Alleen Grimmart komt voor.

2) Door vriendelijke mededeeling van Dr. M. Schönfeld.

3) Ad annum 770. Monumenta Pertz XXIII.

mededeelingen van denzelfden deskundige) in het Oudfra. normaal *G r i m o a r t. In 't Pikardisch werd de *o* tot *u* en dit G r i m u a r t leverde in 't Mnl. G r i m u w a e r t op.

G u i m a r echter is een variant van G u i o m a r, dat zonder twijfel uit Germ. W i o m a r is ontstaan. De naam G u i o m a r draagt de dief in het Spa. en Dietsche volksboek van Koningin Sibille. Het is een vergissing dat G u i o m a r niet voorkomt in den Ned. „Sibille", een verwarring ontstaan door een zeer onduidelijke passage in Wolf's bespreking van de twee volksboeken, den „Huge van Bordeeus" en den „Sibille".

Wolf heeft het Spa-volksboek van Sibille vertaald en daar het Ned. hier sterk mee overeenkomt, het Ned. niet geanalyseerd, maar alleen de afwijkingen van den Spa. tekst geconstateerd. Van capittel XVII, waarin de rooversstrijd voorkomt, zegt hij: „Im Niederländischen wird der Anführer der Räuber blos „„Capeteyn"" genannt. Auch erwähnt hier der Räuber Guiomar nur, dasz der Eremit der Bruder des Kaisers von Konstantinopel sei" enz.

Door de onduidelijkheid van dezen uitleg is prof. Kalff er toe gekomen, G u i o m a r (d.i. in den metrisch-Fra. „Sibille" G r i. door Wolf opgelost tot G r i m o a r t) te houden voor den Ned. „Capeteyn". Dit leek me, toen ik Wolf's vertaling van het Spa. Volksboek las, niet langer waarschijnlijk, omdat daarin de rooverhoofdman „P a t r e m a y s heet[2]) en behalve hij ook G u i o m a r vermeld wordt, zoodat ik wel aan de mogelijkheid moest denken, dat „Capeteyn" op „Patremays" sloeg en Guiomar wél genoemd werd. Door navraag in de K.K. Hof-Bibliothek in Weenen, waar het volksboek berust, kreeg ik de volgende vriendelijke inlichting:

„In Kapitel 17 des Volksbuches von der Königin Sibille, ist der Räuber G u i o m a r an 2 Stellen genannt — u. zw.:

---

[1]) F. Wolf. Über die beiden wiederaufgefundenen Nied. Volksbücher von der Königin Sibille und von H. von Bordeaux.

[2]) Wolf. Über die altfranz. Heldengedichte p. 141.

Eñ die ander, Guiomar gheheetē, bleef te lyue, want hy Loys ghenade badt op zyn knien u. s. w.

Here sprac Guiomar: Desen bosch es seer groot.

G. ist also vom „Capeteyn" unabhängig".

Om kort te gaan: we treffen binnen het Sibillecomplex een „larron" aan, die beurtelings den naam Grimmart (Grimoart) en Guiomar draagt. Of hier ook twee personen achter schuilen?

Benary heeft als historisch prototype van Grimmårt aangegeven Grimoald van Beneventum, Koning der Langobarden. Helaas heb ik Benary's uiteenzetting niet kunnen raadplegen. Er zijn, meen ik, van Benary's standpunt uitgaand, twee gevallen mogelijk: de geschiedenis van Grimoald heeft een historisch element gebracht in een bestaande sage over een dief-toovenaar Grimoart geheeten (vgl. het proces Albericus-Auberon) welke laatste *naam* verward werd met dien van Guiomar; of Grimoald zelf heeft men tot meesterdief gemaakt en gedegradeerd, zooals Koning Basanus. De namen Grimoald, Grimoart, Guiomar zijn dan eenvoudig verward.

Maar wie en wat was dan de Guiomar, die in aanmerking kwam verward te worden met twee zoo doorluchtige personages? blijft voor ons de vraag. Het is hoogst waarschijnlijk, dat Grimoart en Guiomar van verschillenden oorsprong zijn, want afgezien van de ongelijke namen, worden in den Mnl. metrischen „Huge" twee tooverkunsten van Grimuwaert verteld n.l. het doen dolen van menschen en 't doen stilstaan van paarden[1]), die niet aan Guiomar worden toegeschreven. Dit kunnen we wel op rekening stellen van den Mnl. dichter, die uit de practische tooverij nog wat sieraden voor zijn held haalde; echter kunnen die ook reeds aan den figuur Grimuwaert, die uit Frankrijk via Picardië tot ons kwam, gehecht zijn geweest. Deze eigenaardigheden zijn niet in 't algemeen aan de „larrons" eigen, dus ben ik wel geneigd voor zoover het die

[1]) Kalff. Mnl. epische fragmentèn p. 229 vs. 7—18.

eigenschappen betreft aan werk van den Mnl. romancier te denken. Dit doet echter niets af tot het feit, dat Grimuwaert niet ontleend is aan den een of anderen roman, want in den „Huge" is hij een indringer, die verwijderd moet worden willen we een zuivere redactie krijgen en uit het Sibille-complex kan hij niet overgenomen zijn, zoo sterk wijken zijn avonturen af van die welke Guiomar-Grimoart beleeft.

Zelfs al heeft er een Mnl. *roman* van Sibille bestaan, waarop het ons bewaarde volksboek teruggaat, dan zou, wilde men daaruit in den „Huge" Grimuwaert overgenomen hebben, men tevens een zoo beteekenend verschil moeten aannemen van de rooversgeschiedenis daarin en die der overige Sibille-versies, dat de zelfstandige bewerking in 't Mnl. zou moeten verklaard worden: 't is een quaestie van stof verplaatsen van de eene roman naar de andere. Grimuwaert is bekend geweest onafhankelijk van een roman en daar hij, zijn naam bewijst het, uit Picardië tot ons kwam, is er een *volksfiguur* Grimoart in Noord-Frankrijk geweest.

Is het feit, dat Grimuwaert in enkele eigenschappen sterk afwijkt van Guiomar geen afdoende bewijs, dat achter de twee *namen* twee *personen* schuilen (immers Grimuwaert en Grimmart kunnen in deze zelfde trekken verschillen) meer gewicht legt in de schaal, dat ik een andere historische persoon dan Grimoald van Beneventum, en correspondeerend met Guiomar in naam en karakter kan aanwijzen. In de Annales Einhardi lezen we n.l. ad annum 821 en 825 van een opstandeling onder de Bretonsche grooten, die zich tegen Lodewijk den Vromen verzet, maar zich ten slotte voor hem buigt. De rebel draagt den naam Wihomartus (9e eeuwsch hs.), Wihomarchus (10e eeuw), Wiomarcus (12e eeuw). We ontmoeten hier dus een opstandige, een „outlaw" en nog wel tegenover Lodewijk, zooals „Guiomar" tegenover „Loys". Bovendien vinden we hier den Germ. vorm van den naam Guiomar.

De vormen op-march(us) en -marc(us) zijn op grond van de overlevering scundair. Wat de uitgang -mart(us betreft, Kalbow verklaart, dat de uitgang mart in den naam

G u i m a r t „seinen Ursprung und seine Verbreitug der Beliebtheit des Bischofs von Tours *Mart(inus)* verdankt" [1]). Dr. Schönfeld is van meening, dat de keus tusschen de twee grondvormen *W i o m a r(u s) en *W i o m a r t(u s) niet moeilijk is, daar we zonder twijfel te doen hebben met het wijdverspreide - m a r u s en niet met het duistere, eerst sedert de 6e eeuw in enkele namen voorkomend m a r d, dat dan ook eerder - m a r d u s opgeleverd zou hebben. Een betere oplossing dan de invloed van M a r t-i n u s is voorloopig niet te vinden.

Ik concludeer dus: de Bretonsche rebel Wiomar en Guiomar de outlaw zijn in den grond dezelfde. We hebben hier weer 't bekende verschijnsel: een historische figuur door en volgens de overlevering opgesierd. Wanneer Benary's parallel tusschen Grimoald en Grimoart geaccepteerd wordt, zouden er dus twee „larrons" met twee verschillende namen in 't spel zijn, ieder vertegenwoordigd in een verschillende redactie van den „Sibille". Van mijn standpunt uit blijft het echter mogelijk, dat de historische personen de Breton Wiomar en de andere tegenstander van Lodewijk, Grimoald van Beneventum, die zich eveneens ondergeschikt aan den Karolingischen vorst erkende, reeds verward, en deze ineengevoegde figuren der overlevering in de omlijsting der „larrons" gezet werden.

Daar de outlaw-sage in Frankrijk aan de noordelijke kust gelocaliseerd is, zal eerder Wiomar dan Grimoald de overlevering der wetteloozen tot zich getrokken hebben. Ik houd Grimoald dus voor een secundaire figuur in de sage van den Meesterdief Grimm̊art-Guiomar.

Een der belangrijkste, zoo niet de belangrijkste „larron" is M a u g i s.

Hij kan zich evenals Auberon in een groote belangstelling verheugen en ook over hem is men het verre van eens, ja, de meeningen zijn nog meer verdeeld dan die over den koning der

[1]) Die Germanischen Personennamen des Altfranzösischen Heldenepos p. 155.

elfen: noch over 's toovenaars naam, noch over zijn afkomst en aard heerscht een eensgezinde opinie.

Wanneer we de meening van Mone, Simrock en Gautier als „überholt" terzijde laten en Jordan's weinig positieve uiteenzettingen mede, dan is er toch wel een uitgesproken neiging onder de geleerden aan te wijzen om den naam Maugis afwisselend met Amaugis, als Germaansch in oorsprong te verklaren, 't zij men Amaugis als den oorspronkelijken vorm aanneemt en die afleidt uit een Germ. naam, die de Lat. schrijvers boekten als Amalgisus, 't zij men Maugis als origineel beschouwt en deze naam in verband brengt met een Germ. Madalgêr. Bij deze laatste opvatting dien ik stil te staan, daar zij vooral *de sage* van Maugis in den kern treft.

Madalgêr is, volgens Grimm's mededeeling de oud-Duitsche naam voor het kruid *basilicum* en bovendien voor een in den „Morolt" voorkomenden *dwerg*, zoon van een meermin [1]). Maugis zou in betrekking staan tot dezen dwerg en Rajna herinnert er aan, dat Maugis ingewijd is in de kruidkunde en zich meermalen verwt, om onkenbaar te blijven [2]). Benary heeft tegen dit laatste, en m. i. terecht, bezwaar: „das Färben ist nun allerdings kein Zug, der gerade an ihm haftet, vielmehr kommt er nicht nur bei sämtlichen ähnlichen Figuren ganz stereotyp vor, sondern auch bei andern des Epos wie der sonstigen Literatur. Und Kräuter spielen im Volksleben eine derartige Rolle, dasz man an sich diesen allgemeinen Zug kaum auf etwas Besonderes und höchstens als verstärkendes Moment mit in Betracht ziehen darf [3])".

Toch is Benary het met Grimm en Rajna eens, dat er betrekking is tusschen Madalgêr en Maugis. Hij wijst er op, evenals Prof. Boer [4]) en Prof. Muller [5]) hier te lande deden,

---

1) Benary, Ermanarichsage p. 44.
2) ib. p. 45.
3) ib. p. 45.
4) Die Sagen van Ermanarich u Dietrich v. Bern p. 182.
5) Tijdschrift XXX p. 72.

dat Aimon, de vader der Vierheemskinderen, dus in nauwe betrekking staand tot Maugis, te vergelijken is met den Heime der Duitsche sage, die als banneling aan Dietrich's hof leefde. Deze Heime nu is volgens den „Biterolf" Madelgêres kind, Madelgêres suon; volgens het gedicht „Alpharts Tod" en de vermelding in „Anhang zum Heldenbuch" Adelgêres Barn[1]). Bij deze namen voegt Benary dan nog dien van den bovengenoemden dwerg, van een smid in Regensburg, die in 't Rolandslied van Pfaffe Konrad voorkomt en de „Recken" Madelolt en Madelgêr in „Dietrichs Flucht".

Dat de namen en personen van Heime en Maugis binnen eenzelfde sage verwisseld worden is geen bezwaar, evenmin het fluctueeren der familiebetrekkingen. Sage is nu eenmaal geen gedocumenteerde historie en dergelijke veranderingen zijn er schering en inslag. Ik zou ook niet graag betwijfelen, dat de *namen* Aimon en Heime, identiek zijn, maar voor een gelijkstelling van de *sage* van Aimon-Maugis met die van Heime en een daarop gegronde betrekking van Madelgêr met Maugis vind ik geen grond aanwezig. Wel wordt later, waarschijnlijk pas in de 13e eeuw, van Heime verteld, dat hij een woudleven leidde en eindigde met een „Moniage", n.l. in de Þiđrekssaga, maar deze trekken zijn „von der Forschung wohl richtig als Nachahmung französischer Vorbilder beurteilt[2]"). Wat met zekerheid te constateeren valt, is bitter weinig: Heime is zoon van Madelgêr, maar wie bewijst, dat dit de dwerg Madelgêr is en niet de menschelijke held uit „Dietrichs Flucht"?

Ook lijken me de speculaties op een smid, die een gelijken naam draagt als een dwerg uiterst gevaarlijk. Ik sta dus op het standpunt van Jiriczek, die de parallel tusschen den dwerg Madelgêr en Heime's vader „höchst zweifelhaft" vindt. Wanneer de naamgelijkheid Aimon-Heime niet toevallig is, dan

---

[1]) Benary p. 49.
[2]) ib. p. 43.

heeft een flauwe herinnering aan zijn ballingschap zich vermengd met de outlaw-sage. Een uitgewerkte outlawsage, zooals die in 't Fra. epos telkens weer als motief gebruikt wordt, is op Germaansch gebied, voor zoover ik weet, niet te vinden. En misschien is tegelijk de naam M a d e l g ê r wel meegevoerd met die van H e i m e, misschien zelfs heeft Maugis wel een sagenelement aan dezen Heime te danken. Van Maugis wordt n.l. verteld, dat hij een schat ontroofde aan Karel. Dit rooven van iets kostbaars is een oeroude trek der sage van Heime, die aan Ermanarich het kostbare „brósinga mene" ontneemt[1]). Boven [2]) heb ik reeds gewezen op de inconsequentie in den Mnl „Elegast", dat Elegast niet naar den Koning durft, omdat hij dezen zooveel ontstal, terwijl hij aan den anderen kant doet, alsof het nooit in hem zou kunnen opkomen Karel te berooven. Mogelijk is zeker, dat we hier niet met een R a m p s i n i t o s-herinnering te doen hebben, maar met „des coninx Ermeryx scat", waarvan ook de „Reinaert" gewaagt, die dan volgens de sage door Maugis en door Elegast van Karel zou gestolen zijn. We tasten hier weer aan alle kanten in de „zweifelhafte Beziehungen".

Wanneer we bedenken, dat van de meest weerbaren onder de „larrons" die de onderlinge vergelijking overleefd hebben: n.l. Maugis, Basin en Grimoart, ongetwijfeld de twee laatsten Germaansche namen dragen, verder, dat we outlaw-sage gelocaliseerd vinden in de Ardennen en Noord-Frankrijk, en vastgehecht aan historische personen aan de Fransche noordkust en in Engeland huizend, dan wordt het toch wel heel waarschijnlijk, dat er Germaansche s p o r e n in worden aangetroffen. Fulko Fitz Warin, noch Eustache, noch Tieri l' Ardenois kunnen het aanzijn gegeven hebben aan een outlawsage, daar ze pas in de 13e eeuw leefden, dus verhalen van dieven en toovenaars kant en klaar vonden, om er mee omkleed te worden.

---

[1]) ib. p. 29. Boer p. 66, 196.
[2]) Hoofdstuk I p. 33.

Wanneer Maugis inderdaad iets te maken heeft met den dwerg Madelgêr, dan zou deze trekken, aan den Germaanschen dwerg eigen, kunnen geschonken hebben aan Maugis. Benary gaat veel verder en verklaart alle wonderbaarlijke eigenschappen van Maugis uit zijn oorspronkelijke dwergennatuur en weer verder gaat Wohlgemuth in zijn verhandeling over reuzen en dwergen in de Oud-Fransche heldensage door het heele gilde der „larrons" te laten voortkomen uit Germaansche dwergen. Een en ander valt te betwijfelen.

Ik stel voorop, dat ik onvoorwaardelijk geloof aan het oorspronkelijk bovennatuurlijke wezen van Maugis. Mag Benary gelijk hebben, dat een historische Adalgis, zoon van den Langobardenvorst Desiderius de beroemde tegenstander van Karel, iets mag bijgedragen hebben tot de volmaking van de Maugissage, dat n.l. de scène, waar Maugis zich als onbekende aan Karel's tafel neerzet, eigenlijk aan den Langobard eigen was, Adalgis is in geen geval het prototype van den toovenaar-dief.

Zoowel Benary als Wohlgemuth gaan uit van het bekende standpunt, dat alle dwergen en elfen, „diebisch" zijn. Ik heb reeds eerder een pleidooi gehouden, waarin de dwergen wel niet van diefachtigheid, maar toch van meesterdieverij worden vrijgepleit[1]). Ik kan dus volstaan met de opmerking, dat de steelzucht der dwergen een aanhechtingspunt kan geweest zijn voor de streken van den Meesterdief, maar meer niet. Benary heeft de Meesterdief*sprookjes* wel gereleveerd en de parallel getrokken tusschen de scènes daaruit en de dieventooneelen van Maugis, maar destemeer verwondert het hem de conclusie te hooren trekken, dat Maugis „le larron" het punt is „wo sich die französische Dichtung mit der deutschen auf das innigste berührt". Al zijn er nu, „mehrfache Spuren auch in der deutschen Folklore" te vinden van den Meesterdief, ik behoef maar naar de verbreiding van het Meesterdiefsprookje[2])

---

[1]) p. 54.
[2]) boven p. 45.

te verwijzen om te demonstreeren, met hoe weinig zekerheid we de Meesterdief-trekken in het Fra. epos Germaansch kunnen noemen.

Ongetwijfeld zijn er onder de „larrons" dwergen aan te wijzen: Galopin b.v. en verscheidene der Saraceensche dieven. Ook zijn de magische gordels, die Maupin en Maubrun wegnemen, dwerg-attributen en mogelijk is ook de kruidkunde der dwergen op den toovenaar-dief overgegaan. Het is echter opmerkelijk, dat die figuren van 't Fra. epos juist dwergen zijn, die niet tot de oorspronkelijke hooren [1]): noch Basin, noch Maugis, noch Grimoart bezitten de dwerggestalte en de groep der zuivere outlaws als Fulko van zelf niet. De snelheid van beweging behoeft Maugis niet noodzakelijk aan een elf ontleend te hebben, evenmin zijn kruidenkennis, krachtens wat Benary zelf daaromtrent zeide in zijn bestrijding van Rajna. Voor de toovenaarstrekken, die Maugis met Elegast gemeen heeft, het in doen slapen van menschen en het ontsluiten van deuren zonder sleutel, geldt alles wat ik daaromtrent zeide bij de bespreking van Elegast's eigenschappen: dwergeigenschappen zijn het niet. Bewijs, dat ze specifiek Germaansch zijn, is er evenmin en waarop Wohlgemuth zijn besliste uitspraak: „Die Zauberkünste ... sind entschieden höfisch", grondt, is me volkomen duister. Hoofsche invloed op Maugis is alleen te constateeren in den „Maugis d'Aigremont". Echter bestond de onhoofsche outlaw der Ardennen lang vóór dezen lateren roman. En ik behoef maar naar den ravensteen en 't volksgeloof te verwijzen, om te doen zien, hoe weinig „hoofsch" dergelijke trekken zijn.

Eveneens naar aanleiding van Elegast wees ik op de slaapkamerscènes uit het Daemon-Meesterdiefsprookje [2]). Daarmee zijn identiek de episoden uit den „Renaus", waarin Maugis zwaard en kroon van Karel, of de zwaarden der twaalf pairs steelt, ten slotte Karel zelf. De scène is hier uit den sprookjestoon

---

[1]) Ook Wohlgemuth houdt deze „larrons" voor onoorspronkelijk.

[2]) Zie boven p. 45.

getransponeerd in dien van 't epos. En ik leg er den nadruk op, dat dit bij Elegast niet het geval is, want het zadel met de klinkende schellen heeft zijn zuiveren sprookjesklank bewaard.

'T Gaat met de Germaansche dwergeigenschappen van Maugis en consorten als met de trekken van de Germaansche Heimesage in de historie van Maugis: we voelen ons, de geschiedenissen der „larrons" lezend, toch wel telkens in Germaansche sfeer, maar willen we iets tastbaars grijpen, dan verdwijnt plotseling als door tooverij alle houvast. Dit gebeuren is op zich zelf echter een feit, een, waaruit ik de gevolgtrekking maak: de outlaw- meesterdief- toovenaarsage in zijn volste ontwikkeling is niet Germaansch, maar heeft aanhechtingspunten in de Germaansche sage; ze is ook niet zuiver Romaansch want het Meesterdiefsprookje, dat zooveel trekken aan haar gaf is een internationaal, terwijl de toovenaarseigenschappen uit het volksgeloof genomen zijn, dat in dezen niet specifiek op Fransch gebied aangetroffen wordt.

Van één trek kunnen we zelfs bewijzen, dat hij noch Germaansch noch Romaansch is n.l. de tot in het oneindige gevarieerde vermommingsscène: deze is schering en inslag in de oorspronkelijk Oostersche Salomo-sage: zelfs twee van haar oudste vertegenwoordigers, de Russische [1]) en de Byzantynsche [2]) versies, hebben passages, waarin van verkleedingen als bedelaar, om ergens binnen te dringen, verteld wordt. Misschien komen ook nog in redacties van andere landen dergelijke beschrijvingen voor, maar in ieder geval zijn ze aan te wijzen in de twee Duitsche Salomosagen: het „Spruchgedicht" (n.l. in het aanhangsel daarvan) en in het „Spielmannsgedicht". Vooral het laatste heeft treffende overeenkomsten met de vermommingsscènes der „Kundschaft"-episoden uit het Fransche epos, speciaal met die van Maugis [3]).

---

[1]) Piper in: Die Spielmannsdichtung I geeft een overzicht van de Russische versie p. 198.

[2]) Piper t. a. p. overzicht der Byzantynsche versie p. 200.

[3]) Uitvoerig overzicht van het Spielmannsgedicht bij Piper t. a. p. p. 215 e. v.

Toch verschilt voor regelrechte overneming de litteraire inkleeding weer teveel en dus zal er mondelinge uitwisseling van sagen plaats gegrepen hebben. Weten we in zoo'n geval meestal niet, wie de ontleener is, ik meen, dat er aanwijzingen zijn in dit speciale geval, dat de vermommingsscènes van Maugis aan Morolf ontleend zijn:

1. In de Germ. outlawsagen zijn ze niet te vinden.
2. Wanneer in 't Meesterdief-daemon-sprookje de held zich verkleedt om een paard te stelen, doet hij dit op een andere manier dan Maugis of Basin en zelden als monnik. Alleen in Italië, Lotharingen en Vlaanderen is de held capucijn, hermiet of „frère quêteur", precies landen, waarin Maugis bekend is, zoodat we hier eerder aan invloed van 't epos op 't sprookje, dan aan 't omgekeerde moeten denken.
3. In de eerste versies van de Salomo-sage, de Russische en Byzantijnsche komt de vermomming wel voor.

Ik moet één uitzondering maken, wat betreft de mondelinge „vermittelung" der scènes en wel voor die in het Ned. Volksboek der Vierheemskinderen, waar Madelgijs zijn bewakers met een slaapdrank bedwelmt en ze op elkaar stapelt. Deze periode ontbreekt in 't Fra. maar is alleen licht varieerend gelijk aan Morolfs „Fluchtversuche"[1]), 't is er een beknopte mededeeling van, zoodat ik hier liever zou willen aannemen regelrechte litteraire overname door den Ned. samensteller uit het Duitsche Spielmannsgedicht[2]). Het kan wel zijn, dat de vermommingsscène niet in allerlaatste instantie tot de Salmonsage hoort. Benary die de parallel met Salman en Morolf niet trok, geeft wel een andere, maar merkwaardig genoeg, eveneens een Oostersche. In den Ardschi-Bordschi-Khan komt een verhaal voor, waarin de geliefde van een koningsdochter zich vermomt

---

[1]) Piper t. a. p. 219 en 220.

[2]) Zeker invloed van Duitsche Spielleute heeft Jean de Rampagne die zich als jongleur verkleedt. Dit is een trek der Spielmannsdichtung en wordt pas in 't laat Fra. epos gevonden.

op de manier van Maugis [1]). 't Ligt buiten mijn bestek, uit te maken, of de Salomo-sage aan deze vertelling ontleende. In ieder geval is het contact tusschen Morolf en Maugis te nauw om toevallig te zijn en nauwer dan dat met den bedelaar-minnaar.

De eenige „Larron", die ter bespreking overblijft, is de in het verband voornaamste: is Basin, die telkens in nauw contact met Elegast verschijnt.

Als Maugis en Elegast kan hij deuren openen zonder sleutel, menschen in slaap maken door tooverij. Als Maugis is hij de kruidenkennis deelachtig en leeft hij in de Ardennen; ook vermomt hij zich als pelgrim, wanneer hij dievenstreken uit wil halen. Hij ontvreemdt goud, zilver en kostbare stoffen en evenals Maugis berooft hij iemand, in dezen den verrader Renfrei, in den slaap van zijn zwaard. Hij steelt in de saga zonder eenige tooverij een paard uit den stal en gaat daarbij al evenmin te werk als een dief uit de Meesterdiefsprookjes; maar daarentegen bemachtigt hij in den „Jeh. de L." een paard op de manier als Maugis het Ros Bayard.

Het is duidelijk: ondanks zijn enge aanraking in de sage met Elegast staat toch Basin dichter bij Maugis. Elegast verheugt zich in bijna volkomen onafhankelijkheid ten opzichte van alle „larrons". Welke van hen kent als Elegast de taal der dieren? Wie steelt een zadel met klinkende schellen? Wie de eieren van onder een broedenden vogel? Door zijn kennis van de dierentaal is hij verwant met Alberich niet alleen, maar ook met de elfen in 't algemeen, die meer wisten dan menschen. Ik acht het dus zeer wel mogelijk, dat de Zuid-Duitsche dwerg Elegast deze gave meebracht, op zijn tocht door Duitschland naar de Ardennen. Echter ook de ravensteen schenkt kennis der dierentaal — is de alwetendheid van Elegast den dwerg ineengesmolten met de kracht van den ravensteen in dit opzicht, en zijn zoodoende aan Elegast al de andere eigenschappen van den kostenbaren steen verleend, die het stelen vergemakkelijkte en alle deuren deed

[1]) T. a. p. p. 60 noot.

wijken? In ieder geval in Thuringen vinden we Elegast den Meesterdief, die als zoodanig bekend werd in Neder-Duitschland en Denemarken. 't Is de Meesterdief die eieren steelt en waaraan later een trek uit het Daemon-Meesterdief sprookje gehecht wordt: het stelen van het zadel met de klinkende schellen. De Dietsche „Elegast" localiseèrt de avonturen van Karel en den dief te Ingelheim en Aken, dus bewesten den Rijn. Tusschen Rijn en Maas leefde de herinnering aan den verwonderlijken koning Basanus; ze werd levendig gehouden door het Château-Basan, dat daar gebouwd was. Tusschen Rijn en Maas leefde ook Maugis, de outlaw, de toovenaar, de dief. Tusschen Rijn en Maas is het, dat „les beaux esprits se recontrent": Maugis, Basin en Elegast.

't Is de aanraking met Maugis, die Elegast tot een outlaw maakt, die priesters haat, een woudleven leidt en de rijken besteelt, want noch in de Duitsche sage of in 't Duitsch volksgeloof is respectievelijk iets te vinden van een outlaw-sage alleen, of een oulaw-leven van Elegast.

Of Maugis veel aan Elegast te danken heeft, betwijfel ik; de twee eigenschappen, die ze als toovenaar gemeen hebben, n. l. het in doen slapen van een menigte[1]) en het openen van deuren zonder sleutel kunnen ze ieder voor zich uit het volksgeloof genomen hebben. Wel is de ravensteen, waarvoor deuren wijken, een schat van het Duitsche volksgeloof, maar Maugis kan zeer goed het ijzerkruid gekend hebben, hij, die van zooveel planten de verborgen krachten wist. Het geloof aan het ijzerkruid was overal in Europa verbreid[2]) en merkwaardig is, dat van Maugis nog iets wonderbaarlijks verteld wordt, dat men vergeefs bij Elegast zoekt: Maugis kon zijn ijzeren boeien doen vallen, en 't is juist het ijzerkruid dat de macht heeft ijzer te verbreken. De dievenstreken van Maugis zijn eveneens verwant met die van

---

[1]) Zie boven p. 49.
[2]) Heseling Gids 1916 III p. 94.

Elegast; maar toch ten slotte weer op zichzelf staand. Boven wees ik er reeds op.

Het is zeer wel mogelijk, dat de romandichter van den „Renaus" de uitbeelding van Maugis op zijne rekening heeft, waarbij hij dan de wijd-verbreide Meesterdief-sprookjes te hulp geroepen heeft. Echter moet dan toch in de s a g e Maugis wel al als dief bekend zijn geweest en daar we van die mogelijke figuur der overlevering niets weten, is 't ook moeilijk uit te maken, of hij eerst door het contact met Elegast dief werd. Evenmin zou ik durven zeggen, of de geschiedenis van dien schat, die dan misschien de schat van koning Ermeric is, door Elegast uit Duitschland werd meegevoerd, of dat die al eerder in 't Ardennenland bekend was. Bij al deze mogelijkheden staat toch vast: Elegast heeft een leven geleefd in de sage onafhankelijk van Maugis en alleen diens outlaw-leven gedeeld. Ten opzichte van Maugis en Elegast hebben we met een geval van polygenesis te doen.

Door Elegast's aanraking met koning Basan werd de Meesterdief plotseling hoveling. Het lijkt mij 't waarschijnlijkst, dat in de sage van den Sicambrenvorst een hem ter zijde staand raadgever voorkwam, misschien wel werkelijk Elegast geheeten, misschien ook wel heel anders, maar in ieder geval een van die bovenmenschelijke raadgevers (ik behoef slechts aan Alberich te herinneren) zooals er meer voorkomen in de Duitsche sage. Deze trouwe dienaar had alwetendheid en kende daardoor de machinaties van 's konings vijanden. Ik stel me zóó op grond der sagen van Tritheim en de Rosières de oorspronkelijke stand van zaken voor. Verder wordt dan verteld, dat Basan verdween plotseling en hem goddelijke vereering te beurt viel; de latere sage laat Basan wel koning, maar de apotheose wordt Heligastus deelachtig. Deze wonderbaarlijk begaafde Heligastus heeft in de geboekstaafde historie, of wat daar voor door moet gaan, in de „geleerde" overlevering. een geleerd tintje. Maar buiten alle geleerdheid om, smolt hij in de volkssage samen met den wonderbaarlijk begaafden Meesterdief en outlaw. In de tusschen Maas en Rijn gelocaliseerde sage van den toovenaar-dief-outlaw

Elegast drong daarmee het element van de ontdekte samenzwering. De naam Elegast kan in de geleerde sage later uit de volksoverlevering gekomen zijn.

't Is uit deze gegevens, dat een verhaler uit het volk een vertelling maakte, die ik zou willen noemen: „Hoe een Koning uit stelen ging". Die koning was koning Basan en Elegast was de dief. Basan ging het niet fortuinlijk: reeds beroofd van zijn goddelijkheid, moest hij ook nog zijn koningschap afstaan en vazal worden niet alleen, maar bovendien outlaw: hij werd verwisseld met Elegast, hij werd Basin de dief[1]). „Hoe een koning uit stelen ging" kreeg dus zoowel Elegast als Basin tot middelpunt en ten slotte hechtte de sage zich aan Karel den Grooten[2]). Ik grond dit alles: 1e op het feit, dat de schralere sage van Basanus en Heligastus is gelocaliseerd precies op dezelfde plaats waar de sage van Basin volgens nauwkeurige opgave van de IJsl. sage gelocaliseerd is geweest n.l. tusschen Rijn en Maas. 2e is ook „Hoe een koning uit stelen ging" nog volslagen heidensch, waarop ik in de inleiding wees. Het is onmogelijk, dat het christelijk Fra. epos een dergelijke a-morale historie voortbracht, wel dat het een geschiedenis met primitieve moraal verchristelijkte. Hieruit volgt, dat de Ardennen-sage geen neerslag is van een Basin-r o m a n.

Wel staat Basin dichter bij Maugis dan bij Elegast, maar we kennen Basin in zijn volle uitdossing alleen uit den „Jeh. de Lanson", waar hij, de sage van de Rosières getuigt het, van buitenaf ingebracht is. In dezen roman kan dus heel wat op rekening gesteld worden van litterairen invloed. Maar zeker is de afstand tusschen Elegast en Basin het gevolg hiervan,

---

[1]) Voor de verwisseling van Basan en Basin zie Benary. Ermanarichsage p. 21 e. v.

[2]) Het zou me te ver voeren grondig aan te toonen, dat dergelijke verschuivingen en verzakkingen in den bouw der sage zeer algemeen zijn: ik zou daarvoor een verhandeling over de sage zelf moeten schrijven. Voor de verwisseling v. Karel en Basin zie beneden p. 124.

[3]) Ik kom hierop terug.

dat hun sagen verschillend gelocaliseerd zijn; die van Basin bij de Maas, die van Elegast bij den Rijn en dat dientengevolge een nauwer contact tusschen Basin en Maugis, wat hun karakter betreft, ontstond, dan tusschen den eerste en Elegast, bij wien hij toch „historisch" hoorde.

Samenvattend, kom ik tot de gevolgtrekking: Er was een sage van „Hoe een koning uit stelen ging", met Basin als dief, gelocaliseerd oostelijk van de Maas, en eenzelfde met Elegast als middelpunt, gelocaliseerd aan den Rijn.

Een laatste vraag blijft ter beantwoording over: Hoe verhouden zich deze sagen tot de hypothetische „Chanson de Basin" en den bestaanden Karel ende Elegast?

HOOFDSTUK IV.

DE DUITSCHE, FRANSCHE EN IJSLANDSCHE VERSIES.

Bij het zoeken naar de oorspronkelijkste versie van den „Elegast" kunnen we buiten beschouwing laten:

1. De Neder-Rijnsche Karlmeinet-versie, die regelrecht uit het Dietsch vertaald is.

2. De Deensche, die gebaseerd is op het IJsl.

3. De middelduitsche, die m. i. is: een gepreciseerde, gerationaliseerde, gecompleteerde Elegast.

De meening omtrent de Deensche en Karlmeinet-versie wordt algemeen gedeeld, maar over 't md. gedicht is van een eensgezinde opinie geen sprake, zoodat de mijne dient gestaafd.

De versie is gepreciseerd: Elegast had 80 Mark gestolen voor 77 gezellen; het ploegijzer wordt *f* 12 waard geacht; 300 ridders, 30000 helden, 100 ongewapende ridders en 15000 man zijn in 't spel bij de ontmaskering van den verrader. Van alle personen en landen en oorden worden de plaatsen genoemd.

De versie is gerationaliseerd: Het stilzwijgen van den portier wordt gekocht, misschien omdat de slaap des Heeren teveel aan Elegast's kunsten deed denken, aan zwartekunst; er wordt een reden voor Elegast's verbanning opgegeven; de contradictie van het niet willen stelen bij den koning, is ondervangen; de koning wordt voorgesteld als te eerlijk om een ploegijzer mee te nemen; zijn vrouw wordt wakker van de kou, die hij meebrengt bij het thuiskomen (!); Elegast windt doeken om de schellen van het zadel; de steenen worden weer netjes ingezet; Karel geeft een plausibele reden op, waarom hij niet naar

binnen wil gaan; ze gaan eerst nog met den buit naar Elegast's hol [1]); voor het doen slapen van een heel gezin door den dief is de dichter blijkbaar huiverig om 't conflict met den slaap des Heeren; geen gemoedsbezwaar heeft hij gehad tegen het vanzelf opengaan der deuren, waarvan hij niets in den Bijbel vond, dat hem dus niet profaan in de ooren klonk als mengeling van zwartekunst en heilige geschiedenis, maar hij vertelt alleen dat voor Elegast de sloten niet hielden: de Godsheld Karel had zulke praktijken niet noodig; ook wordt behoorlijk verhaald, dat de grendels weer vanzelf toeschoven, toen de diefstal volbracht was: de lezers moesten ook eens denken, dat de deuren open bleven! 't Bloed wordt opgevangen in een sluier: de handschoen van Elegast was immers geen bewijsstuk. Inderdaad, 't is of de dichter antwoorden gezocht heeft op alle vragen, die een scepticus stellen kon.

De versie is gecompleteerd en wel met allerlei toevoegsels uit andere Frankische romans, niet met eenig internationaal motief, of eenig zelfstandig gegeven:

Dat Turpin en Blaszflores figuren uit het epos zijn behoeft wel geen betoog.

Ook is het dooden van den nabestaande van Karel door middel van een schaakbord, waarop vlucht en verbanning van den moordenaar volgen, een episode vreemd aan de overlevering, maar inheemsch bij het Fransche volksepos. In de Renaus-versies, in den Fra. en Mnl. „Ogier", in den „Garin de Monglane", in den IJsl. „Magus" is de episode te vinden. Over den hoorn sprak ik reeds.

De van God afgebeden nacht komt voor in alle versies van het Roelandslied (ook van die van den Karlmeinet) behalve in de Fra.[2]) en merkwaardig is, dat lang het wonder

[1]) Dit hol komt weer voor in de toespeling op den Basin, een buitengewoon verkorte, in het 16e eeuwsch Duitsche volksboek.

[2]) Niet in den „Guy de Bourgogne", zooals Dr. Kuiper in de uitgave van 't gedicht zegt: daarin vindt men de duisternis, die over de aarde zijgt, zooals bij Jezus' dood, niet het stilstaan van de zon uit het O.-Testament.

van de stilstaande zon als een bij Karel behoorend mirakel beschouwd is, want in de Brabantsche Kroniek van Van Haecht 1606 staat nog te lezen, dat bij Karel's dood men „der sonnen loop" zag cesseeren[1])".

En al heeft ook „de geleerde Jager" uit het sprookje den dag tegengehouden, de Bijbelsch- en Franschgezinde dichter zal wel eerder aan Jozua en den roman gedacht hebben dan aan een sprookje.

Ik geloof niet met Dr. Kuiper, dat we met een zelfstandig mythologisch element te doen hebben, waar de dichter zegt:

„Den (Elegast) man he dorch dy wolken sach
Gar wunneclichen dringen".

Wel vind ik met hem, dat Bech, die de analyse van het poëem gaf, er zich wat gemakkelijk afmaakt door inplaats van w o l k e n te lezen w o l t. Om te beginnen zou 't rythme al gestoord zijn door die verandering. Maar m.i. hebben we ook op deze plaats weer invloed van het Frankisch epos, waar een bekend motief is het neerdalen van een hemelsch wezen: Als Ogier Charlot wil dooden, komt een engel uit den hemel tusschen hen; als Roland en Olivier vechten, daalt een wolk neer, waaruit een engel tevoorschijn treedt, om hen te scheiden. En zou deze dichter, die Karel als een Jozua voorstelt, niet eerder aan een hemelgezant dan aan een figuur der mythologie gedacht hebben?

Behalve dus de Mnl. roman en de Oostelijke volksverhalen blijven ter beschouwing over: 1. de IJslandsche Saga en 2. de uitgebreide toespeling in den „Renaus" (de toespelingen in den „Aubri" en bij Philippe Mousket zijn te vluchtig om er conclusies uit te trekken:)

De plaats in den „Renaus" luidt[2]):

Quant je cuidai avoir tot mon regne aquité,
Dont jurèrent ma mort trestot li. XII. per;

[1]) De Cock en Teirlinck Brabantsch Sagenboek III p. 39.
[2]) Renaus ed. Michelant p. 266.

Si me durent mordrir par. I. jor de Noël.
Dex me manda par l'angle que je alasse embler;
Voirement i alai, ne l' ossai refuser.
Je n'oi clef ne sosclave por tresor esfondrer;
Dex me tramist a moi. I. fort larron prové;
Basins avoit a nom, mena me en la Ferté,
Et si entra dedans por l'avoir assembler.
Illuec oï Gerin le conseil demonstrer,
Qui le dist a sa fame coiement, a celé.
Basins le me conta, quant il fu retornés.
Je atendi le terme et si les pris provés,
Les coutiaus ens es manches, tranchans et afilés.
Je en fis tel justisse, comme vos bien saves,
Pendre, ardoir et destruire et les membres coper".

Hierbij sluit zich aan de toespeling in den „Elie de St. Gille[1])":

„Galopins ot une herbe des puis de Garnimas,
Que Basin ot tolu, quant Garin encanta,
Quant li fain de la loge si fort les engresa:
Signor, che fu la nuit que Karles i ala".

Met nog meer trekken versierd komt de geschiedenis voor in „Le Restor du Paon[2])":

Et bien samble que Dieus par raison ordena,
K' Aimes devenist leres et a chou s' acorda:
Maus fais pour pis abatre est loés grant pieça.
E ne trueve on que Dieus par son angle manda
Au fort roi Karlemagne et se li commanda,
Que il alast embler? et li rois i ala,
A Basin le laron par nuit s' acompaigna,
Ki par encantement en le maison entra
D' un rice traïtour, s' oï et escouta

[1]) Elie. Soc. des anc. textes vs 1979—19 83.
[2]) Meegedeeld door E. Verwijs Taal- en Letterb. I. p. 259.

Que li leres disoit: „Ma dame entendés cha:
Jou voel que secré soit chou que vous orés ja".
Et la dame a celer esrant li otria.
„Dame", dist li traïtres, „Karle mourdris sera
A ceste Pentecouste, ke plus ne vivera.
Bien le sai, car jou fui ou on le devisa."
Quant la dame l' oï, d' angoisse tressua,
Car c' estoit ses cousins et si la maria.
„Ciertes", ce dist la dame, „li boins rois le sara".
Quant li traïtres l' ot, si grant cop li douna
Parmi le nes que tout le vis ensanglenta.
Basins passa avant et si s'agenoilla,
Si reçut en son gant le sanc k' elle saina,
Puis revint à Karlon et le fait li conta,
Et Karles se retraist et Dieu en mierchia,
Car bien contre ce fait puis ce di se garda [1]).

Ik ben van meening, dat Dr. Kuiper gelijk had, die de resumés uit den „Renaus" en uit „Le Restor" hield voor beknopte overzichten van één en 't zelfde gedicht, want geen motief van 't eene komt in strijd met, of is variant van het andere, de „Restor" is alleen uitgebreider, vult aan, en de naam Basin is in beiden te vinden, terwijl de variatie „Pentecouste" en „Noël" [2]) van geen belang is. En als nieuwe aanvulling kan men de episode uit den „Elie" beschouwen, die ons vertelt over de manier waarop Basin den verrader betoovert.

Uitgebreide overzichten van den IJsl. „Basin" zijn te vinden bij Gaston Paris (Histoire Poétique de Charlemagne) en in Dr. Kuiper's inleiding.

Bij de bespreking van den IJsl. „Basin" moet ik me op een volkomen ander standpunt stellen, dan waarop de zoo zeer door mij bewonderde Bédier zich plaatste in zijn studie „Les

[1]) Verschillen in de teksten, die ik copieerde, en die ik gaf, zijn verbeteringen van Prof. Salverda de Grave.

[2]) Vgl. Prof. Te Winkel Tijdschrift X p. 309.

enfances de Charlemagne[1])". Ik mag misschien voor den directen aanval, dien ik ga wagen, op dezen grooten man met zijn wijde kennis en verheven nuchterheid, herinneren aan zijn eigen woorden: „La réduction à l'impossible est un mode de démonstration légitime; par malheur, celui qui s' en sert, risque de prendre, par là même qu'il s'en sert, et malgré lui, à l' égard de ses devanciers, des allures qui ressemblent à celles de l'arrogance .... il semble méconnaître ce qu'il doit à leurs travaux. Il a beau admirer ces travaux de toute sa sincérité, il n'a même plus le moyen de le déclarer[2])".

Bédier dan houdt den „Berte", den „Mainet", den „Basin" voor drie romans zich groepeerend om één zelfde historische kern, n.l. om het antagonisme tusschen Karel Martel en Chilpericus, de laatste gesteund door zijn majordomus Raginfredus. De epische verraders Heldri of Heudri en Rainfroi, zijn, 't wordt algemeen aangenomen, geen andere dan twee historische personen n.l. Chilpericus en Raginfredus, terwijl Karel Martel met Karel den Grooten verward werd.

Zeker ligt het voor de hand, zich met deze eenvoudige parallel niet tevreden te stellen en de behoefte wordt gevoeld uit te leggen, hoe de geschiedenis, zooals men die leest in de Chronicarum quae dicuntur Fredegarii scholastici continuationes en in het Liber historiae francorum werd tot een roman, tot drie romans. Ongetwijfeld ligt tusschen de historie en de romans de sage, en is de door Bédier ontdekte Passio Agilolfi, gevonden in de abdij van Stavelot gelegen vlak bij Amblève, waar de slag tusschen Karel en zijn tegenstanders plaats greep, getuigenis van deze sage. Zeker is, dat men te Stavelot, bij het graf van Agilolf, het slachtoffer van Rainfroi en Heudri en gewroken door zijn vriend Karel (Karel zonder meer), heeft moeten spreken van deze personen en hun lotgevallen. Zeker is, dat de bedevaart-

[1]) In: Studies in Honor of A. Marshall Elliott. Herdrukt Tome III der Légendes épiques.

[2]) Studies I p. 86 en 87.

gangers naar St. Rémacle te Stavelot de sage gehoord zullen hebben, dat aan reizigers het slagveld van Amblève en de plaats, geheiligd door het bloed van den martelaar Agilolfus, zal getoond zijn, en vooral: „on a dû en parler sur cette route que hantaient — nous le savons par un texte souvent cité — les „cantores joculares".

Misschien heeft een cantor de Passio gelezen, misschien alleen heeft hij er over gehoord, misschien ook heeft een romandichter iemand gekend, die een eenvoudig bedevaartganger was. Dit alles is zeer aannemelijk.

Maar ik kan Bédier niet verder volgen, wanneer hij meent, dat de auteur van den „Basin" het eerst aan de Stavelot-legende ontleend moet hebben, en dat de schrijvers van den „Mainet" en den „Berte" uit den „Basin" putten, toen ze een geschiedenis wilden schrijven van Karel's jeugd en daarvoor een paar verradersnamen behoefden. Hij baseert dit op het feit, dat de „Basin" en de legende van den heiligen Agilolf beiden gelocaliseerd zijn in de Ardennen en ten tweede hierop, dat de „Basin" zijn volste ontwikkeling heeft in de Karlamagnussaga, waarin, zooals men weet, Rainfroi als samenzweerder optreedt.

Echter al zijn een sage en een legende in dezelfde streek gelocaliseerd, dan hoeft de eene nog niet uit de andere te zijn voortgekomen, want uit contaminatie van twee oorspronkelijke overleveringen, kan een nieuwe komen, die elementen van beiden draagt en dus dan sprekend op een bron lijkt.

Tusschen den „Basin" in de IJsl. redactie en de Passio is een zoo groot verschil, dat men onmiddellijk vraagt: en hoe heeft dan de dichter dat historisch element bewerkt? Zelf gevonden motieven er om gehangen? Nog elders geput? Een en ander is nauwkeurig te onderzoeken.

De Passio vertelt[1]): „Quand mourut le roi Pépin, son fils Charles lui succéda au royaume des Francs. Il était beau et fort; il n'avait pas encore atteint l'âge d'homme, et pourtant

[1]) Bédier t. a. p. p. 100 geeft het volgende overzicht.

il était déjà glorieux par ses victoires. Le saint archevêque de Cologne, Agilolf, était son plus cher conseiller. Or, tandis que Charles, par droit de naissance, tenait le sceptre royal, la France s' anima contre lui d' une haine violente. Elle éleva au trône Daniel, ancien clerc, sous le nom de Helpricus. Elle l' envoya contre le pieux roi, ainsi que l' usurpateur Raginfridus, espérant que tous deux lui enlèveraient à la fois la vie et le royaume.

Les deux tyranni pénètrent dans l' Ardenne, ravagent cette contrée, pillent Cologne; ils dépouillent les églises, et rentrent dans l' Ardenne. Ils choisissent Amblève, sur la rivière de ce nom, pour s'y partager leur butin. Leur armée est composée de Francs, d'Aquitains, et même de païens de diverses nations. A ces nouvelles, le roi Charles (clarissimus rex Carolus) va d' abord à Cologne, consoler son ami Agilolf. Il le charge d'aller en ambassade vers Helpricus et Raginfridus: il les sommera de vider sa terre.

Agilolf se met en route, fait d'abord visite à ses frères de Malmédy qu'il retrouve avec joie, et gagne de là le camp ennemi. A la vue d' un prêtre de Dieu, sans même lui laisser le temps de faire son message, des soldats se précipitent sur lui, le percent de coups. C'est à Amblève qu'il reçoit ainsi le martyre. Son âme s'échappe, sous la forme d'une colombe blanche comme neige.

Les moines de l'abbaye recueillent son corps et le transportent dans leur église de Saint-Laurent. Sur sa tombe se produisent des miracles que l'hagiographe raconte. Mais le plus beau est celui-ci.

Amblève est un lieu dans le pagus d' Ardenne, à deux milles du monastère de Malmédy. Il est entouré de fôrets épaisses et de montagnes propres à y bâtir des châteaux-forts. C'est pourquoi Daniel et Raginfridus, dont les satellites avaient livré à la mort le saint prélat, y avaient établi leur camp. Ils méditaient de plonger leur épée dans le coeur de Charles; ils ignoraient qu'en ce lieu-là même, ils subiraient de grandes pertes de leurs troupes. Ils avaient comme alliés Eudon, duc des Aquitains, et Rabod, duc des Frisons.

Le roi Charles a appris la mort de son ami Agilolf. Pour le venger, il se hâte d'entrer en campagne. Il s'avance dans l'Ardenne, cachant sa marche, non point au bruit des trompettes, mais en silence. Il poste des troupes en embuscade aux défilés des bois qui entourent Amblève et dans les bourgades environnantes. Puis il va dans l'église prier sur la tombe d'Agilolf, — et le lecteur devine que Charles vengera le martyr aux lieux mêmes où il est tombé.

En un lieu, nommé Rona, Charles rencontre une vieille matrone, très sage, venue d'Amblève, qui lui indique un stratagème: „Rassemble, lui dit-elle, toutes tes troupes sur la lisière de la forêt. Que chaque soldat prenne une branche feuillue, assez grande pour couvrir le cheval et le cavalier, et que, portant ces armes nouvelles, ils s'avancent sous tes ordres, au point du jour, en silence et au pas, vers le camp des ennemis". On fait ainsi: l'armée se concentre en un lieu qui s'appelle encore Ad Catervas. R. et H. voient au matin marcher contre eux la forêt. Ils s'épouvantent: la forêt les poursuit. Leur défaite".

Volgens Bédier kan een lezer van de 12e en van de 20ste eeuw uit de lectuur niets onthouden dan dit ééne: Helpri en Rainfroi waren twee verraders, die tegen een Karel, Koning van Frankrijk, kort na Pepin's dood samenzwoeren. En dit is juist het „élément historique" van den Basin-roman. „Les traîtres sont devenus des frères et Helpri Heldri, là est toute la différence".

„Toute la différence" inderdaad van het „élément historique", de afstand tusschen de Passio en den roman blijft desondanks gapen. Bédier geeft echter een heel eenvoudige verklaring van dit feit: de leegte is gevuld met het populaire thema van den Meester-dief.

Ik gevoel me weinig bevredigd door die verklaring. Als we uit den IJsl. „Basin" de Rainfroi-vijandigheid, dus het „élément historique", weglaten, dan houden we over het verhaal van: „Hoe een koning uit stelen ging" *en deze vertelling is niet de „habile voleur", maar er is wel eens een motief van den Meesterdief in gedrongen*, b.v. in den Mnl. „Elegast"; in de Russische versie

is de Meesterdief niets anders dan een indringer[1]) en juist in den IJsl. „Basin" is van een Meesterdief, door Bédier bijna nonchalant gerangschikt onder „quelques thèmes du folklore universel[2])", maar vaag sprake. Nu kan men natuurlijk onmiddellijk aanvoeren: of de leegte gevuld is met het eene volksverhaal of met het andere, wat doet dit af tot Bédier's principe? Toch wel wat:

De Meesterdief is internationaal en „Hoe een Koning uit stelen ging" is dat niet. Het laatste verhaal is voortgekomen uit de sage van Koning Basanus en Heligastus, zooals de Rosières die vertelt, en evenals de saga van Rainfroi en Heudri gelocaliseerd in de Ardennen. We krijgen hier dus niets meer of minder dan een ander „élément historique", spelend in dezelfde omgeving als 't „élément historique" uit de Passio. Nu is juist het verhaal „Hoe een Koning uit stelen ging" de spil, waarom alle Basin-versies draaien, terwijl alleen in de saga Renfrei en Heldri voorkomen, die zonder schade voor de verwantschap van den IJsl. „Basin" met de overige Basin-Elegast-versies kunnen weggelaten worden. Dat is, wanneer het antagonisme van Karel en de tweelingverraders de leidende gedachte is, wel heel vreemd. Later aangewoekerde motieven kunnen afgeschrapt worden van twee verschillende litteraire voortbrengsels, zoodat de oorspronkelijke lijnen der artistieke structuur te voorschijn komen, doch dan moeten toch niet de afschrapsels identiek zijn, maar de oorspronkelijke lijnen. Het hoofdmotief in den „Mainet" echter is het antagonisme uit de Rainfroi-sage, waaraan zich in chevaleresk gewaad gekleede sprookjes gehecht hebben. In de eerste plaats is Das Märchen vom Dümmling geëxploiteerd, verder het motief van den trouwen dienaar, dat van den schat op de brug en een vermomde Brautfahrt-geschiedenis, die 't zekerst verraden wordt door Galienne's tooverspiegel, die haar omtrent den

[1]) Zie boven p.30 e. v.

[2]) Nogmaals wijs ik er op, hoe zelfs eminente geleerden verkeerd met het begrip en het woord „internationaal" omspringen.

geliefde inlicht. De „Mainet" begint, waar de „Berte" eindigt. Of werkelijk een Frankische heerscher zijn vrouw verstooten heeft, (Alb. Triumfontium vertelt b.v. dat Karel de Groote Hildegardis verstiet) laat ik in 't midden. Gesteld van wel,dan kan de „Berte" zich zelfstandig geconstitueerd hebben om die historische kern en is 't niet waar, dan kan nog de s a g e bestaan hebben vóór den roman en in beide gevallen kan de „Mainet" als vervolg zijn gedicht. Omgekeerd is mogelijk, wat Reinhold aanneemt, dat de „Berte" als inleiding geschreven is van den „Mainet[1])". In ieder geval zijn deze twee nauw verbonden. Alles bij elkaar genomen, geloof ik, dat de „Mainet" + „Berte" of de „Mainet" alleen, voortgekomen is uit de verraderssage in de P a s s i o en aangevuld met sprookjesmotieven, dus geheel volgens het principe, dat Bédier aanneemt voor den „Basin". Maar de „Basin" en de P a s s i o hebben niets met elkaar te maken.

D.w.z.: als de Basin-sage en de Rainfroi-Heudri-sage vlak bij elkaar gelocaliseerd geweest zijn, en dat is wel onomstootelijk zoo, dan is 't heel wel mogelijk, dat de verradersnamen in den alleroorspronkelijksten Basin-roman geluid hebben: Rainfroi en Heudri. Dit is echter niet zeker om de volgende redenen: In de „Annales" van Einhard komt deze passage voor[2]): Facta est eodem anno trans Rhenum apud orientales Francos adversus regem inmodica coniuratio, cuius auctorem H a r d r a d u m comitem fuisse constabat. Sed huius indicium cito ad regem delatem est, eiusque sollertia tam valida conspiratio citra ullum grande periculum in brevi conquievit, auctoribus eius partim privatione luminum, partim exili deportatione condemnatis".

De zoon van H a r d r a d u s heeft, vertelt Einhard verder, een samenzwering op touw gezet tegen Lodewijk.

H a r d r a d u s komt als A r d r a d u s voor bij Raoul le Tourtier niet als samenzweerder, maar als verrader van Amiles'

---

[1]) Bulletin International de l'Ac. des Sciences de Cracovie Dec. 1908. p. 141 e. v.

[2]) Pertz. Monumenta I p. 169. Zie ook p. 168.

liefdesgeschiedenis in den Amis en Amiles door Raoul in Lat. disticha bezongen; als Hardericus in de „Vita sanctorum Amici et Amelii" [1]), en als Hardré in de chanson de geste dier heiligen.

Albericus Triumfontium, herdenkend de samenzwering tegen Karel, noemt als den auctor Hardericus, en zegt er nog bij, dat het zeker een andere Hardericus is geweest dan degeen, die een rol speelde in 't leven van de twee bovengenoemde vrienden. Daar heeft Albericus gelijk in:

Volgens Mackel in zijn „Die Germ. Elemente in der franz. u. provenz. Sprache" hebben we hier met twee namen te doen: de Germ. naam Hardurik, die tot Hardri werd en waar Harduricus-Hardericus de latiniseering van is, en een Germ. Hardurad, dat Hardré opleverde en in 't middellat. Hardradus [2]). Blijkbaar heeft de naam Hardré in de chansons dien van Hardri geëclipseerd: Hardré werd de epische verrader [3]). Wanneer we in aanmerking nemen, dat in den „Amis en Amiles" van Raoul voorkomt Adradus (volgens zijn uitgever Hoffmann een vergissing voor Ardradus), dus de Fra. Hardré, die ook te voorschijn komt in de chanson de geste „Amis et Amiles", terwijl in de „Vita" Hardericus te vinden is, dan duidt dit op verwarring van Hardri en Hardré, waardoor ook verwisseling van Hardericus met Hardradus mogelijk wordt. Albericus is dus aan die verwarring ten prooi geweest, toen hij Hardericus en niet den bij Einhard genoemden Hardradus tot aanlegger van de samenzwering tegen Karel proclameerde.

Maar wanneer nu Hardré eenmaal verward is met Hardri dan wordt de verwisseling van den laatste met Heudri heel wel mogelijk. Deze verwarring valt inderdaad aan te wijzen, maar pas in een kroniek van de 16e eeuw, waar Hardré

---

[1]) Bédier. Lég. épiques II p. 179 noot 1.

[2]) Ik dank deze verwijzing aan prof. Salverda de Grave.

[3]) Zie voor den naam Hardré Langlois, Table des noms propres etc. p. 325.

de samenzweerder tegen Karel „estoit frere du Roy de par mere aultre, et croniques dirent qu'il fut nepveu de Guenes, et fut filz de la femme, qui fut baillée à Pepin quant on luy changa la Royne Berthe [1]).

Nu kan die verwarring even goed eens plaats gehad hebben in vroeger eeuwen en dus zou 't nog altijd mogelijk zijn, dat de bestaande sage van Rainfroi en Heudri-Heldri den naam Hardri-Hardré opnam. Maar dan heeft ook, na de opneming, deze Hardré met een stuk der Rainfroi en Heudrisage n.l. het stuk samenzwering tegen Karel, zich moeten losmaken van de moedersage en een eigen leven geleefd. Want Albericus b.v. verwart geen oogenblik de sage van Raginfredus en Holdericus met die van Hardericus en Karel.

Alleen op grond van de „Annales" aan te nemen, dat er een historische samenzwering tegen Karel den Grooten bestaan heeft, wat allicht kan, is niet gewettigd door 't eenigszins apocryfe, dat den auteur omzweeft; voor het tegendeel is evenmin bewijs, zoodat we ons moeten vergenoegen met te constateeren, dat er twee overleveringen bestaan hebben: één van Rainfroi en Heudri als tegenstanders van Karel en één van Hardré als belager van 's Konings leven. Deze overleveringen worden aangeduid door Albericus, die niet uit een Basin-roman geput kan hebben, want hij verwijst later afzonderlijk naar een „cantilena" om het wonderverhaal van Karel's rooftocht te releveeren. Albericus geeft voortdurend blijk weinig waarde te hechten aan wat er in chansons verteld wordt en ook deze episode uit 's konings leven raakt hij maar vluchtig aan.

Het bestaan der sage van Karel en Hardré maakt Bédier's hypothese over de oorspronkelijke verradersnamen in den „chanson de Basin" onzeker.

Dat de samenzweerder in het résumé van den „Renaus" Gerin genoemd wordt, bewijst niets tegen Bédier's bewering:

---

[1]) Aangehaald door Dr. Kuiper t. a. p. p. 32.

de dichter kan den naam van één der twaalf pairs, die immers de belagers waren, genomen hebben, en de dichter van den „Elie" dien van Garin den verrader, 't zij zelfstandig, 't zij in „Anklang" met Gerin.

We kunnen constateeren, dat de oorspronkelijke verradersnaam in den „chanson de Basin" niet is vast te stellen. 't Eenige wat we als onomstootelijk overhouden is de sage van een samenzwering tegen Karel en 't wordt duidelijk hoe deze overlevering kon opgenomen worden door die van Basan-Basin en hoe Karel ten slotte de hoofdpersoon werd, waardoor de degradatie van Basin, die al eerder veel van zijn waardigheid aan Elegast had moeten afstaan, voltooid werd[1]). 't Is deze sage, die tot „Chanson de Basin" werd.

Dat er een Fra. epos van Basin bestaan heeft, grond ik hierop:

1. De Karlamagnussaga geeft meestal nauwkeurig Fra. romans weer[2]).
2. Het résumé in den „Renaus" wordt onmiddellijk voorafgegaan door een Mainet-résumé, dat uittreksel moet zijn uit een Mainet-*roman* en den Berte-*roman*.

„Jà fui je fius Pepin, issi com vos saves,
Et Bertain la roïne ....."

„Et fui chaciés de France, dolans, eschaitivés.
En Espaigne en alai a Galafre sor mer ....."

Dit laatste is geen afdoend bewijs, maar het pleit er stellig voor, dat de dichter in 't bizonder uit *romans* compileerde.

Geen bewijs is de vaak aangehaalde plaats bij Albericus Triumfontium.

Op 't jaar 788 den door Hardericus tegen Karel gesmeden

---

1) Zie boven p. 108 e. v.

2) Deze wetenschap dank ik aan Prof. Frantzen.

aanslag herdenkend, voegt hij er bij: „et, ut is cantilena dicitur, ad istam conspirationen cognoscendam Karolus magnus monitu angeli ivit de nocte furari".

Ik ben niet Jonckbloet's meening toegedaan, dat al de door hem aangehaalde plaatsen uit Albericus[1]) op chansons de geste moeten slaan, nog bestaande, of verloren geraakte. Hij haalt b.v. aan: „In Tyro regnavit Yram, Salomonis amicus, et ex hac sub eodem fuit Abdemonis cujusdam filius Abdinius adolescens, qui ea subtiliter evincebat, quae Salomon Yram praedicto gratia familiaritatis mutuae, cum poena solvendae pecuniae sub aenigmate proponebat. Hic forsan est ille, qui vulgo Marculfus appellatur [2])."

De Fra. gedichten van S a l o m o n e t M a r c o u l kan men toch kwalijk chansons de geste noemen, terwijl er in de „Bastars de Bouillon" en in den „Huon" slechts herinneringen aan de Salomon-sage te vinden zijn[3]). Maar als Albericus Sibille herdenkt en van haar zegt: „Sibilia a cantoribus gallicis, pulcherrima contexta est fabula" en aan 't slot van zijn overzicht, meedeelt: „Quae omnia quamvis delectent, et ad risum moveant audientes, vel etiam ad lacrimas; tamen a veritate historiae comprobantur nimis recedere, lucri gratia ita composita", dan lijdt het zeker geen twijfel, dat hij de chanson de geste van Sibille op 't oog heeft.

En dat, wanneer hij rechtaf van een *cantilena* spreekt, Albericus het oog kan hebben op een chanson de geste, bewijst de plaats.

Ad annum 777: „Qualiter Karolus perrexit usque ad regiam Calabriae civitatem, qualiter Rothlandus nondum miles Eadmundum Sarracenum interfecerit, ac deinde Karolus patrem ejusdem Eadmundi Aigolandum nomine in ipsa Regensi civitate comprehenderit, et occiderit, et qualiter Gerardus de Frado exercitum suum per se habuerit, n u s q u a m h a b e t u r n i s i i n c a n t i l e n i s".

[1]) Jonckbloet's toelichting op den Karel ende Elegast.
[2]) t. a. p. p. 148.
[3]) Zie Piper t. a. p. p. 202.

Deze passage sluit hagiografische geschriften en kronieken uit en wijst op gedichten als op de gebruikte bron, al blijkt hier, evenals telkens weer, dat Albericus er in den grond geen waarde aan hechtte. Het kan wel niet anders, of Albericus heeft gedacht aan de „Chanson d'Aspremont", die immers Karels expeditie tegen Agolant bevat en de heldendaad van den jeugdigen Roland.

Wanneer dus nu Albericus naar aanleiding van Karels rooftocht spreekt van een *cantilena*, moet hij wel 't oog gehad hebben op een chanson de geste. Maar ten eerste kan hij wel 't résumé in den „Renaus" bedoeld hebben, en ten tweede, al verwijst hij voor de Sibille naar Fra. dichters, dan is daar nog niet de conclusie uit te trekken, dat hij altijd het oog heeft op Fra. verhalen. We kunnen even goed zeggen, dat hij juist daar speciaal naar de Fra. verwijst, omdat hij ook wel eens andere aanhaalt, want Huy, Albericus' woonplaats, ligt toch op de grens van Dietsch-Fra. taalgebied, dus valt het nooit te bewijzen, dat de monnik geen Dietsch kende. Bovendien is het Mnl. gedicht volgens 't onderzoek van Dr. Kuiper niet al te ver uit zijn buurt ontstaan [1]). De tijd van de geboorte van den Elegast is niet op 't jaar nauwkeurig te geven, zoodat we die wel ± 1250 kunnen stellen, maar er niets tegen is, hem als bestaande te veronderstellen, toen Albericus iets vroeger n.l. na 1241 zijn kroniek schreef.

De IJsl.-saga is de meest uitvoerige versie, die we bezitten. Maar daarom is ze nog de oorspronkelijkste niet. Bédier noemt haar den „Basin" bij uitnemendheid [2]).

Laten we ons eens een oogenblik stellen op het standpunt van Bédier, dat de Noorsche „Basin", de „Basin" in zijn volste ontwikkeling is. Dan volgt daaruit, dat Karel ende Elegast onmogelijk een vertaling kan zijn van den Fra. roman, die er aan ten grondslag ligt, want:

---

[1]) De later gevonden Limburgsche fragmenten (ed. Lindmeijer 1912) dateeren van einde 14e eeuw, bewijzen dus niets vóór of tegen.

[2]) t. a. p. p. 91 noot 16.

1. Er is niet slechts een andere naam aanwezig voor den dief, maar een volslagen nieuwe figuur is ten tooneele gebracht, een buiten den roman bestaande volksfiguur n.l. Elegast. Deze heeft een volkomen zelfstandige uitbeelding gevonden, die door den roman zóó heengevlochten zit, dat we haar niet af kunnen lichten, zelfs door wegneming den heelen roman aan 't wankelen brengen.

2. Rainfroi en Heudrie zijn geheel verdwenen.

3. In 't Mnl. gedicht zijn volksverhalen gebruikt, die aan 't Ysl. vreemd zijn, n.l. die van het Daemon-Meesterdief-sprookje (het zadel met de klinkende schellen).

4. Naime is verdwenen; van Tierri d'Ardenne en de bijnaam Magnus voor Karel evenmin een spoor. Tongeren wordt niet genoemd, maar wel „Inghelem opten Rijn".

5. De diefstal zelf heeft volkomen anders plaats dan in 't Ysl.

6. De ontmoeting met den dief lijkt eenvoudig niet op 't Ysl.

7. Karel beluistert het gesprek, niet de dief en Karel vangt het bloed op.

8. Karels kroning is niet de datum, waarop de samenzwering plaats heeft en de Mnl. Elegast is geen episode in het kroningsverhaal. Deze verschillen zijn niet zóó, dat men moet gaan twijfelen, of de Mnl. „Elegast" een variant is van den Ysl. „Basin", maar de differentieering is te sterk, dan dat men nog aan kan nemen een *vertaling* van 't Mnl. uit deze Basin-versie.

Wil men dit volhouden, dan moet men ongeveer den heelen Shakespeare voor onoorspronkelijk verklaren, die, om maar iets te noemen, King Lear componeerde naar een verhaal, dat voorkomt in de Historia regum Brittanniae [1]), of Goethe als van twijfelachtige oorspronkelijkheid willen brandmerken. Maar nu we ons niet onvoorwaardelijk op 't standpunt van Bédier stellen, blijft toch nog één zekerheid over: de Basin-redactie, vertegenwoordigd door de Ysl. saga, is niet de redactie, waarnaar onze Mnl. „Elegast" vertaald is, of zelfs maar bewerkt.

---

[1]) v. Hamel O. E. 1912 over King Lear.

Rest dus de beschouwing der Fra. toespelingen en résumés ten opzichte van het Dietsche gedicht.

Wanneer we deze résumés combineeren, wat we kunnen doen op grond van 't feit, dat ze één gedicht vertegenwoordigen, en we vergelijken de samenvoeging met den Karel ende Elegast, dan komen we tot het volgende verhaal: [1])

a. Wanneer er sprake is van Karels kroning, ontstaat er een samenzwering, om hem vóór dien tijd te dooden.
b. De samenzweerders zijn de twaalf pairs.
1. Op een nacht wordt Karel door een engel vermaand te gaan stelen.
2. De Koning durft niet weigeren.
3. Hij hoort bij 't buiten zijn paleis gaan geen sloten knarsen.
4. De ontmoeting tusschen Karel en Basin wordt niet beschreven.
5. Uit den Mnl. Karel ende Elegast ontbreekt.
6. Karel wordt gevoerd naar Gerin in la Ferté.
7, 8 en 9 uit Karel ende Elegast ontbreken.
10. Koning en dief dringen door tooverij binnen, met behulp van een kruid van de bergen van Garnimas.
11. Ontbreekt.
12. Gerin vertelt aan zijn vrouw van de samenzwering. De vrouw is Karel's nicht en door hem uitgehuwelijkt. De vrouw wordt in 't gezicht geslagen en 't bloed door Basin opgevangen in een handschoen.
13. Basin deelt aan Karel mee, wat hij hoorde.
14. Ontbreekt.
15. Scherpe messen worden gevonden op de verraders.
16 en 17 ontbreken.
18. De verraders worden terechtgesteld.

[1]) Prof. Te Winkel heeft de plaatsen uit „le Restor" en uit den „Renaus" al gecombineerd in Tijdschrift X. Maar ik wilde ten 1e de toespeling in den „Elie" er in betrekken en ten 2e een indeeling geven van de motieven, overeenkomstig de analyse van den Mnl. roman.

Vergelijken we deze „Chanson de Basin" met het Mnl. dan komen we tot de ontdekking, 1e dat er twee motieven (a en b) in 't Fra. zijn, die in 't Mnl. ontbreken, en 2e dat er 8 motieven uit het Mnl. niet teruggevonden worden in 't Fra. Nu kan men het ontbreken van deze 8 motieven wel voor een deel aan de beknoptheid der mededeeling toeschrijven, b.v. het tweegevecht van Basin en Gerin kan wel beschreven geweest zijn in een roman en in een résumé weggelaten, maar daarmee is niet alles te verklaren, omdat er ingrijpende verschillen in de sage-elementen zijn. Want de resteerende, die er na aftrek van de 10 ongelijke aanwezige overblijven, zijn voor een groot deel elkaars varianten.

Element 2 is in zoover gevarieerd, dat het herhaaldelijk roepen van den engel niet vermeld wordt; maar dat de koning niet durft weigeren, sluit dit waarschijnlijk al in zich.

In element 3 ontbreekt de slaap des Heeren.

In element 4 is de ontmoeting niet verhaald, wat men aan beknoptheid zou kunnen toeschrijven, als ze niet ook ontbrak in het Ysl. in zooverre, dat in de sage door den engel bevolen wordt Basin te laten halen.

In element 6 zijn de verradersnaam en zijn woonplaats niet identiek.

In element 10 dringt Basin wel door tooverij binnen, maar door hulp van een kruid, waarvan 't Mnl. niet gewaagt, en bovendien werken Elegast en Karel eerst als gewone inbrekers, door een gat in den muur te maken.

Element 12 is gevarieerd, daar de vrouw van Gerin de nicht van Karel is en niet de zuster, zooals in 't Mnl., wat een variatie van weinig beteekenis is.

Element 18 is in zoover anders, dat de verraders verschillend gestraft worden; in 't Mnl. worden ze zonder onderscheid opgehangen. Resumeerend blijkt dus, dat van de 20 motieven er maar d r i e volkomen gelijk zijn n.l 1, 13 en 15.

Aan *vertaling* van dezen Basin-roman in 't Mnl. kunnen we dus zeker niet gelooven.

Nemen we de drie gelijke motieven en het essentieele in de varianten, dan krijgen we het volgende verhaal:

Op een nacht wordt Karel door een engel vermaand uit stelen te gaan. De koning durft niet weigeren. Hij komt miraculeus stil uit zijn paleis en ontmoet een dief van beroep. Karel wordt door dezen gevoerd naar den belager van zijn leven. Ze dringen met behulp van tooverij binnen en de dief raakt in de slaapkamer. De verrader vertelt aan zijn vrouw, die een verwante van Karel is, dat Karel gedood zal worden. Als bewijsstuk vangt de Toovenaar-dief het bloed op, dat de vrouw uit den neus springt door den slag van haar echtgenoot. De dief deelt nu alles aan Karel mee. Bij de samenzweerders worden, als ze op bezoek komen, scherpe messen gevonden, die hun schuld bewijzen en de verraders worden terechtgesteld.

Met deze abstraheering bedoel ik niet een oer-Basin te reconstrueeren: zooiets is gevaarlijk werk, want al komt een trek b.v. maar in één versie voor, dan is 't nog mogelijk, dat juist die trek in de oorspronkelijkste te vinden is. Ik bedoel met dit dorre geraamte maar één ding te demonstreeren: dat dit geraamte, afgezien van tooverij en christendom, in b o u w volkomen gelijk is aan de Oostelijke volksverhalen van „Hoe een koning uit stelen ging". En daarom alleen zouden we niet langer zonder meer mogen besluiten tot „een andere redactie" van een Fra. Basin-roman, waaruit de Mnl. Elegast zou geput zijn, met substitutie van Elegast voor Basin. Ook al was ons niets van de oersage, waarin Basin en Elegast tezamen voorkomen, bekend, ook al wisten we niet, dat een sage van „Hoe een koning uit stelen ging" n.l. Koning Karel met den dief Basin, in de Ardennen gelocaliseerd moet geweest zijn in de Maasstreek en een van Karel en Elegast meer oostelijk naar den Rijn toe.

Daarom moeten we de quaestie onder de oogen zien: kan de „Elegast" nu hij geen vertaling is der bestaande „Chansons de Basin", geput zijn uit dit volksverhaal.

Ik geloof dit onvoorwaardelijk, want:

Het Mnl. gedicht zegt in 't begin:

1. vs. 9. „Wat den coninc daer ghevel,
Dat weten noch dic menighe wel".

Wat zou den dichter bewegen, naar „die menighe" te verwijzen, als hij geen volksverhaal op 't oog had? Dat de middeleeuwsche dichters vaak valsche bronnen opgeven, is een bekend feit. Maar dan nemen ze hierbij de allures aan van diepzinnige studie volbracht te hebben uit betrouwbare werken. Tenzij we te doen hebben met een onnoozele, die per ongeluk het volk als bron noemt, inplaats van een geleerde overlevering, is hier liegen uitgesloten. En onnoozel was toch zeker de dichter niet, die, als hij vertaald heeft, zoo mooi vertaalde, dat er quaestie van oorspronkelijkheid is.

2. In de „littérature orale" van Rusland, Litauen en Mongolië zijn inderdaad volksverhalen aangetroffen, die identiek zijn met den „Basin-Elegast". Nu bewijst dit van alle bewijzen — het minst. Het sprookje van Bova den Koningzoon leert, hoe een Fra. Chanson de geste, opgebouwd grootendeels uit sprookjesmotieven, weer tot zijn oervorm terug kan keeren en niet alleen sprookje kan worden, maar ook in Rusland terecht komen. Echter bij den „Boeve" hebben we twee aanwijzingen, dat een dergelijk proces plaats had:

Er is iets van den naam bewaard, en Italië is hier het intermediaire geweest. In de Oostelijke volksverhalen, „Hoe een koning uit stelen ging" daarentegen is geen naam te vinden, die aan Basin, Elegast of Karel doet denken en in Italië van Basin geen spoor. Dat in 't Mongoolsch wel namen te vinden zijn, kan komen èn door eenvoudige aanhechting aan een persoon, èn door verwisseling van onbekende namen voor bekende, m. a. w. 't bewijst niets. Mogelijk is, dat in Noord-Duitschland, waar, het Lübecker Fastnachtspiel bewijst het, de litteraire Karel ende Elegast bekend is geweest, de litteraire sage onder 't volk bekend raakte, en vandaar onder 't Lit. zijn weg vond, van Litauen naar Noord-Rusland en van Noord-Rusland naar de Mongolen. Deze hebben de Noord-Russen

niet opgejaagd, zooals ze het de Zuid-Russen deden: de noordelijke Russische rijken bewogen zich in 't algemeen vrij en hielden zich vrij door schatting te betalen. Deze aanraking is al voldoende voor verhalenuitwisseling en juist in 't Noorden is het verhaal gevonden.

Misschien ook heeft de vaart op de Oostzee uit de Hansastad Lübeck het verhaal overgebracht naar landen om die zee gelegen.

Zóó kan het, maar zoo kan het ook niet. Volksverhalen kruipen, waar ze niet gaan kunnen. Niemand bewijst dat de Oostelijke versies geen neerslag zijn van den litterairen „Elegast". „Hoe een koning uit stelen ging" kan ook als 't oorspronkelijk heidensch verhaal, onopgesmukt met „Meesterdief" en los van Karel, in Rusland gekomen zijn: Scheltema zegt in zijn boek over Russisch-Ned. betrekkingen, dat „in de middeleeuwen" (hij bedoelt de eeuwen vóór de 13e eeuw) naburige en andere volken handelden op de Moscovische rijken, die door hun groote uitgestrektheid over verschillende zônes en den rijkdom van voortbrengselen onmisbaar waren voor den scheepsbouw en andere vakken van menschelijk bedrijf. Dit is heel vaag. Aan deze mogelijkheid kunnen we nog ettelijke toevoegen, b.v. dat het in Litauen via Novgorod, waar al in 1260 door de Hansa een hoofdkantoor gevestigd werd[1]), gekomen is en misschien later nog eens in Archangel door zeelui, die de Dietsche Volksboeken van Karel ende Elegast kenden. Verder kunnen we deze mogelijkheden nog eens onderling en niet onderling laten varieeren en 't eind is, dat al die mogelijkheden in de lucht hangen. Geen kunstvorm, die zich zoo los van alle geleerdheid gedraagt als 't sprookje. Wilhelm Grimm heeft de sprookjes vergeleken met kinderen, waarvan de groote oogen niet meer groeien kunnen, terwijl 't heele lijfje nog teer is. De vergelijking gaat ook verder op n.l. dat het kind en het sprookje een uitgesproken neiging hebben zich te verkleeden en te ver-

---

[1]) Scheltema p. 15.

stoppen en volkomen onverwachte dingen te doen, waar stelsel en betoog voor zwichten moet. Ik geloof dus hier te moeten buigen voor „his majesty the baby" onder de litteraire vormen.

Echter pleiten de Oostelijke volksverhalen stellig niet tegen de mogelijkheid, dat de Dietsche dichter uit een volksverhaal putte.

3. De genoemde plaats in den „Elie de St. Gille", die vertaald luidt:

„Galopin had een kruid van de bergen van Garnimas, dat hij aan Basin had ontnomen, toen deze Guerin betooverde, toen het hooi van den stal hen zoozeer hinderde. Heeren, dat was in dien nacht, toen Karel er heen ging [1])".

De groote waarde van deze passage is, dat we hier niet een résumé hebben, maar één uitgewerkte episode, die voor de vergelijking van roman met roman van grooter waarde is, dan de naast elkaar plaatsing van résumé en roman. Want bij een korten inhoud moet men naar de inkleeding van verschillende episodes raden. En als we nu de Galopin-episode vergelijken met Elegast's tocht in den nacht naar Eggheric, dan is er geen greintje overeenkomst in de inkleeding: Elegast heeft een kruid maar niet van Garnimas.

Elegast heeft een kruid, maar waarmee hij niet betoovert, dat hem alleen de dierentaal doet verstaan.

Elegast wordt geen kruid ontstolen, maar hij steelt het zelf van Karel.

Elegast is onvergezeld.

Elegast heeft moeite bij den verrader binnen te dringen, maar van belemmerend hooi geen sprake.

Elegast steelt, maar niet in een stal.

Elegast betoovert Eggheric, maar niet door een kruid.

Natuurlijk kan Elegast's indringen bij den verrader onmogelijk uit het Fra. vertaald zijn. Dit bewijst echter niets afdoende voor de al of niet vertaling van den Dietschen roman in zijn

---

[1]) Ik dank deze vertaling aan Prof. Salverda de Grave.

geheel. Maar wat hier treft is, dat een hoofdepisode zoo volkomen anders verteld wordt en hoe hier voor de zooveelste keer blijkt de onafhankelijkheid van de figuur Elegast. Hieruit volgt:

4. Wanneer de Dietsche dichter vertaald heeft, dan had hij toch een eigenaardige opvatting van zijn taak. Want, hij heeft niet zooals de Deensche dichter een nieuwen naam gegeven aan een Fra. dief, en dien dief verder in zijn wezen gelaten; evenmin (ik voerde dit ook reeds aan in de vergelijking met de Noorsche saga) is Elegast slechts los toegevoegd, zooals b.v. Grimuwaert in den Mnl. „Huon v. Bordeaux" dien men er gevoegelijk uit kan lichten: aan Elegast kan men niet raken zonder den roman omver te halen.

Wanneer een Dietsche roman staat of valt met een in oorsprong Germaansche figuur los van alle mogelijke Fra. verwanten („de larrons"), los ook van de hoofdfiguur uit een verwanten Fra. roman (den „chanson de Basin") zooals ik in de voorgaande bladzijden heb trachten aan te toonen, wanneer we bovendien oeroude sagenresten vinden, die elementen van de Germaansche en van de Fra. figuur bevatten en de gemeenschappelijke kern van den Dietschen en den Fra. roman (de Rosières) dan is er voor mij slechts één conclusie mogelijk: de Dietsche roman is niet vertaald naar den Fra., maar de verwantschap tusschen beiden hebben ze te danken aan hun geboorte uit verwante sagen, ontstaan uit één en dezelfde overlevering. De overlevering zooals de Rosières die geeft, maar ontdaan van alle geleerdheid, is de moeder van twee sagen: die van Karel en Basin en die van Karel en Elegast. Een Fra. dichter zong den „chanson de Basin" op het thema van Karel en Basin; een Dietsch poëet componeerde onafhankelijk Karel ende Elegast naar het motief van Karel en Elegast.

Karel ende Elegast oorspronkelijk? Op zijn minst waarschijnlijk: Ja!

